

invalideid tekkis ja arvestades et see Mihkel Aitsamist ole oja...
 ...Ta on võtnud ühe liikumise alustada...
 ...ja selle vedaja. Invalideid, nagu tead...
 ...mõnestki kutsutakse, ja invalideid...
 ...algul oli.

...oli heatahtlik sõber, kollega oli...
 ...mõne maailmasse arutades, arvestades ja...
 ...kõikide inimeste väärtustades, mõte...
 ...selle ette võttes, mis andis võimad...
 ...patu muutumisele.

...oli teinud inimese, keda ei...
 ...tehtud inimese väärtust ja vaban...
 ...misi. Tead, pole alati mõistnud, kuid ta...
 ...andnud kõnagi alla. Samas oli ta teinud...
 ...jalgses kaudis ja kaudis pöörgut.

...Lõuke...
 ...Lõuke...
 ...Lõuke...

Invalideid. Mihkel Aitsami lugu

Invalideid

Mihkel Aitsami lugu

Invavanaisa.
Mihkel Aitsami lugu

© Mihkel Aitsam. Invavanaisa. Mihkel Aitsami lugu (2014)

Autor: Mihkel Aitsam

Materjale kogus, Mihkel Aitsami mõtteid koondas
ja jähendas üles: Katrin-Ädu Metsand

Keeletoimetaja: Virge Tammaru

Kaaneloto: Peeter Lilleväli (26. mai 2003)

Fotod: ELIL arhiiv, J. Poovel, Harjumaa muuseumi arhiiv,
Katraski keskus, Sten Roosvald, erakogu

Fotode skaneerimine ja digitaliseerimine:

Mihkel Aitsam juu, Sven Reemet, Tanel Sihver

Fotode dateerimine: Signe Falkenberg, Hedi Gehrke, Arvo Kelement,
Tiia Leppik, Auli Lööke, Elgi Saare, Tiia Sihver

Väljaandja:

Eesti Liikumispuudega Inimeste Liit

EESTI LIIKUMISPUUDEGA INIMESTE LIIT

Samatu väljaandmist toetasid:

Sotsiaalministeerium, Siseministeerium

SOTSIAALMINISTEERIUM

SISEMINISTEERIUM

Sisukord

Reelsõna	7
Üldlugu	9
Muuta saab suhtumist	87
Invasport	107
Minu vend Ain	216
Pärast kukkumist tuleb püsti tõusta	222
Järelsõna	251

Eessõna

Esimene õpetaja

Ün inimest, kes jäävad meie mälu igaveseks. Üks neist on kindlasti esimene õpetaja, kes ärevusest ehmatanu käest kinni võtab, toetab ja tarkusemandele juhatab. Nätab ära suure tähe A kogu oma tähtsuses ja ilus.

Mihkel Aitsam oli minu ja ma usun, et ka paljude teiste esimene õpetaja. Täht, seda mitte koolis, vaid tutvustades puudega inimeste maailma kõigi selle murede ja rõõmudega. Läks niipidi, et olime koos kandideerinud ning aspaolude ja valijate tahtel sai minust verivärske Riigikogu veelgi verivärskem liige. Miks Mihkel just minuga ühendust võttis, ei osanudki ma kunagi küsida. Aga seda ta tegi ja nii me kokku sattusime.

Ma mittelegipärast usun, et Mihkli jutu esimene sõna oli „vaata“. Selline sõbralik siirajuhatus, et kuulaja järgneva tähtsust kohe mõistaks. Ja siis ta rääkis. Ja rääkis veel. Ja mina kuulasin ning sain küllalt ruttu aru, et õigupoolest olime me sugulased. Seda küll mitte sugupuu, vaid hinge kaudu. Sest me mõlemad olime seadnud endale ühe ja sama eesmärgi: tuua inimestel välja nõukogudeaegsest abitusest ja apaatiast. Panna uskuma iseendasse, seadma eesmärgi ja neisse uskuma.

Võimevõimu võimuhinna inimõbralikkus oli suur väärtus. Ka puudega inimestele nähti ja lihtsalt, et seltsimehed invaliidid, võtke oma rublad ja kaduge siit oma karkudele kaugemale. Selle mentaliteedi ei olnud võtnud mitte ainult võim ja ühiskond laiemalt, vaid sellega olid leppinud ka paljud puudega inimesed ise. Ja see suhtumine oli vaja uues ja vabariigis mitte ainult murda, vaid maata

...Mihkel elutöö saatus seisnebki selles, et pilnikult teldes tõi ta pundega
inimeste elu põranda alt maa peale. Päril elukõige oma saatusekaaslased
kuma, et saab ja peab paremini. Tõestas ühiskonnale, et ratastoolis liikuja
nema väärtuslik kui sell, kes jookseb sada meetrit kümne sekundiga.

Uute väärtuste tõestamine on hullumeelne töö, kus kohtad esialgu mitte-
toetust rohkem kui arukust. Kus kohati on võimatu aru saada, kas pea-
kogutud tähendas arusaamist või soovi sust ruttu lahti saada. Kus edu ei
tõõdeta meetrite, vaid millimeetritega.

Ühiskonnas pole midagi keerulisemat kui muuta mõttemaailma ja suhtu-
ist. Eriti neisse, kes mingil põhjusel tavaraamidesse ei mahu.

Usun ja loodan, et see raamat siin jätkab Mihkel Aitsami elutööd. Nüüd,
kui teda kuulata pole kahjuks enam võimalik, saab tema mõtteid lugeda.

Ja sellest õppida.

Eiki Nestor

Elulugu

Vanemad ja Pärnu poisid

Sündisin 9. oktoobril 1929 Pärnu haiglas õpetajate Aitsamite pere esimese
pojuna. Samas Pärnu haiglas sündis 8. mail 1931 ka minu vend Ain.

Minu vennaga suhteliselt vanade vanemate lapsed. Isa oli minu sündides
44 ja ema 29. Nende edasise elutee valikuid suunas rahvuslik ärkamisaeg:
oma haritlaskonna, kultuuri ja organisatsioonidega eesti rahva kujunemine.

Minu venna Ainiga Pärnu
pääsupargis 1936.

Ema ja isa Pärnu rannas 1928.

Haritlaskond kasvas kiiresti, kõrgharidusele hakkasid ligi pääsema ka eesti noored naised, kuigi 20. sajandi algul võis neid loetleda sõrmedel. Toimus üldine hariduse väärtustamine, linnaelanikkonna kiire kasv, uute ideede ja inimsuhete sissetung, elanikkonna sotsiaalne kihistumine, rääkimata tehaste ja vabrikute ehitamisest. Sajandivahetuse aastatel kasvas põlvkond, kes pani aluse Eesti Vabariigile ja ehitas selle üles. Selle põlvkonna elumosaik on ülimalt kirju. Sellesse aega mahuvad mitu revolutsiooni ja sõda, mitu okupatsiooni, kaks Eesti Vabariiki ja palju muud.

Aitsamite suguvõsa on läbi aegade iseloomustanud õigusenõudmine ja probleemide nägemine-mõistmine. Võõras on seisukoht, et „oma särk on ikka hule kõige ligemal“. Laiemalt on tuntuks saanud kahe Aitsami perekonna vastuhakud ülemvõimule.

Esimene neist oli kirjaniku-ajakirjaniku-koduloolase Mihkel Aitsami isa Mihkli (1833–1913) vastuhakk mõisnikule Vigalas 1905. aasta juunis. Ajendati, et mõisnik tõstis rendi üle jõu, keeldus lepingu pikendamisest ning andis rentile kolmandale isikule. Advokaadi soovitusel pöördus Mihkel hagi mõisniku vastu Tallinna ringkonnakohtusse: ta nõudis kahjutasu hoonete ja ehitatud maaparandustööde eest. Lihula rahukohtunik rahuldaski aga mõisniku talve Mihkel talust välja tõsta. 22. juuni hommikul takistasid kohalikud talupojad Mihkli ja tema perekonna väljatõstmist, toimus nn Aitsama mäss. 24. juunil viis kohtupristav otsuse täide. 25. juunil vahistati Aitsamite abielupaar (73 ja 60). Nad saadeti vanglasse ja anti kohtu alla. Algselt vabastati nad tantsijoni vastu. Kohus mõistis nad aastaks vangi. 14. jaanuaril 1906 põletati Aitsami talu maha ning maad jagati naabertalude vahel.

Teine Aitsamite vastuhakk tsaarivõimule leidis aset Velisel 19. detsembril 1905. Üks ülestõusu juht oli Vigala Aitsami Mihkli venna Madise (1837–1893) poeg Mihkel, keda kui ärgast talurahva õiguste eest võitlejat ei jätnud kskõikseks onu kallal toime pandud vägivald. Mihkel oli minu isa Madise vend.

Minu ema Liidia Aitsam (07.07.1900–14.02.1993) sündis Tuhalaane valla oosaare taluniku Jaan Samoni kuuenda (viimase) lapsena.

Noore Eesti Vabariigi kultuurilembene olustik ning kodutalus peremeheks olnud venna ja onu toetus võimaldasid tal 1921. aasta kevadel lõpetada Viljandi Eesti Haridusseltsi Tütarlaste Eragümnaasiumi. Et temast eesti keele õpetaja

Perekond Aitsam suvel 1905. Istuvad Mihkel ja abikaasa Mari, seistavad poeg Mihkel ja isaõde Trinu.

ta sündis eeskätt tema emakeeleõpetaja tõttu. Vaatamata majandusraskustele jõudis ta samal sügisel õpinguid Tartu Ülikooli keeleteaduskonnas. 1922/1923. õppeaastal omandas ta haridusministeeriumi korraldatud õpetajate enevõlmistuskursustel Viljandis algkooliõpetaja kutseõigused ning lõpetas

Ema Liidia Samon
1917.

1924 Tartu Ülikooli juures ja 1928 Pärnus õpetajate edasiharimiskursused. Jätkates abiellumiseni (1927) õpinguid Tartu Ülikoolis, töötas ta 1923. aastast eesti keele õpetajana Pärnus: kaubanduskoolis, 1. algkoolis, algkoolis ja veel mitmes koolis. 1931. aastal andis ta õppejõu pühaliku ametitootuse. 1951. aastal asus ta seoses elukoha vahetusega tööle Tallinna mittetäielikku keskkooli. Sealt siirdus 1960. aastal pensionile.

Paljud endised õpilased mäletavad teda kui innustavat ning sädeleva inimlaadiga alati abivalmis kasvatajat. Ta oskas ja suutis teha oma tunnid tõesti huvitavaks, et tundus olevat nagu mõttesild Emajõe Ateenaga *alma mater*-ini (Oskar Kuninga mõte). Ta oli õpetaja, kes õpetas õpilasi hindama oma keele rikkusi.

Isa Madis Altsam
1930.

Õpilaste sõnakuulmise saavutas ta hea sõna ja südamekusega, sõbraliku mõttega ja lõpuni rääkimisega, alati püüdis ta õpilasega kõnelda nagu oma lapsega. Et tal endal olid pojad, klappis ta eriti hästi poistega. Isa ütles ta oma ameti kohta: „Õpetajaametiks peab olema tahet ja kutsumust ning palju armastust. Ajast ei tohi lapse puhul kahju olla. Kasvatada pole võimalik last tundmata, sest ainult lõpuni mõistetud inimesehakatis allub mõjutustele, lapse kasvatusel on leitud talle ka suunatuuled. Eriti on meelde jäänud rahutud ja karmid, mina neile nähtavasti ka.”

Isa hindas kõrgelt isa heasüdamlikkust. Ühes intervjuus ta tunnistas: „Abiellumisel saigi mulle määravaks minust 15 aastat vanema mehe valikul tema hea ja ohvrimeelne süda.”

...minu oli seltskondlik inimene, pidulike sündmustel armastas sõna võtta. Ta tegi seda peast, hea oruatorlikul ja sisulisel tasemel. Nõnavõttud olid mõtte-
riidedad.

Minu isa Madis Aitsam (04.08.1885–26.02.1959) sündis Velise vallas Pipra-Vanatoa taluniku Madis Aitsami neljanda (eelviimase) lapsena.

Tema haridustee kujunes järgmiseks: 1893–1897 ning 1903–1904 Velise apostliku õigeusu alg- ja kihelkonnakool, 1905 Järvakandi 5-klassiline ministeeriumikool, 1919–1921 Pärnu algkooliõpetajate kolm edasiharimise kursust, 1927 lõpetas isa Pärnu õhtu-eragümnaasiumi ja 1933 Tartu ülikooli õigusteaduskonna, 1931 andis õppejõu pühaliku vandetootuse.

Aastatel 1905–1915 töötas ta Audru-Lindi algkoolis ning 1915–1919 Vändra õigeusu kihelkonnakoolis õpetajana, 1919–1922 Laatre-Saado algkoolis juhatajana, 1922. aastast matemaatika ja käsitöö õpetajana mitmes Pärnu koolis: 9. algkool (22 aastat), 2. mittetäielik keskkool, 1. keskkool ja põlisnoorte kool. 1952 jäi isa pensionile.

1905. aasta detsembris sai Velisest Läänemaa mässumeelse tsarismivastase liikumise keskus, põletati mõisaid ja rajati revolutsiooniline omavalitsus – Velise vabariik. Üks vastuhaku juhtidest oli minu isa Madise vanem vend Mihkel Aitsam (Pipra-Vanatoa peremees). Karistussalklaste eest varjas ta end algul kodukohas. Et Mihklit ei leitud, arreteeriti juhuslikult koju tulnud Madis Aitsam. Teda peksti kaks tundi nuutidega (poosurnuks), et ta annaks venna välja. Põletati Pipra-Vanatoa elumaja ning keelati ulualuse andmine Mihkli maisele ja lastele. Nii juhtuski, et Mihkli kolmas laps sündis lehmalaudas. Poeg jäi küll ellu, aga ema suri. Kolm väikest last, noorim vastsündinu, jäid yanemateta. Karistussalklased mõistsid Mihkli 1906. aasta jaanuaris tagaselja surma, hiljem asendati karistus 8,5-aastase kindlusvangistusega. 1917. aastal sai ta Püssi mõisa ülevõtmisel surma.

Venna ja ta pere saatus puudutas minu isa valusalt. Tema ja abiks tulnud õde võtsid lapsed enda hoolde ning Madis kasvas venna lapsed üles. Alles seejärel 1927. aastal isa abiellus.

Isa oli Pärnu Kaitseliidu poliitiliselt aktiivne liige. Ta oli seltskondlik, õpinuline, töökas ja innovaatiline. Ta ehitas Pipra-Vanatoale uue elumaja, lasi oma jooniste ja mudelite järgi valmistada tollel ajal puudunud kaevupuurimise seadmed ja alustas eraettevõtjana puurkaevude puurimist.

Enne foto minuist 1930. aastal.

Torvis ja Ilkumine

Minu vanematele palju muret põhjustanud vasaku jala komppöiaga. Võimalused raviks (ka operatiivseks) olid tol ajal kasinad. Ema andmetel olin tõhuselt Tallinna diakonissahaiglas, kus haigestus lastehalvatuse ehk polioosse. Tol ajal puudus lastehalvatuse efektiivne ravi (selleni jõuti alles 1940. aastatel), kohe ei osatud panna ka õiget diagnoosi. Olin kaelan halvatus, misjärel jäin ka halvatuks: kaotasin suure osa seljalihaseid, jalgadel kõik lihased püüdesid (kaasa arvatud) allapoole, kätel sirutuslihased. Aga jäin elama.

...semaes olukorras oli peaaegu lootusetu plaan ravida ja käima õppida. Siiski hea, et see juhtus nii varases eas, kui lihaskond alles hakkas kujunema: kõik võimalused kompensatsiooniks olid avatud. Lapsele olid imikueast peale toimetulekupiirid paika pandud. Loomulikult erinesid need kardinaalselt tervete laste omadest. Just sellises vanuses võtab laps neid loomulikuna ja leiab oma võimalused edasi minna, eriti siis, kui on olemas vanemate mõistmine ja toetus. Minust ei kasvatatud invaliidi, minusse suhtuti kui tavalisse lapsesse.

Et ma just poliomieliiti haigestusin, oli mulle määratult tähtis – mu mõistus jäi haigusest puutumata.

On loomulik, et minu „roomamisperiood” – liikumine käte jõul – kujunes erinevates vormides eluaegseks. Ei olnud teist võimalust. Ikka käte peal mööda porandat, treppe, redeleid, puu otsa. Laps on ju uudishimulik ja liikuv. Liikumine arendab tahtejõudu ja toetab organismi arengut: südant, kopse, lihaseid. Karkudel käiminegi on minu jaoks olnud liikumine käte jõul. Puusad ju ei kannan.

Samamoodi õpetati aastakümned tagasi pikkade karkude toel liikuma ka kaela-selgroomurruga inimesed (praegu istuvad kõik ratastooli), ka neile oli see nüüd võimalus. Olgugi et töö oli ränk, tuli inimese moodi püsti käima saada. Ainult nii oli võimalik koduseinte vahelt välja tulla. Ratastoole ei olnud, ka liikumiskeskonna – tänavate, avalike hoonete ja muu ehitamisel – ei olnud sellega arvestatud. Muide, nad kõik olid saledad! Paksud karkudele ei jõudnudki.

Karkudel käies ei tohi kaenlaalustega „istuda” karkudele, sinna peab jääma ruumi kahele sõrmele, et vältida närvide ja soonte pitsumist. Karkudega käimine ei salli kiirustamist, väga kerge on takerduda mõne ebatahasuse taha ja kukkuda. See võib aga olla ränk. Ei ole ju võimalik end kerra tõmmata. Ikka liies pikkuses maha ja kõige rohkem kannatab pea.

Mäletan eriti drastilistest kukkumistest kahte. Mõlemad juhtusid sügisel esimese jääga, kark libises alt. Samuti mäletan, kuidas kukkusin näoli betoonpinnale. Ükskord jäi kargu ülaosa otse kõrisõlme. Mõlemal juhul oli hädavajalik traumapunkti abi.

Ohutustehnilistel kaalutlustel – käed on nõrgemaks jäänud – püüan viimasel aastatel minna võimalusel käsipuudeta treppidest üles tagurpidi ehk selg

Täite pere Põdra suvekodu hoovis 1939.

Vanemate mure minu käimise pärast oli suur. Mäletan sõitu emaga Tartusse professor Puusepa juurde. Tartus tehti mulle tugiaparaadid, kuid käime neid nendepä ei saanud. Võib-olla oleks saanudki, kui kasutada oleks olnud praegused kogemused – kõrged kargud. Ei tabatud ära või osatud näha, et tubarallihased ei tööta. Need aga hoiavad püsti. Mind püüti kepiga käima õpetada. Kõik ponnistused lõppesid ebaõnnestumisega.

Kui ma juba natukenegi „kaela kandma hakkasin”, valmistas isa mulle liikumise hõlbustamiseks tavalise jalgratta torudest, ratastest ja muudest osadest kolmerattaline pedaalidega sõtkutava kettülekanodega jalgratta, kaks ratast taga. See tuletas väga meelde nüüdisaegseid lasterattaid: rattad kindlakäppidel, kodaratega, õhukummidel, reguleeritava kõrgusega sadul ja tihedalt ülgati tore sõiduriist. Liikusin sellega mitmel viisil: kõlega mingist eestpoolt esimest (mööblit, seinast, puust vms) tõugates või mingi lokiga, tihedalt jalga põlvedest pedaalidele surudes või lökkas keegi teine. See kolmerattaline jalgratas oli mu peamine liikumisvahend kuni keskkooli lõpetamiseni 1949. aastal.

Alina umbes 1950. aastal.

Alina umbes 1950. aastal.

Sõjajärgel, 1942–1943. aastal, olin siis juba 13–14, lasi isa ühel Päärdu mehaanikul valmistada mulle liikumiseks täismõõtmeliste ratastega kolme-
rattaline jalgratta, kaks pööratavat ratast ees. See ei olnud õnnestunud lahendus, sest ratast ei väike. Ka ratta elulugu ei olnud pikk. 1944. aasta sügisel, kui sõjategevus Eesti idast läände liikus, viisid kaks esimest Püpa talu õue tulnud
tööd sõjaväe kaitsegranaadiga lähivardades selle kaasa. Isa küsis järgmisel nädalal
võrd otsustas, kuid ei leidnud. Mida nad tahtsid sellega teha?

Sõjajärgsetel aastatel (1946–1947) keskkoolis olles nakatusin difteeriaasse.
Mõned peamised Pärnu nakkushaiglas (praegune vangilaagri). Järgnenud
complicatsioonid olid rasked: üldine lihaste nõrkus (ei saanud isegi istuda),
nõrgema hingustumine (nägin ainult ajalehtede nimesid), neeluhälvatus (mis
süüsi aasa läbi, see tuli ninast välja). Nendest hädadest sain siiski umbes
kümne päeva, kuid kaudne märk jäi külge: raviks kasutatud süstitud streptomütsiin

Alina number 1950, aastal.

Alina number 1950, aastal. Nüüd kuulun „kõvakuuljate”

Minu tõsisem julgadele tõusmine algas 1949. aasta sügisel keskkooli lõpetamise järel. Vend Ain läks Tallinna ülikooli, mina Tartu Toome haavakliiniku ortopeediaosakonda. See asus sügaval tsaariajal haiglaks ehitatud puithoones. Pablad olid suured, mahutasid 16 voodit, suur keldrist köctav ahi keset

Algas uus eluetapp: ravi koos haiglaelu tundmaõppimisega, isescisev elu elijaspool kodu, interpreerumine ühiskonda. Ei mäleta, et see oleks raske olnud, kuid välgu-vilga õpetlik küll. Surmagagi puutusin kohe esimesel haiglaöööl kokku, naabervoodis suri mees vähki. Varem olin surnut ainult kirstus näinud. Pikajärgu kahe aasta jooksul veeti mind sanitaarlennukiga (kahetiivaline metsavahit”) Pärnust Tartusse ja tagasi Pärnusse viis kuus korda.

Austate jooksul olid mul põlvedele tekkinud kontraktuurid. Tagantjärele mõtlemisel võin öelda, et nende teket oleks küll pidanud vältima. Algul püüti neid luiglus langetitavate pingutatavate sendmetepu õpvendada. See ei

Alina number 1950, aastal.

õõnitud tulemuul, tekitas hoopis valu. Järgnes põlvkõõluste operatiivne
ajkendamise koos tulemuste fikseerimisega kipsmähiste abil. Kõik ei läinud
nagu vaja ja põlvedele pindsurve vähendamiseks tegi sanitar Sass meniskite
kohal kipsile nisselõiked. See operatsioon ebaõnnestus, ta lõi kas „natuke
pikalt ja sügavalt“. Mul on praegugi armid alles. Järgnes ravi hirmvalusate
koolveelappidega.

Sanitar Sass oli haavakliinikus omajagu tuntud mees. Ta olevat peaaegu
kogu oma elu kliinikus töötanud. Kui mina temaga kohtusin, oli ta juba 70
eluaasta ringis. Oma tööd ta tundis ja oli suur lõuapoolik. Aga kes teeb, sel
põhitub. Haiglasse oli ta sattunud näotrauma tõttu, oli kaotanud nina. 1800
aastas lõuakirurgiaanditel oli talle uus nina kasvatatud. Kahjuks nägi see
rohkem kartuli moodi välja.

Haiglas töötas velskrina mees, kellelt lõvi Zapik oli Tallinna loomaaias
seemaha maha tõmmanud. Ilma mütsita ei olnud keegi teda näinud.

Järgnes parema jala põlve jäigastamine. Tohtrid soovitasid, kuna kahe
kõõluse kahjustamine oleks liiga raske. Praegu ma seda teha ei laseks. Kogu
aeg on arge julg mind seganud, alati on olnud probleeme, kuidas ja kuhu
istuda. Oled ja vali kohta, kuhu ta mahub. Opereeriti mõlemad jalalabad,
kuna ka parema jala laba oli vajunud komppöiaks. Kõikide operatsioonidega
kaasnesid pooleteisekuulised kipsisolemised. Raviarstideks olid professor
Leinart Leopold, Johannes Põkk, tohtrid Bernhard Maarits, Ü. Siirivask ja
teised. Operatsioonide vahel olin kodus.

Tuli õppida kannatama pikaajalisi närivaid valusid. Algu oli see väga raske,
kõõluste mehaanilise venitamise ajal. Ain, tulles mind külastama, leidis
mu olmasena mugamas. Olin saanud haigla õdedelt valude tuimestamiseks
õdevalt luminaali, see aga teeb uimaseks. Loomulikult jäeti luminaal ära.

Ega see haiglaelu nii monotoonne ja tuim olnudki, kui paistab. Haavaosa
omnis oli üks nooruke temperamentne õde, kes vastas sageli patsientide
aluvargisti küsimisele ühe sõnaga: „Fantaasia.“

Haiglas käisid praktilal ülikooli arstiteaduskonna üliõpilased, samuti
meditsiinikooli õenduse eriala õpilased. Huvitav oli kuulata, kui tohtrid pida
id palatite ülevaatelempund konkreetsete patsientide seisukorrast. Põnev oli
kuulata ka suuri vislute, kui kohal olid professorid, näiteks Artur Linkberg.

1900

... ja teinud üks meditsiinikooli esimese kursuse lühikaraviline õpe
... vastavastressimiskordselt elus nägi natuke suurema hulga vere võtmist
... laboratoorseks uurimiseks. Ta vajus kokku. Hiljem kuulsin, et
... olin saanud üks oma õpperühma tublimeid lõpetajaid.

... ja haiglast. Manivald Ojametsa. Muhe ja heaõnne
... „pohiomõelutik“ nagu mina. Manivald leidis endale abi
... haiglast, samuti pohiomõeluti põdenud Pärnu nooriku
... püüdnud invuludide kutsekooli lõpetamist Marjanna koopera

... kasutati eetriid. Ega muud palju olnudki. Eetriidarkoosilundmist
... avaliku ettevõtmistuse ja teadkopenusega operatsioonide

...tõhustati keha koolitamisega teel. Selleks hoiti patsiendi ümber-suupõlkkonnas
märksõnaga - mitmekordselt marliga kaetud kerget traatsõela, millele tilguti
tuli eetri, ning hakati numbriid lugema. Patsiendile oli protseduur võrdlemisi
ebameeldiv: väike ja ebameeldiv lõhn ning lämbumistunne...

Sam eeteinarkoosi ka mina. Mind pani see liikumise ajal maratseni.
Mitme mehega hoiti kinni, et ma endale viga ei teeks. Minagi olen teisi kinni
hoitud.

Haigla personal pidas oma pidusid meie palati all asuvas keldriruumis,
hügestunult lauldi „Muhumaad“. Elus on ju ikka nii, et surm ja valu ning
igatsus ja lõbu on kõrvuti.

1951. aasta algul hakkas ravi Tartus lõpule jõudma. Viimase haiglasoleku
ajal valmistas Tartu proteesimistöökoha meister Saar mulle tugiparaadid
- ühele jalgale pika, kubemeni, paremale aga lühikese, ainult hüppeliigese-
alaloperatatsiooniga seadiseks toetamiseks. Nende kättesaamise päeval tehti
mulle kahele jalgale poolkõhuli ja käsipidi haiglaraamile ning
kõrvalt kahe kalpsammudega tiiru. Ei olnud ju nendel aastatel veel
paratavate liikumata korgetest, kaenlaalustest. Alguses oli kõik väga
rasked. Aja jooksul tekkis karkudel liikumiseni, liikumistasakaalu
suurendamine...

Linda üldiselt sissetöötamata (luustumata, sissekulumata) puusaliigesed,
mis tegid põlvis korralikku valu. Sellest sai üle elektroforeesiga sisseviidud
ravimite abil. Ei mõlleta, et see aeg oleks olnud eriti keeruline, kuigi matse
mõn alati. Ei ole kerge liikuda kahe sirge jala ja kahe karguga. Maapind
peab vastuvõetavalt tasane olema, kark ega jalg ei tohi kuhugi takerduda.

Poliomüeliidist jäi veel üks komplikatsioon: parempoolset silma vertikaal-
sõlmis tõstva-langetava lihase nõrkus. Silmade vaateväljad ei ole samal kõr-
gusel, esineb topeltnägemist. Abi saab prismadega prillidest. Minul ilmnes
selle kaheksa kümne aastat tagasi, sinnaaani kompenseeris puude aju.

1950. aastal

...ja jätkusid uus etapp 1950. aasta algul. See muutis Pärnu
...tolleneepne ülem vanematele ajakirjas Za Ruljom avaldatud
...Moskvitš 401 valmistatavatest käsijuhitamisest
...võrkeautotelauses alles hiljuti katseliselt tootma hakatud

...käsijuhitamisest varustatud auto mõeldapõlles-
...tolleneepne ülem vanematele ajakirjas Za Ruljom avaldatud
...Moskvitš 401 valmistatavatest käsijuhitamisest
...võrkeautotelauses alles hiljuti katseliselt tootma hakatud

...tolleneepne ülem vanematele ajakirjas Za Ruljom avaldatud
...Moskvitš 401 valmistatavatest käsijuhitamisest
...võrkeautotelauses alles hiljuti katseliselt tootma hakatud
...tolleneepne ülem vanematele ajakirjas Za Ruljom avaldatud
...Moskvitš 401 valmistatavatest käsijuhitamisest
...võrkeautotelauses alles hiljuti katseliselt tootma hakatud

...tolleneepne ülem vanematele ajakirjas Za Ruljom avaldatud
...Moskvitš 401 valmistatavatest käsijuhitamisest
...võrkeautotelauses alles hiljuti katseliselt tootma hakatud
...tolleneepne ülem vanematele ajakirjas Za Ruljom avaldatud
...Moskvitš 401 valmistatavatest käsijuhitamisest
...võrkeautotelauses alles hiljuti katseliselt tootma hakatud

...tolleneepne ülem vanematele ajakirjas Za Ruljom avaldatud
...Moskvitš 401 valmistatavatest käsijuhitamisest
...võrkeautotelauses alles hiljuti katseliselt tootma hakatud
...tolleneepne ülem vanematele ajakirjas Za Ruljom avaldatud
...Moskvitš 401 valmistatavatest käsijuhitamisest
...võrkeautotelauses alles hiljuti katseliselt tootma hakatud

... ja ma ei jätanud ühtki sõna. Minu auto oli esimene
... ja ma ei jätanud ühtki sõna. Minu auto oli esimene

... ja ma ei jätanud ühtki sõna. Minu auto oli esimene
... ja ma ei jätanud ühtki sõna. Minu auto oli esimene

... ja ma ei jätanud ühtki sõna. Minu auto oli esimene
... ja ma ei jätanud ühtki sõna. Minu auto oli esimene

... ja ma ei jätanud ühtki sõna. Minu auto oli esimene
... ja ma ei jätanud ühtki sõna. Minu auto oli esimene

... ja ma ei jätanud ühtki sõna. Minu auto oli esimene
... ja ma ei jätanud ühtki sõna. Minu auto oli esimene

... ja ma ei jätanud ühtki sõna. Minu auto oli esimene
... ja ma ei jätanud ühtki sõna. Minu auto oli esimene

Alustav aastal 1952.

... ja ma ei jätanud ühtki sõna. Minu auto oli esimene
... ja ma ei jätanud ühtki sõna. Minu auto oli esimene

... ja ma ei jätanud ühtki sõna. Minu auto oli esimene
... ja ma ei jätanud ühtki sõna. Minu auto oli esimene

'Harldus

Koolitee ulgas minul ja Ainil 1938. aasta sügisel Pärnu 5. algkoolis, mis asus Kruja ja Suur-Posti nurgal kahes eraldi hoones, teine teisel pool Suur-Posti tänavat. Vanemad otsustasid panna kaks poega kooli üheaegselt ja ühte klassi. Mina liksin kooli nõutavast mõnevõrra hiljem ja Ain varem. Istusime esimeses reas ühe klassilaua taga kõrvuti, alati klassi poolt vaadatuna Ain vasakul, mina paremal. Minu kolmerattaline jalgratas oli klassi taganurgas.

1. klassi õpetaja oli Tarkpea, klassiruum asus väiksemas majas, seal asus ka 2. klass. Alpkooli juhataja oli Jüri Katmaru. Lastele jättis ta range ja nõudliku mulje. Ta elas koolimajas ja tal oli musta-valget kirja linnukoer Kilti. Nõudlikest vendadest mäletan Reet Jakobsoni, Lia Murki, Li Tallot, Heino Kuiti, Ivo Nendi

Huvitava arvu on teinud alates meie kooliminckust läbi kirjutamise õpetamine, õppemateriaalide, millega kirjutatakse. Meie alustasime kirjasulega, kooli-

Alkoholstund Pflanz 5, alkoholis umbes 1940, nastal.

1. et tundepeetude põhimõel. Lastele oli see väga huvitav. Tundidele ei
 2. ood, pidi sõnaraamatel nästatel tulid tähelepanu. Algselt vii-
 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828

1. Kooli loomiseks, kui Lendis ehitati üles juba nõukogude korda, viitvati
 2. Kooli loomisele pioneerorganisatsiooni, Saime vulged sargid ja punased
 3. Kooli loomisele pioneeripunkt oli üks vigaste kätega noormees (filmiselt
 4. Kooli loomisele pioneerorganisatsiooni (ldpuht oli Kulev Raave
 5. Kooli loomisele (filmiselt osa õpilasi enam kooli, olid koos vanematega

... ja koodat muuletan vilpa vähe, Fredalt on ainult meelde jäänud, et
... appi oota Tallinna pööramisega 8. märtsil. Olime siis 6. klassis
... ja eelnevalt naine. Mere pere läks algul Are mõisa, sent Piprale
... appi ootid kas alpmurru suunine (algkool oli 6-klassiline)

Lignopolvinaastad

realestuseid on mul pärit vend Aini ristsetelt. Ta oli aus poolestveer-
 Kaiten teid palusa, mere kaunistajise Johnsoni sõber

Kõnnoteel kuni 1943. aasta keskpaigani Parnus Aisa õitliskottude
võrre vastutule, kook, kuivkliimla, sõjajärelsetel aastatel sihtimaja veer-
dast eemalduja ja sellelise WC. Maja aiapoolsel küljel oli perenaine
maja korter, kuhu pääses ühest ühislokoridori kaudu, seal oli ka WC ning
kõik need avanesid sinna kööpiuks. Ühes oli küür-garaas (selles oli küür-
tootmisautomaat) koos pesukööbiga (üks ruumi, tapumis- ja pesurull),
ca 4 m laiune (2000 m²), kus kasvatati puni- ja puurvilja. Aed oli ümbritsetud
roosipõldadeplanguga. Vihav oli sinist põstlaadisega, postid 2,5
m kõrgused ja latid püst. Tolle aja aed plangud ja varasvad olid

... nach Peipsi-Mühsen vommalste kulades abo
Kodune ein oft vupjand.

Talitsamad tlinnavad olid munakivisillutisega, olid paigutatud kruusakate pinnas, viilpaehutatud kdmiteid (aarekivi korpussega 15-20 cm) olid annid sad linnade. Majad olid ühe- ja kahekorruselised, viilkatusega. Enam valdava napid valja kõik Eestimaa linnad. Uus arhitektuur koos avatud eesaedade hakkas Eestisse alles jõudma. Üks selline lamekatusega krohiviga kaetud korr maja ehitati 1930. aastate keskel Aisa tänava vastaskülge (nr 9), eesnõel tlinnavast eraldatud traatvõrguga. Selle esimesel korrusel elas meie klassiõde Ivo Nel vanuüha. Ivo koos õega elas vähemalt aasta tema juures. Ajuko „Aracksimuna“ lritas see maja tähelepanu oma paarkümmend aastat.

Taksodid olid liivilike, sest autostumine alles algas. Taksode tööd teinud olid mehed, keda varem mehekaalssid, mis meenutasid hobu-postijaamades teinud vakeri kantatud kulesse, ainult olid lihtsustatud, sest puudusid külgsiinad ja kütmine. Taksodid nägid praegu ainult filmides ja muuseumides. Aga valivad sõidid need viljad: suured rattad, hea vedrustus, kutsar pukis, reisijad omaette pehmel nahkistmel, vihma puhul kaetud pealetõmmatava kattega.

Sõnnapea studeis olid valmistatud ka surnuveovankrid, millel olid lahtised küljed ja kummine katvus. Kutsar istus ees, kaks musta katteriidega hobust vedas. Põlju oli kasutatud nikerdusi.

Kuupäi vedastud voorimehed oma plaanvankritega, millel olid kindlate kuupäide, näiteks leiva-süüa veoks ehitatud kastkonstruktsioonid.

Töbujõul veeti kuivkäimlatest välja ka niinimetatud sibi. Selleks olid vankritele ehitatud riskülükukujulise ristlõikega vankripikkused kaanega puut-kastid, aga veeti ka lahtistes tünnides. Sibi tõsteti villkopaga sinna kasti või tünni ja teekond mööda tänavaid mahalaadimiskohta läks lahti... Kõik need tomatipud hanesid vängelt. Pärnus oli üks sibivedaja, kes hõikus tee peal õitset: „Naised, hapupiimale!”

Ema ja isa, niipalju kui mina mäletan, käisid pidevalt tööl. Ema oli Pärnu
 Kaubanduskoolis eesti keele ning isa 9. algkoolis matemaatika ja käsitöö õpe-
 r. Minu ja venna ning kodutöödega tegeles Hilkdemeestelt pärit heasüdamlik
 arstinaoline koduarstina. Elamine ühes peres, temal oli omaette tuba
 ahkus ta meilt 1940. aastal, siis tuli tema meemele noor seljavigastusega

[illegible]

There is a lot of information available about the plant, and it is a very common weed.

1918. aastal veel kaardurilise, Kilingi-Nõmme kandi pärit olnud kaarduripäriselanikku onu Johanson. Ta oli 1920. aastate algul nagraid kinnisid Ameerikasse raha teenima. Tühjade kätega ta sealt tagasi ei viinud, vaid 1920. aastate mudeli: kandiine, timestine, pühnikutusega, kodanatega, ratastega, omupärase kumeraid ja püüdnud. Ta avas Kalevi tänaval jalutsikaupluse Kilingi-Nõmme lähedale talu. Kui poliitilised olud muutusid, kaardurid - abidelt ta oma kaupluse pikaajalise müüjana, ja 1945 ta vara eksproprioneeriti ja 1949 pereliikmetele. Sealt tuli ta eluga tagasi. Suis kandis ta juba suurt hädad, kuid ütles ta: „Jälle üks päev surma poole...“ Iseloomult ja eluolul ta püsitud.

ühikooliskõrge. Vanemad olid õpetajad, kes mõistsid hilsti händuse
 oluliseks ommutamiseks ise palju vaeva näinud. Perekoonda
 loomine põhiliselt õpetajatest, koolidirektoritest ja nende pere-
 ronnid, Noppelid, Sutid, Lepsid ja teised. Kolme esimese pere-
 koonda õppis ja eksternina Tartu Ülikoolis õigusteadust. Nii-
 vi 1936. Keegi neist ei töötanud juristina ühtki päeva.

oli lõpetanud Riia Vaimuliku Seminari. Ta rääkis seminari kolme
lõpetaja. Seal oli matemaatikut õpetanud peamees pline vanapapi,
õpetas tundnud hilale järgi. Ühe noorherra eest vandenud alati
tõlt et ulund papi kunagi kuulnud. Õppõrühma lõpeteksam oli
"Ees" Vaim oli kuulunud ja kuulunud ning õelnud. „Seda hilali“
võte kuulnud!“ See oli tema kui õppejõu luigelaud

to teisel poolel ostsid vanemad raadio. Proovipille oli mitmeid Philips ja teised. Jäi Philips, elliptilise kuju ja ümara skaalaga, mis ja muusika maitse. Mäletan nende aastate lauludest „Miki liiks“ ja „Vihandi puidineest“ ja teisi, lauljatest Artur Rimmel, Annasti Mooni, Leike Moori, 1930. aastate lõpul vüdi meid vintuma

Isa Madis raadiot kuulamas 1950.

Infide-nõõridega juhivate nukkudega nukulavastust Pärnu Endlas, kinos
nähtutest on mees „Lumivalgeke ja seitse põialpoissi”, „Võlur Oz”, „Tik ja
Tol”, „Pat ja Patasson”.

Kodused kõne- ja arutlusteemad olid minu mäletamise järgi üsna lähedased
lapsepõlvastele; igapäevaelu, paranormaalised ilmingud ja muu selline. Meel-
de on jäänud Johanson'i jutustus sellest, kuidas ta USA-s ühel udusel hommi-
kul kulnistast mööda sõites nägi paar nädalat tagasi maetud inimese haugu
kohal lamava inimese helenduvat siluetti. Eriti palju arutati maaelu ja selle
arendamise teemadel, kõigi juured olid ju väga tupevasti maa sees, oldi alles
inimese põlvkonna linlased. Põhiaksoom kõlas „põllumees põline rikas”,
mis oli muu vanaduspõlves tapast maale ja rikkast elupidamist. Seda ka

...Tõu-Elle lei omestuse. Palju arutleti...
...1930, aastate lõpul ja 1940. aastate alguses...
...loomult pragmaatiline ja realistlikult mõttev ettevõtlik inimene...
...Eesti Vabariigis rahajõgesid voolanud, pidevalt tuld, tuld...
...tulekuvõimalusi, oma nõiäi. Püüdnud puurkaveid, väike lei-
...alustati, vähemalt Pärnus, ka lihtsapaani koostis...
...ja mõttes välja ja konstrueeris tolle aja kohta küllalt hea...
...tootava kavepuurimissendmete komplekti (jõuallikaks oli...
...toodetav väike paadimootor), ehitas selle vahuks, palkas...
...ettevõtjana kaveude puurimist. Tellimusi oli palju...
...hotell ja Rõõli tänava apteek. 1939, 1940, aastal...
...tootava kavepuurimissendmete komplekti, mille tööle jätti aga...
...vahetus. Vühane töö oli kave Nurpa talus Põlil...
...puurimissendmed transportis isa Velisele...
...Maletan, et selle jõuallika - mootori - matsime sõja

...kolme raapitud lugu

...oma isa... „Noorpõlves muutusin tein ja
...vanamees, et tein elust tühkagi. Näid, olles sama vana, kui
...tark vanamees oli.”

...kasvanud ja pikajuukseline vana kalur rüügitü kõitsas purjus
...ette, et ta peanupp aetakse enne kojuminekut paljaks. Nii ka tehti
...jooksis koer talle vastu. Kõik oli korras sent, kuni
...koer tõmbas sabu jalgade vahele, hakkas hankuma ja
...aga väljums mitte. Vähe veel, et habet ja juukseid
...Nägu parkunud pruun, otsmik ja lõug valged

...piirivalvurit olid Andrus lihte talu, maputatud
...arusaamatus. Hommikul õue minnes leidis ta
...mitukümmend omaette hännikut. Keegi ei
...pöörduvisele vastas piirivalvurite filem: „Näita,
...aga kedagi. Ei jäänudki muud üle kui, pisar silmas,

Pipra-Vanatoa

Vanemad elasid Vene vallas Päärdis Vene külas 30 hektarilist Pipra Vanatoa talu. Seal olid sündinud ja elanud nii tema kui ka teised minu isapoolset otsesed sugulased: onud-tädid ja vanavanemad. Vanemad surid varakult, talu jäi vanema poja Mihkli kätte.

Mihkel oli vabaõhu sotsiaalse tundlikkusega, mis viis ta aktiivsele osavõtule 1905. aasta revolutsioonilisest liikumisest. Järgnesid pagulaselu Soomes ja Poolas, väljaastumine Venemaale ja osavõtt 1917. aasta revolutsioonist. Teipeti Püski nädala ülevõtmisel 1917.

Talu jäi jama vanuselt järgmisele vennale Jaanile, kuid tema oli umbes 1920. aastal Venemaale Moskvasse. Jaan õppis Moskvast arstiks ja töötas elu lõpuni Khabarovi oblasti Buzuluki linnas kohtuekspertisi arstina.

Mihkel oli poegade kolmas, kõige noorem. Tema õlule langeski Pipra talu hooldamine. Ta teenis aastakümned ilma otsese juriidilise aluseta, kui Jaan Venemaale ei tulnud, Mihkel veel elas. Ajaloo edasisi keerdkäike ei osanud keegi

Pipra suvekodu
alal 1938.

Alu, Alut ja Lillia Altsam Pipra suvekodu alal 1938.

...the ultimate. Venemaa revolutsioon ja Eesti iseseisvus 1918 sulges piirid. Venelased olid välismaalaste tapakursamine. Kõik said üksteisega vahelised kontaktid. Need hukkasid tasahilju taastuma alles 1941. aastal.

Pipra talu asub Vigala vallas Päärdu Tallinna-Pärnu maanteel ligi 30 meetri kaugusel Päärdu sillast otse külavahetee ääres, esimene talu paremas kätt. Jõeni jääb talust 200 meetrit, Pärnuni 49 kilomeetrit.

1905. aasta jõulude ajal põletasid karistussalklased talu eluhoone. Eluhoone ehitati ühisabi korras uuesti üles.

Onu Mihkli naine suri märtsis 1906 pärast poeg Mihkli sünnitamist. Mõni aeg jäi üksi poeg ja kaks tütar. Lapsed võttis kasvatada minu 21 aastane ema. Ees tootas juba Andrus õpetajana. Perekonna kodukoht jäi tühjaks. Seda hakkasid majandama rentnikud.

Pipra-Vuoltoa kõrval on Pipra-Uuetoa. Seal elas veidi eraklike inimeste perekond. Lapsed käisid külarahvaga eriti läbi. Neil olnud komme minna kottidega ukse vahelt piiluda, kes külatänaval liikus.

Onu perekonna suvekoduks ehitas isa Piprale püstpalkidest maja kolme korrusega. Ühes korras oli kuivkambila ja teise korruse väljehitamise võimalusega. Maja ümber olid saate lehtpuudega (tammed, vahtrad, pärnad), vanad aedad ja künnid, õunapuud ning Päärdu jõgi olid minu ja Aini suveparadiis.

Uga see jõgi olid meile ainult kaldalt imetlemiseks. Mäletan, kui isa, kes oli ka kiiplik õnneisa, ostis 1930. aastate esimesel poolel jõel sõitmisel kala ja vahipuuks Rulmu paadimeistrite käest sõudepaadi. See oli veel hõljujuti Roka talus alles. Oma müüs selle peremehele, kui lõpetasime Pipra majandamise.

See paat avas meile, poistele, imetabase maailma. Päevade kaupa olime jõel õppisime hästi tundma kaldaid ja taimestikku, jõepõhja, loomastikku. Seal ja hallu kala ja vahipüügikohti, imetlesime huvitavat kaja Päärdu silla all. Kala paadime õnnepelega, undadega, landiga. Mina sõudsin, Ain toimetati landiga.

Jõgi on madala veeseisuga paadiga sõidetav umbes kaks kilomeetrit, suurvee ajal kaks kolm korda pikemalt. Meie lapsepõlvemaastatel oli Päärdu jões väga-väga palju jõevähke. Neid oleme sõonud tuhandeid. Algul, kui me veel väikesed olime, püüdis isa neid nattaiega, hiljem püüdsime juba ise isa valmistatud vähimõrdadega.

...1938

...tootluse koormus oli jõe äärde jõudmine, kuigi seda vähemini olime teinud. See anna viis läbi õunapuuaia ja jätkus mõõda põllu. See oli rohkem sissetallatud rada kui tee. Mõni oli talupidaja tandemitöö. Eesmärk pühendas abinõu!

...paadipäeva, on vaja sõita vihmausse. Neid kaevastime korjamine. Vesi oli talupidajate mahlaki ja mulle madalat lehmapiisipinki. Püüdis talupidajad et olnud võimalik harki-labidat man soose saada. Püüdis talupidajad kõrgemalt, ülevalt poolt. Pink võimaldas maha tõmmata tõmbepuud ja liikuda.

...on olnud talupidajate töö, näiteks küttepuidu sõhkumine. Mitmed (1937-1940) lohkusid linnakorterile talveks vajalikud küttepuidud, ka talupidajatel kütulivõtmisel olime Ainiga viiljas nagu üks mees. See võid lahki ja töö algas.

...küpastas ema leivand-saiaid kodus ise. Ise valmistati ka leivale või kõrvalprodukti petti oli hea võileiva kõrvale rüübata. Meil

Iliditõtre Ainoga puid saagimas 1950.

oli klauksuknaga puitkast-võimasin, millelt käis kaas pealt ära ja tiivik sisse. Võimeister-võindakeeraja olin mina.

Sama põnev oli elu õues, aitades ja kuurides. Ühes kuuridest oli tiseri tööpink koos saagide ja muude puidutööriistadega. See oli suur meisterdamise koht, arduannet võis ju alati isalt küsida. Mida kõike me seal valmis ei teinud, rääkimata sellest, et kuuripõrandasse sai meeletult palju naelu toksitud. Ka kergemat metallitööd sai tehtud. Mäletan, et sõja-aastatel püüdsin valmistada alumiiniumplekist ja puidust niidumasinat.

Isal olid lahtised käed. Ta tegi kõiki puu-, samuti raamatuköitmistöid (nend opetus ta meile linnas). Ta õpetas ja juhendas meid hea meelega. Suurematest elutustöödest mäletan hästi, kuidas me Ainiga kahekesi paigaldasime kuuri uude katus. Naelusime sellele sindrikatet, mis nõudis aega, kannatust ja

...

...

...

...

...

...

...me Pipral õlg õla kõrvil rentnikupa. Tänu nende tüve-
...ma maalelulul vajalike õrustega nagu sõnnikuveo-, viljalõikus- ja vab-
peksutalvad, samuti põllumajandustehnikaga: adrad, äkked, vedrud, traktorid
aurumasinad, rehepeksumasinad, niidumasinad, loorehad, sorteerid, vana-
Väike sed nappamused olid muudugi igal pool vaatamas, uurimas ja proovimas.
Ükskord sai proovitud koduõlut. Sai veidi palju... Teinekord maitsesin ma hea
hapukoorega tehtud lehtsalati mürõrd palju, et möödus paarkümmend aastat
enne kui ma selle söömiseks jälle valmis olin.

Isa süla üle ega ümber koertest, laste suurimatest sõpradest. Mäletan me-
hallikirju Karmot, tema igakevadist rõõmustamist.

1940. aasta tõi suured muudatused Eestimaa ellu: algas punavõle
toomine. Mäletan seda hästi. Isa kui Kaitseliidu liige saadeti teede äärde mure-
võtte, kodused arutelud muutusid murelikeks, baltisakslased kutsuti koju.

Aga lõpuks karjamaapoolsesse otsa majutati rühm vene sõdureid. Praeg-
kent kõlale kõrvus nende igapäevane marsilaul „Zavtra voina kak budet
(„Homme sõda kui on“). Seda hakati kiiresti parafraseerima: „Homme sõda
kui on, Stalin lõppub kui konn.“ Nad marssisid palju, nii päeval kui öö-
alust tühist kõrist hoides.

Mureaastad, sõda

1940. aastal valmistusid vanemad Pipra majandamist enda kätte võtma, osteti
hadavapahke pollutooristur: niidumasin, looreha, adrad, äkked, vedrud
vilja sorteer ja muud. Lõunapoolse tädi ja tädimehega (perekont Torumid), k-
Viljandimaal Oksus talu pidasid, lepiti kokku vajalike kariloomade - hobur-
ja lehmade - saamise-saatmise suhtes.

1941. aastal muutus elu muutus üha närvilisemaks. Tükeldati suurtalvaid
peremehe tehti kulakuteks. Nendelt rekvireeritud maid jagati uusmaasaajade
Kõla oli lõhki aetud. Sellisesse segasesse aega sattus Pipra majandamise üle-
võtmine.

Juuni keskel toimus küüditamine. See oli äkk kõigile. Otseselt meie peret
see ei puudutanud, sugulasi aga küll. Siberi teele saadeti isa venna Mihkli

...oma perega (perekont Naud): ema, isa ja kolm last. Meie
...leed veel suutudu. Are mõisa. Olga mees oli selle sõda
...vabadussõjast. Tente nende väljasaatmisest tõi meile Pipra
...Lõuna- ja Lõuna-Majanduse...
...Aga kontumajas. Tema mees oli selle kooli juhataja. Lõpuks
...damaid paljud kodus, varjuti

...alt maht, kui alpas sõda. Vene väed hukkuvad hapanema, saks-
...oli kure. Juulikuul algul, vastavalt eelnevatele kokkulepetele
...ka kariloomade saatmises kaiss ema koos minu ja Anuga hobu-
...ol tranquillitepa telefoni ei olnud) kas Pärnus või Pärnu-Jaigupis
...teot olnud.

...kuttuame. Lõunama poole ruttavate sõjapõgenike ja punavõlgede
...oli sealt teele. Venevalt olime Poti (Mann) kõrtsist möödu-
...vevõtte ilmus kaks neljamootorilist Saksa lennukit. Hakkasid
......võlgedest tulustama ja heitsid mõned pommid Päärdu mõisa
......tõrjumatuse ja kure otsuse: teelt ära, võimalikult kaugemale võsu-
......li madal. Rõõmuk ei kestnud pikalt, kuid esimene kokkupõrke
......kõrvalde viibimist ja pommilahvatusi mäletan ilmsi

......mõisa, kus olime meie, ohvreid ei olnud, Päärdu mõisa juures
......alustama said mitu autot, pomm kukkus talumajja. Seal sai
......mõne, maja poles maha. Hiljem liikusid kõla peal jutud, et
......al ja arapõlenud sõduauto all olnud autosuurune tardumid

......alvameid kiiresti. Põgenikevoorid maanteel olid pikad, maantee-
......tolmupõlvad lõputud (Eesti maanteedel mustkatet ei olnud)
......võit lühis teelõigu Pärnust Märjamaani peatumata, vastupunkti
......seal kohtuti hävituspataljoni, pealetung seiskus. Põleva puit-
......al kaladöörid Pärnuni sama kiiresti, kui ihmused. Rõõne peatus
......mõrk, et Pipra perikond võid muutuda lahingute tallermaaks

......alvõtte oli kure, sakslastele järelle Pärnusse. Meil oli seal ju korter
......and puuti üht teist peita, isa jalgrattale, lapsed koos emaga
......mõnema. Metepa tuli kaasa naaberitulu Mämmiku peretütar. Lah-
......mõnikul. Rõõde poeni (Kaelase teeristil, neli kilomeetrit enne
......alvõtte ja kirpe teelõigu algul) laski kõik vahetultumiketa. Kui

hõlpsa kinnest mõnede küttega. Kui olid õnnestunud lastud püüa

Sõjategevus lõpetas. Juba enne Tallinna langemist algas saksa võimude karmid hukkamised Pärnu suunas. Piki jõekaldaid hukusid prantslaste ja lühkeajaga kalapüüki harrastavad sakslaste rühmad, sama kordus näiteks hiljem venelastega. Isa kui saksa ja vene keelt oskav koolipapa kehtestas kaitsemeeskonnas, Enamasti aitas.

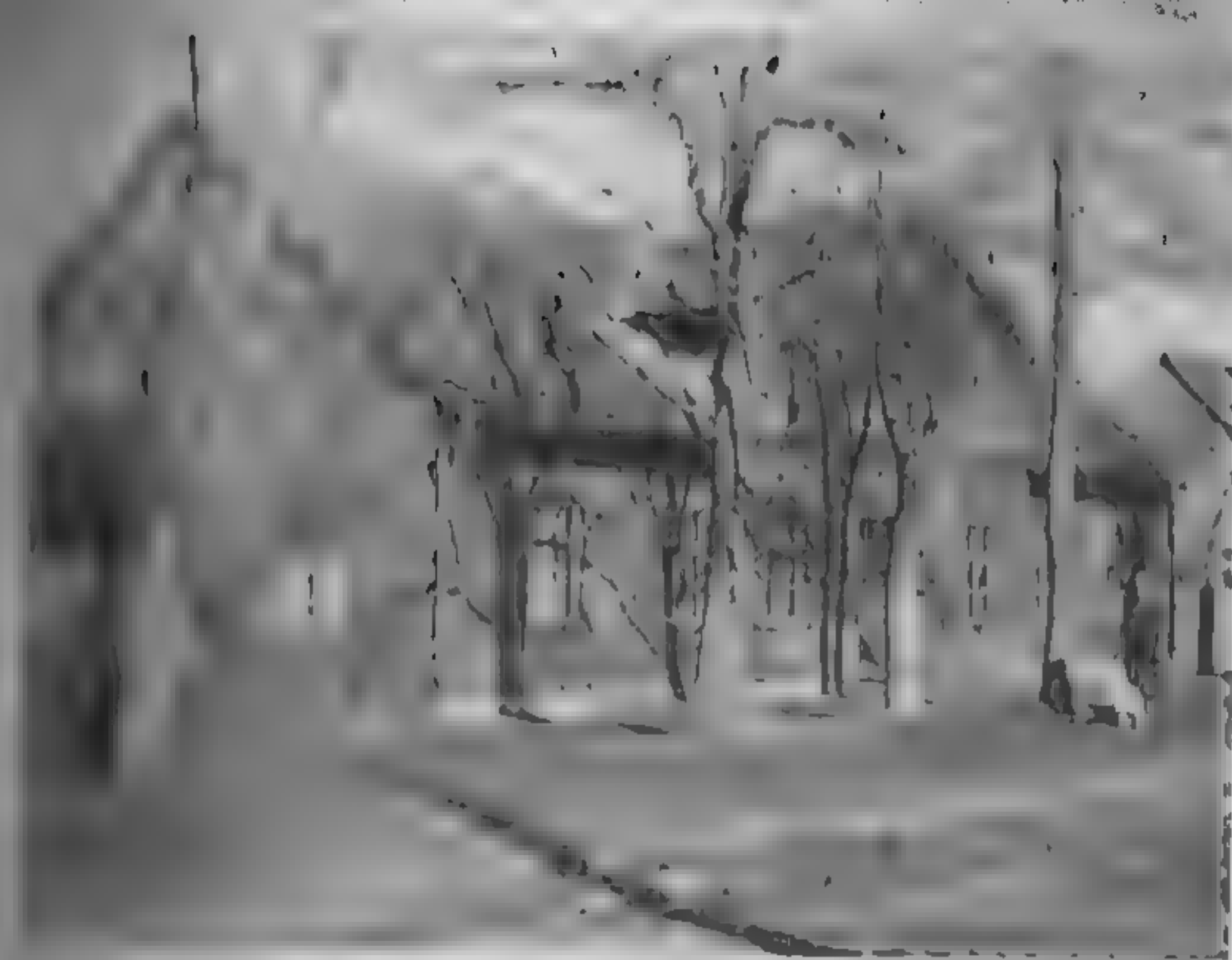
Olukord muutus keeruliseks. Oli selge, et sakslased lähevad, kuid kureid ja miffat ilmuvad Vene väed, kas lahinguga või ilma, oli teadmata. Meie sõjaväe Saksa armee deserteerivaid mehi täis, nende kojumineki kestis peaaegu kogu Vene viilgede saabumist veel pikka aega. Paljud otsisid tsiviilrüüand, mõned püüdsid jõe. Abi osutati neile palju. Kord, kui isa aitas kaht meest püüda jõel, oli üks neist oma revolvi sinna samasse jõkke visanud. Sakslaste ja venelaste vahel aega neid mehi metsadest otsida, venelased tegelesid selle teadepidamisega, alustasid toimusid ümberkaudsetes metsades haarangud.

Viimased päevad ja ööd enne venelaste tulekut olid kõige närvesoovam. Meie perekond pidas kodu oõrda. Seda tehti metsades, kraavides. Meie peret lihtsalt Pärnu jõe vahelises kraavis. Pealelõunal lasti õhku Pärnu jõel ja ümbruses olid hästi kuulda-näha. Pärnu põles. Viimased ööd põlesid "jõelõuad" (langevarjudega valgustuspommid) kõrgis neli ilmakaart. Õnneks vandalismi ei esinenud.

Vene vägede saabus näpu suur-suur roomav madu idast, läbi Velise, ja lühikese aja läbi Viipala Viitsi suunas. Sellest väe grupeeringust olid ka need kolm sõdurit, kes kasprantsadiga ühvardades minu suure kolmerattalise kaasavõeti. Lahingud hukusid laande, Saaremaale. Sealtpoolt hakkas kõlama lahingumüra, sinna lendasid iga päev Vene pommitajad.

Sõjategevuse tõttu hilines koolitöö algus. Isa käis enne seda mitu korda Pärnu olukorraga tutvumas ja meie ümberasumist ette valmistamas.

Olime ilma jäänud oma elamispinnast Ringi tänaval. Kohalikud võimud panguisid meid juurdemajutamise korras aadressile Aia 7 ühte alumise korruse korterisse. Mansardkorrusega kahekorruselises puitelamus oli algselt olnud viis kahe korterit. Nüüd elas enamikus korterites mitu leibkonda, paljud erinevad inimesi. Markantsematest võiks nimetada Lina Laatsi (neil aastatel,

Pärnu (tõlge L. Lind) koos Kalju Vaha (tema esimene abikaasa oli juurdepääs koomik), laste ja emaga. Majas elas ka kogu perekond.

Meie korterid anti meile kaks tuba, teine neist läbikäitav ja toip ja kolmelukmeline Saupaste pere: ema ja kaks tütart. Meie korteris ja toiduk. Nende elamispinda vähendati. Nad ei saanud võtta välja, lubamata üht meie tuba. Kõik ja kütüküüda. Meil oli üks omaette tuba, õnneks suur – 20 m².

Meie korterite kohal oli suur. Lisaks Mert Maiguste tüdriku ja tema vend Anti. Aga lüüdi lambid mahub nlati palju. Meie korterite kitsakust leevendas see, et meie aiast mitte toot kütüküüda meile kasutuses 2,5 x 2,5 m põrandapinnaga ilmselt kütüküüda või kamorka. See liiks kütüküüda kui magamistuba.

Meie korterite lühikeses probleemis. Vanemad olid sunnitud vältima

Alina Alu tema korteris 1948.

Keskkooli klassis 1948.

1949. Olen esimeses reas vasakult teine.

Minu põlvkond oli keskmiste hulgas, kaheksandas klassis õhivõitluse eest kolmele aastale kokkuvõtteks hinne kaks. Isa otsest õhuvõitlusest võõrkeeleõpetaja Blumenfeldi (umbes 70-aastane). Tema õpetajaks tulemus oli hea: saime Ainiga mõlemad saksa keeles A- ja B-astme tunnustust, kui ka inglise keeles põhjalikult.

1949. aastal lõpetasin Pärnu 1. keskkooli. Lõpetajaid oli kahe klassi pealt 100 noormeest. Nendest jätkasid teaduseteel Ain Aitsam – füüsika doktor, professor; Karl Kull – professor, onkoloog; Toomas Annala – matemaatikadoktor, professor; Heino Siipuri – õiguskadoktor, Pärnu Värk – pedagoogikakandidaat, professor; Rudolf Karelson – Eesti õigekeele seletussõnaraamatu koostaja ja toimetaja. Lisat kahtlusi.

1949. aastal toimus küüditamine. Meie klassist viidi kaks poissi, nad olid siiski eluga tagasi, olid vaimsete raskuste all olnud.

Kollimine Tallinna

1951. aastal hulvenes perekonna majanduslik olukord järsult, kõik inimesed kuhjusid oma õlgadele. Isa oli ületanud pensioniea piiri ja pidi paha surve tõttu koju jääma. Ta oli kuulunud Kaitseliitu ning saanud 1938. aastal presidendilt teenete eest Kotkaristi raudristi. Pensioni talle ei makstud, sest omaegne kuulumine Kaitseliitu. Isale oli see suur psühholoogiline löök, ta oli teinud õpetajana ausalt oma elutöö. Vanaduses aga pane lihtsalt läbi peen alla ja mine igavestele jahimaadele, tehtud tööd ei hinda enam keegi, oled kellelegi vajalik. Tulemuseks oli teisese diabeedi kiire teke. See lähenenud surmavalt tema elupilevi.

Mina olin samuti ülalpeetav, isegi invaliidsuspensiooni ma ei saanud. Kõrgendatuse sotsiaalhoolekandeseaduse järgi hakati eelneva tööstamist II grupi lapsest invaliididele invaliidsuspensiooni maksma alates aastast 1960. eluaastas. Järgnevatel eluaastatel lisandus kohustuslikuna tööstamist aastates, selle suurus sõltus taotleja vanusest. Mina seda ei teadnud ja oled õige aja maha maganud. Invaliidsuspensionäriks sain ma, kui mälu ei jaks enam parast kaheksat aastat tööd.

Ain õppis edukalt Tallinna Polütehnilises Instituudis vesiehitust. Ta oli ühepoolse sugulase Marie Ratassepa juures Tartu maanteel (üks pisike tal kahe inimese kohta). Temast perekonna materiaalsel toetajat ei olnud, pidi vastupidi.

✱ Mis liig, see liig. Perekonna kulude minimeerimiseks oli ainult üks võimalus: kolida Tallinna.

Ettevalmistused algasid juba kevadel. Tähtsaim oli leida elamispind. Omaette korterit saada oli võimatu, sest me ei kuulunud sellisesse elanikkonda gruppi. Ka Pärnus ei olnud meil omaette korterit, elasime ju Aia tänaval ühe korteri kahe toas. Võimalik oli vaid elamispinna vahetus. Ajalehekunne toale tuli ainult üks-kaks vastust, nendest parim oli ühetoaline labikandakööbiga (WC koridoris) korter Tallinnas Luise tänaval kahekorruselisel puitelamu esimesel korrusel. Vahetusine, kuigi ruumi oli poole vähem

edamisi omiette. See andis võimaluse vahetada korterit üheksa kuud enne kolimist, üks-kaks kuud

ja korteri omistus vahetada Järvele (Linn 7) esimesel korrusel. Korteris oli kahe toa vastu teisel korrusel, rõdu ja rõdu. Korteris oli kahe toa vastu teisel korrusel, rõdu ja rõdu. Korteris oli kahe toa vastu teisel korrusel, rõdu ja rõdu.

Korteris oli kahe toa vastu teisel korrusel, rõdu ja rõdu. Korteris oli kahe toa vastu teisel korrusel, rõdu ja rõdu. Korteris oli kahe toa vastu teisel korrusel, rõdu ja rõdu. Korteris oli kahe toa vastu teisel korrusel, rõdu ja rõdu.

1951. aasta talvel olin hildas mootoriga. Kärvitub, kuid tööle ei saanud. Kõrge rõhu tõttu tekkisid mitmekordsele kontrollimisele. Kõrge rõhu tõttu tekkisid mitmekordsele kontrollimisele. Kõrge rõhu tõttu tekkisid mitmekordsele kontrollimisele. Kõrge rõhu tõttu tekkisid mitmekordsele kontrollimisele.

Tõnu Kallimäe kiitustase hariduse ja töötab Eesti Televisioonis. Intelli-
pöörd

Pärnu Tulvaste ühispere ühel pimedal talveõhtul. Aini roovli koor
tuli instituudist loengutelt. Röövel oli end talle juba nähtavasti Jarve püü-
sappu võtnud ja otse kodumaja ukse ees ründas selja tagant. Tulvaste jo-
seda niigema ja ründas omakorda röövli. Viimane sai üsna mitu mehed ja
ja kadus vaikides.

Mäletan umbes 1950. aastatest, kuidas Pärnu poolt tuli sõjaväe ma-
autode kolonn, mis peatus otse meie akende vastas metsa veeres. Ohvri-
võljudid, liksid metsa alla jalgu sirutama. Ühel nendest oli pagumitef ma-
üks suur viisnurk – marssal. Kiiresti heideti talle telkmantel õlgadele. Heli
oli kuulda, et Žukov oli Tallinnast läbi sõitnud.

Mööda Pärnu maantee ja Ülemiste järve vahelist metsavööndit tul-
nõukopude tankid iga päev Tondi kasarmutest Männiku tankodroomi-
nappi. Sinna oli suur tee sisse sõidetud.

Pere oli nüüd jälle koos. Ain jätkas õpinguid polütehnilises instituudis, ja
pärast tööd keele õpetajana 8. kooli Mooni ja Endla tänava nurgal (praegune
tandla 59). Kodus olime isa ja mina. Majanduslik seis ei olnud kiitu. Töö-
nõukohast tegevust, leidis majahoidja kõha kohalikus majavalitsuses.

Ka minul tuli leida võimalus edasi liikuda. Isegi kui majanduslik olukor-
oleks võimaldanud, poleks olnud edasiõppimine enam nii kerge: kesk-
õpetamisest oli möödunud kolm aastat, olin palju unustanud ja mis pe-
võõrdunud õppimisest.

Hakkasin tegutsema töölemineku suunal. See ei olnud kerge. Olin ju ka-
kurguga lühikesi maid liikuv invaliid, noor inimene, kes isegi ei teadnud, mis
taha ja milleks ta võimeline on (kooliajal oli minu eesmärk õppida arstlik). Te-
sisid olid samasugused tõukereaktsioonid raske või sügava puudega inimese
töölevõtul nagu praegu. Võib-olla oli 1950. aastate algus veidi kergem. Sõja-
oli möödunud ju alles kuus-seitse aastat, maa oli sõjainvaliidide täis. Töö-
nõukogude võim neid eriti armastanud, kuid üks hea asi tehti ära küll: asutati
invaliidide kutsekool Turu tänaval. Esimese paarikümne aasta jooksul and-
sult väga hea tööalase ettevalmistuse kääsnerid, rüüsepäid, raadiotehnikoo-
tunnitupidajad, kellassepad ja teised, küll siis kasvav bürokraatia üle peeti
sool muutus 1980. aastatel rohkem sotsiaaltootekandeksutuseks.

1950. algus.

1950. aastate algul leppisin kokku ühe kellassepaga, et lahien
q d r e k e. Tul mõni päev enne seda võttis mu 17. märtsil 1952
1. ja 2. V. Põllumajandusministeeriumi Tallinna Remonditehase
Kadaka tee 4, praegune Mustamäe tee 6, 6b ja 8) tehnikaa-
tehnika juhataja Umuluse, heatahtliku olemisega 50-55
aastase ja püüdega kõhnem brünett mees. See oli suur juhus
et ma temaga jõudsin. See määras minu edasise elukäigu mit-
et ta oleks võin oelda, et kogu eluks. Nahtavasti meie „keemni“
et olumalt varke (160 rubla), võrdne koristaja omaga, kuid alati

et ta olid teadnud tead. kalkeerimisest. Mis inimest see kalkeerimise
ja vahesed konstruktorid ja tehnoloogid joonistasid misina
onad vaatamata pluuksiga. Need tuli kopeerida kalkale te-
kajutajaga. Ipaavõitu ja nūri. Vajalik oli see kahel eesmärgil: et
võimalik tollenepe tehnika paljundada ja et paljunduskõlblik

paljundustehnika võimaldas teha koopiaid annult labiputavalt
kalkalt). Ka koopate tegemine oli minu kohustus. 160 klm
oli vahemalt selles viikeettevõttes. Oli valmistatud avatava
pa kactud 90 x 140 cm puitkast (kõrgus umbes 25 cm), mille
paavavalpustampide torusid. Klaasile asetati kalka, mis kinni
valendatamiseks vajaliku spetsiaalse punakat tooni paberiga.
Kinniti ja valgustati kindel arv minuteid. Seejärel pandi paber
et teadavate kätte ilmuma. Olgi kõik. Produkt lõhnas vängelt

polütehniliselt kolmes hoones: E-kujulises peenmapis (väliskuju sū-
olud polütehnilised tootmistsellid ja administratsiooniruumid; valu-
ja vahesed mahtal alumiiniumvala) oli eraldi korpuses tagaüles;
et teadavate kõrval (avanes Kadaka teele)

1. korpuse kühkonnaseline peakorpus paigutus pikemat külge pidi Kadaka teega, loomad lõuna suunas. Tehase administratsioonile oli välja kantud tee poole tiiva teine korrus ja pool pikemast lõunapoolsest tiivast (esimesele korrusele jäid abitootmised: instrumentaaltsehhi ja teise korruse ülejäänud ruumides asus ühiselamu).

Tehnikaosakond paiknes lõunapoolsetes nurgatubades vastu Kadaka. Administratsioon oli eraldatud ettevõttest lukustatud uksega, mille võtmekirja vastu välja antud juhtivtöötajatele. Nemed pääsesid oma ruumid esimese korruse uksest korpu keskel. Töölised ja tsehhide juhid pidi tehase territooriumile, ja vastupidi, üldpääsja kaudu.

Ettevõtte oli väike. Väike oli ka tehnikaosakond, viis-kuus inimest. Ümälase mäletan eelmisel kevadel Tallinna Polütehnikumi metallide töötuse erimõõdu lõpetanud noori tehnikuid: natuke enesesse tõmbunud Heiko Kotkand, malbe olemisega Allan Õunapuud ja ennast väärtustavat Johan Pedant (esimene Harju-Kosest pedagoogi perekonnast, teine Lääne-Virumaalt). Nendega koos käis ka Allan Õunapuuga. Nendelt poistelt oli mul palju õppida.

Pedant näitas mulle kiiresti koha kätte. Mida sina oma keskharidusega võid endast kujutada, meie oleme oma kesk-eriharidusega peijaga teinud. Oleme selle eest tapantjärele väga tänulik. See ärgitas mind õppima ja kordama enesehinnangut. Selleni kulus veel paar aastat, enne tuli tööpaik maha laadida.

Kõrkus ei tee haritud inimesest spetsialisti. Nägin, kuidas tehasesse tööle läinud tehnikumi lõpetanud noormees. Tal tekkis üsna kiiresti terav teaduskonflikt ülemusega. Nimelt leidis ta, et tema kui eriharidusega spetsialist, kes suudab (asi puudutas mingit konstruktsiooni) on õigemad kui ülemus. Lõpuks lõppes tema vallandamisega tolleaegse tööseadusandluse järgi kümme ja väga harva kasutatava punkti tööga mittetoimetulek. See nullis ka õpitud eriala.

Mõistes minu erilist vajadust auto järele, tegi direktor Gustav Metus mu etundi, lubades hoida Moskvitš 401 tehase territooriumil kohe värava kõrval valve silma all. Tänaval parkimise võimalus puudus. Tehasel oli ainult sõidauto, vana trolee BMW, seepärast direktorite kasutuses. Üsna kohe tehti mul ka "ühikondlik kohustus" hakata abistama tehase raamatupidajaid raamatupidamisega. See abistas mind muu talitunnuse tehase.

1. korpuse kühkonnaseline peakorpus paigutus pikemat külge pidi Kadaka teega, loomad lõuna suunas. Tehase administratsioonile oli välja kantud tee poole tiiva teine korrus ja pool pikemast lõunapoolsest tiivast (esimesele korrusele jäid abitootmised: instrumentaaltsehhi ja teise korruse ülejäänud ruumides asus ühiselamu).

Tehnikaosakond paiknes lõunapoolsetes nurgatubades vastu Kadaka. Administratsioon oli eraldatud ettevõttest lukustatud uksega, mille võtmekirja vastu välja antud juhtivtöötajatele. Nemed pääsesid oma ruumid esimese korruse uksest korpu keskel. Töölised ja tsehhide juhid pidi tehase territooriumile, ja vastupidi, üldpääsja kaudu.

Ettevõtte oli väike. Väike oli ka tehnikaosakond, viis-kuus inimest. Ümälase mäletan eelmisel kevadel Tallinna Polütehnikumi metallide töötuse erimõõdu lõpetanud noori tehnikuid: natuke enesesse tõmbunud Heiko Kotkand, malbe olemisega Allan Õunapuud ja ennast väärtustavat Johan Pedant (esimene Harju-Kosest pedagoogi perekonnast, teine Lääne-Virumaalt). Nendega koos käis ka Allan Õunapuuga. Nendelt poistelt oli mul palju õppida.

Pedant näitas mulle kiiresti koha kätte. Mida sina oma keskharidusega võid endast kujutada, meie oleme oma kesk-eriharidusega peijaga teinud. Oleme selle eest tapantjärele väga tänulik. See ärgitas mind õppima ja kordama enesehinnangut. Selleni kulus veel paar aastat, enne tuli tööpaik maha laadida.

Kõrkus ei tee haritud inimesest spetsialisti. Nägin, kuidas tehasesse tööle läinud tehnikumi lõpetanud noormees. Tal tekkis üsna kiiresti terav teaduskonflikt ülemusega. Nimelt leidis ta, et tema kui eriharidusega spetsialist, kes suudab (asi puudutas mingit konstruktsiooni) on õigemad kui ülemus. Lõpuks lõppes tema vallandamisega tolleaegse tööseadusandluse järgi kümme ja väga harva kasutatava punkti tööga mittetoimetulek. See nullis ka õpitud eriala.

Tähtsamatel suure praktilisega pingitöödisedutali koopleeriti tehnoloog, kelle peatehnoloog osakonda. Edgar Aasa, Ilmar Kanne, Jüri Tamm, Pärn ja teised

Mina maletamist mõeldi viidi Menus 1957. aastal üle ENSV Rahvade Nõukogu Masinaehituse Valitsuse juhatajaks. Ta võttis kaasa ka

Laskavuatortehase instrumentaaljaoskonnas töötas tehnoloog ja tema Ants Lõhmus, kellega koos õppisime Tallinna Polütehnilise Instituutis osakonnas. Tema lahkus Pöögelmanni tehasesse

Värviku inimesena on meelde jäänud Valdur Muruste, kes oli eksootilise tootmise alpaastatel metallkonstruktsioonide osakonna juhataja. Tema omustatud „suure suuga“. Kord oli ta sattunud seedehäiretega nakkushaigeks, kus talle tehti pärasoole sisevaatlust peeglitega. Tema küsinud: „Kas haigust polnud?“

1950. aastate keskpaiku toimus suurüritus: parteitöötajate üleliiduline vabariiklik kolhooside-sovhooside esimeesteks-direktoriteks poolehoidmise tugevdamiseks. Suunatavatele korraldati mitmekuuline ettevalmistuskoolitus ja maksti toetust. Tehase partorg, põline linnamees läks samuti, kuid Eilmar Mõnne kanti. Heinaajal, mõni nädal pärast tööpostile asumist, avaldasid hilisem ajakirja negatiivse alatooniga artikkel tema võhiklikkusest tugevdati kolhoose

Lugesin teist korda läbi mulle lapsepõlves sügava mulje jätanud F. C. Carnegie raamatu „Kuidas võita sõpru ja mõjutada inimesi“ (kuulus keel osake raamatute nimekirja), mille sain ühelt töökaaslaselt.

1950. aastal vahetasin autot. Eelnenud suvedel olin teinud Moskvi tänaval poole teist korda käinud Leningradis, Karjalas ja Lätis. Silmapär oli avardunud nähted kopetud palju. Oli vaja suuremat autot, et teha pikemaid autoture ja kus oleks võimalik ööbida. Pobeda esistmete seljatugi oli tervik, mida ei kergelt alla lasta. Tekkis suurepärane tasane magamisase kuni kolmele (4) inimesele

Väljerep (1950-1956) oli autode kättesaamine muutunud keerulisemaks, oli tekkinud nõudmine Pobedade ostuparjekorja pikkust enam ei maksnud seda korraldajad ja pidasid ostjad ise. Olid omad parjekorda kirjutama kontrollimise ja valvekordade pidamise teiebid. Valves kaard Pärnu mnt 11

1950. aastal. Järel 1956.

Ma ei ole kunagi praktiliselt alusel. Käisin ka mina. Meelde on jäänud, et ma olen käinud koos professor Paul Andega. Sõit on ilmselge, et ma olen käinud

Ma olen käinud koos professor Paul Andega. Sõit on ilmselge, et ma olen käinud

Ma olen käinud koos professor Paul Andega. Sõit on ilmselge, et ma olen käinud

Ma olen käinud koos professor Paul Andega. Sõit on ilmselge, et ma olen käinud

Ma olen käinud koos professor Paul Andega. Sõit on ilmselge, et ma olen käinud

Ma olen käinud koos professor Paul Andega. Sõit on ilmselge, et ma olen käinud

Vend Ain lõpetas Tallinna Polütehnilise Instituudi 1954. aastal ja astus kolmeks aastaks Leningradi aspirantuuri. Kui ta selle 1959. aastal lõpetas, siis oli ta juba abielus. Meist kellelgi ei olnud vähimatki lootust saada ette korterit, mida otsisime juba enne Aini abiellumist. Võimatus riigilt korterit oli nullilähedane, sest keegi meist ei olnud sellisel loomulikega oleks kaasnenu elamispind. Samuti ei kuulunud me muudest Tallinna perekondadest värvatute hulka ning ükski meie töökohtadest ei olnud maju. Ainus reaalne võimalus oli seda ise teha. Selle kasuks rääkis meie noorus, ehitusmaterjalide madalad hinnad, kuigi saada oli vähe, ning oli võimalik ise valida ehituspiirkonda, tahtsin oma igapäevaselt kasutatavale ruumile suu ja patja! jne

Soovidele vastavat ehituskrunti leida polnudki nii kerge. Tingimustel kuke, ühiskondliku transpordi (bussi, rongi) peatuse ja linna läheduse, autoga kerge väljasõidu võimalus ööpäev läbi. Praktiliselt oli kaks valikut: Põhja Merivälja või Nõmme. Merivälja, kuhu eraldati linnamaadest kinnisvõtte kaugeks. Nõmmelt sai ehituskrundi ainult kokkuleppel omaniku Nõmme meeldis rohkem, kuid sinna vaba ehituskrunti leida oli üliharuldus. Pärast aastat-poolteist otsimist jäi silma krunt Näituse tänaval. Kui perenaine oli nõus. Ta oli üksik vanainimene, kellel poeg oli Vene sõjakaduma jäänud ning tütar koos väimehega 1944. aastal Rootsi põgenenud ja seal elasi Kanadasse elama asunud. Tema unistus oli tütre juurde saada ja unistus täitus.

1958. aastaks oli krunt (600 m²) leitud ja algas projekteerimine. Otsustati ehitada kuksikmaja, kus mõlemale vennale on omaette korrus, kuna kaks meest kõrvuti ei oleks krundile mahtunud. Nõukogude ajal kehtis ehituspind korteris võis olla kasulikku pinda kuni 60 m². Kahekorruseline maja tekkis odavam: üks katus. Ainil oli sissekolimisega kiirem kui minul. Tema ehitus oma teise korruse kiiresti valmis. Minu jõudsin nikaugale alles 1964. aastal, lõpuks, sest enne oli vaja polütehniline instituut lõpetada. Sama aasta sügisel

osastada institutsioonis programmeerimiskursused, millest võtsin osa. See oli polütehnilise instituudi (Politehnika) üheksa kuulge. Lõpetasime perandupersona, sest mõnel alles püüdis. Lõpetasime lubas maja ekspluatatsioonil ehk see võeti vastu püüdis. Lõpetasime kasutatud materjalide koguste ja hindade kokkuvõtte. Lõpetasime riigikule vastuvõtukomisjonile

Ettevalmistus, kate jõud oli maksimumine. Mõnda reedelt tõi ettevalmistus. Sama kehtis improviseeritud tellimuste kohta, ettevalmistus oli tellinguks vana tugevam sõprade ja kellel see teadmiset kõik muutsi lisa teha. Mul oli suuri vaba ahist, teadmiset ja materjalid kätte.

Ettevalmistus me ise viindumendi ja korstna ladumist, maja vahet. Ettevalmistus kütteasüsteemi montaaži, maja väliskrohvimist. Kõik ettevalmistus oli, aga saime hakkama.

Ettevalmistus jätkub, töökoha vahetus

Enne ettevalmistust õppimisele võttis julguse jätkata haridusteed. Ettevalmistus institutsioonis, kartsin sisseastumiseksamenid. Valitsus ettevalmistus tehnikumist kõrgkooli.

Ettevalmistus Tallinna Polütehnikumi õhtusessis omaniku ettevalmistust. Keskkaridus tagas eksamiteta plüüsi kolme (normaalselt viis aastat). Õpperühm oli väike, paartuhat ettevalmistus meelde Jüri Simm (ekskavatoritehase telet), Ühis ettevalmistus autospordilane, Sahara ralli osaleja), Laine Kõrval ettevalmistus Olev Israel (Tallinna Teedevalitsusest), Ilmar Vahur

Ettevalmistus ettevalmistus. Õppekoormus oli neli õhtut nädalas. Ettevalmistus ettevalmistus oli vähe, tuli lisa lugeda vene keeles. See tuli ettevalmistus institutsioonis.

Ettevalmistus ettevalmistus 1959. aastakevadel. See andis võimaluse ettevalmistus sisseastumiseksamenid sooritumata. Õppimise hoop ettevalmistus dokumendid Tallinna Polütehnilise Instituudi

Michael või kolmandal kursusel ilmus loengutele vilga tuttavaid
prillidega noormeest. Reptiteerimisleheltsain nime: Hugo Vilgats. Kla-
ka. Kõõle paevad! Ja oli nii palju muutunud, et ma ei tundnud teda ära.
Tema oli olnud mind käijana näinud. Selgus ka, miks ta muuord nimetati.
Ta oli õppinud politehnika instituuti keemia maeteaduskonnas. 11
kuleeriti 1949. Arreteeriti katsel ületada Soome piiri 3. juulil 1950 ja sõltu-
kodumaa teetmises teptudepa, mis kahjustavad Nõukogude Liidu
võimsust. Mõisteti 25-5 aastat sunnitööle ja asumisele. Oli Vorkutis
ANSV-s ja Norilskis Krasnojarski kraas. Paases 1956. Sõidul laua-
üks valvuritest tal jalalöökidega kõhukelme purustanud (kannatus sel-
shi lõpmat). Tänu ühele saksa arstile, kes nende ešelons oli ja ta
M. sadim laupast polnud tagasitulekut ette nähtud. Kui ta kohale, ja
küüti temalt: „Mis tööd teed?“ Vastas, et on elektrik. See püüdis ta elu
nime alusele tööle. Kui pärast Stalini surma algas Hruštšovi suha, siis oli n-
mei mehe, kuhu saabus amnestiakomisjon. Igast sajast oli jäänud
doks kaevandus jlli tühjaks ja kuulutati komsomoli löökehituseks

Lõpetasid kursuse kevadsemestril hakkasid erialaseid loenguid pida-
teptu. Oli LNSV Rahvamajanduse Nõukogu Elektrotehnika Teadus-
uurimise Instituudi (Pirita tee 20) verivärske arvutustehnika laboratoori-
noortendilised Tinn, Tani ja teised. Suur puudus oli insenerkaadrist. Instituut
oli Leningradi Elektrosila tehasega sõlmitud leping metallilõikete
tootmiseks spetsialiseeritud elektronarvuti STEM konstrueerimise
valmistamiseks (esimene taoline spetsialiseeritud arvuti NSV Liidus).
Atkunud teijaid. Mulle tehti ettepanek tööle asuda. Nõustusin ja 17. augustil
1963. aastal LNSV Rahvamajanduse Nõukogu Elektrotehnika Teadus-
uurimise Instituudi vaneminsener-konstruktor, 1963. aasta veebruarist
tehnika laboratooriumi vaneminsener ja 1966. aasta augustist vanem
enduslik töötaja.

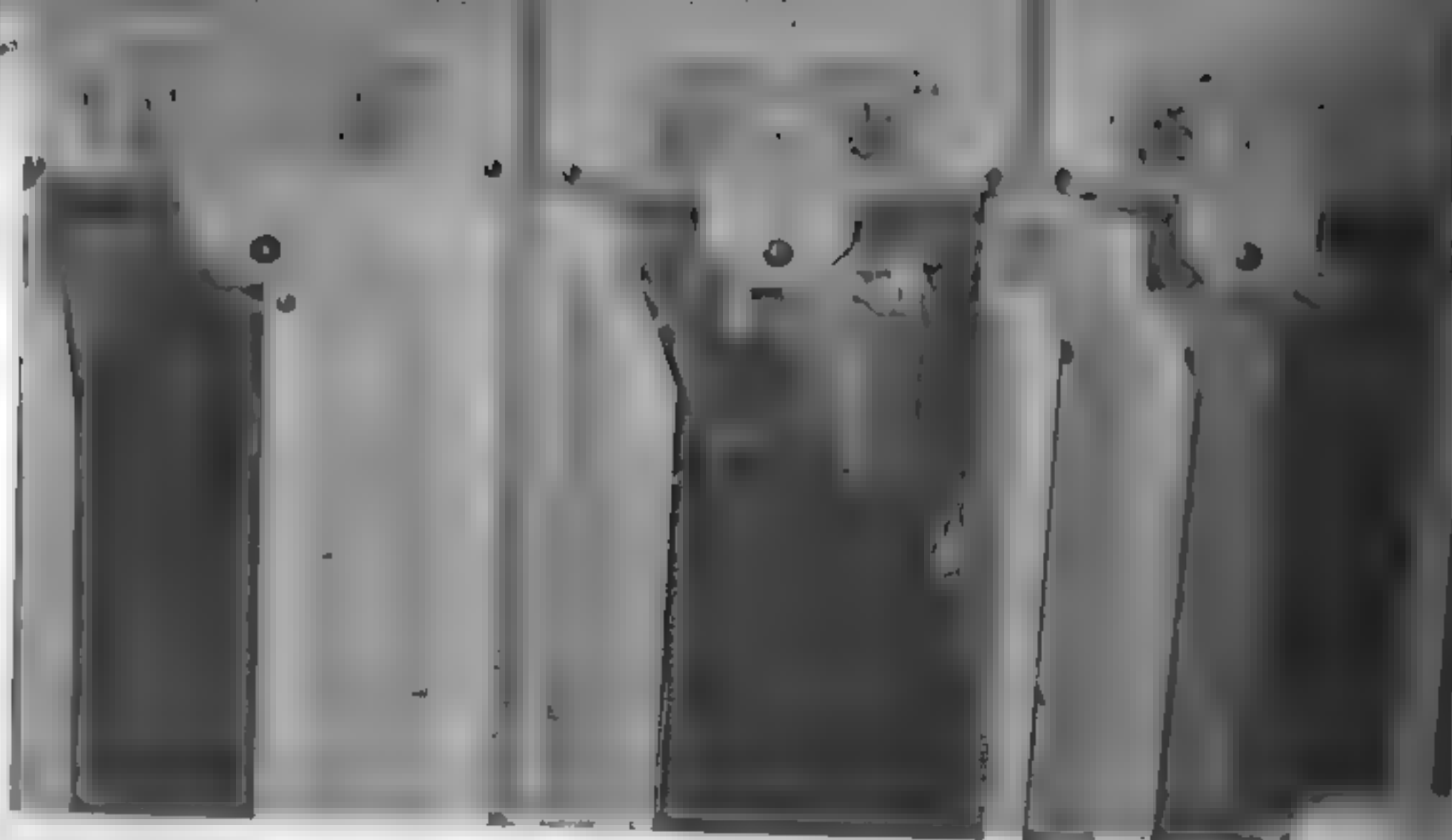
See oli kõige entusiastlikum ja loovam kollektiiv, kus mul on olnud
valis töötaja.

Liidrid olid Leningradis ja Moskvas arvutustehnikat õppinud akadeemi-
nn Tõugu (kogu projekti vaimne isa), Harri Tani ja Andri Ariste. Lisaks neile
id veel Tinn Tõugu abikaasa Nelli (armeenlanna), Kalju Tinn, Ülo K.

1964. aastal LNSV Rahvamajanduse Nõukogu Elektrotehnika Teadus-
uurimise Instituudi vaneminsener-konstruktor, 1963. aasta veebruarist
tehnika laboratooriumi vaneminsener ja 1966. aasta augustist vanem
enduslik töötaja.

See oli kõige entusiastlikum ja loovam kollektiiv, kus mul on olnud
valis töötaja. Töö oli äärmiselt huvitav, eksperimenteeriv. Minu
töö oli seotud konstruktsiooniga. Arvuti ehitati valmis instituudi
arvutimajanduskojas. Kõik tuli kohapeal ära teha, kuna arvuti
tootmisvõime katsed. Arvuteid tehti kokku kaks, mõlemad

Arvuti koostamine 1966.

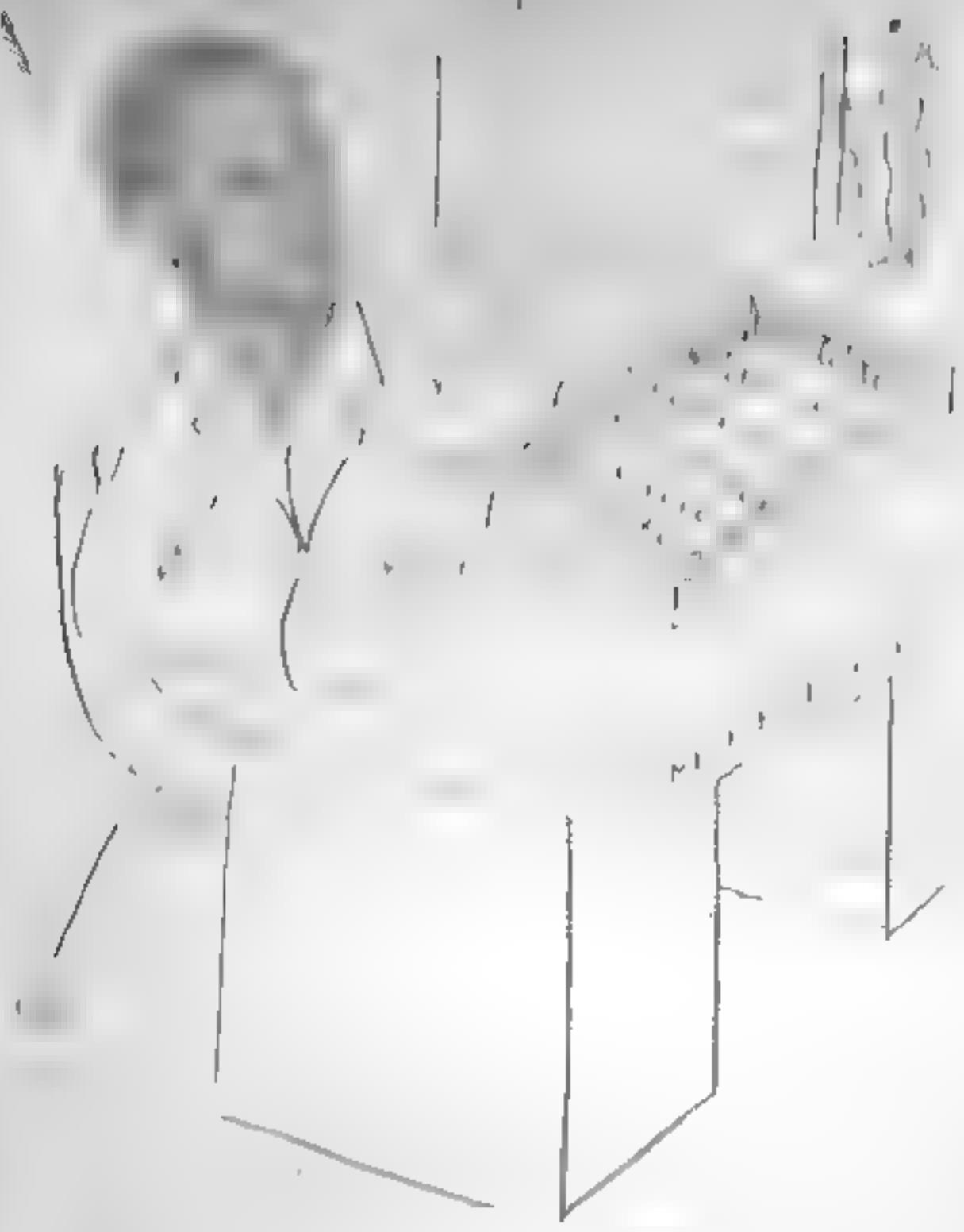
Arvuti 1966.

Sendmekappide toomine 1966.

1966. aastal alustati Minskis stsionaarsete universaalarvutite
/ seadistamist. Esmase Minski sai Eestiis küberneetika instituut,
/ ja elektrotehnika instituut. Minu ülesanne oli see paigaldada ja
/ testi alustada arvutikeskus ning lahendada kõik arvuti üle
/ ja eksploatatsioon andmise seotud küsimused alates varalike
/ ja koolitusest, ümberehitamisest, seadmete paigaldamisest ja val
/ ja koolitusega seotud võimaluste tagamisest kuni teenindava
/ ja koolituse. Mootu võtta polnud kuskilt. Vahemalt õppida sai
/ ja koolituse.

1966. aastal kinnitati mind arvutustööde osakonna ekspedient
/ ja koolituse juhatajaks. Uued väljakutsed! Enam-vähem sama
/ ja koolitusega instituuti hakkas idanema idee luua Eestiis
/ ja koolitusega hulgiladude kompleks. Vastava tellimuse
/ ja koolitusega Paaskula kaubabaasi automatiseeritud juhtimissüsteemi
/ ja koolitusega tehti instituudile ETKVL-i juhatus. Idee oli niivõrd
/ ja koolitusega, et ETKVL-i juhatuse esindaja, tulevase arvutikeskuse
/ ja koolitusega prototüüpi inglismaal vaatamis, juhtimissüsteemi
/ ja koolitusega osa tootas välja arvutustehnika osakond, programmi

Õnnitluskaart
töökaaslastelt 1968

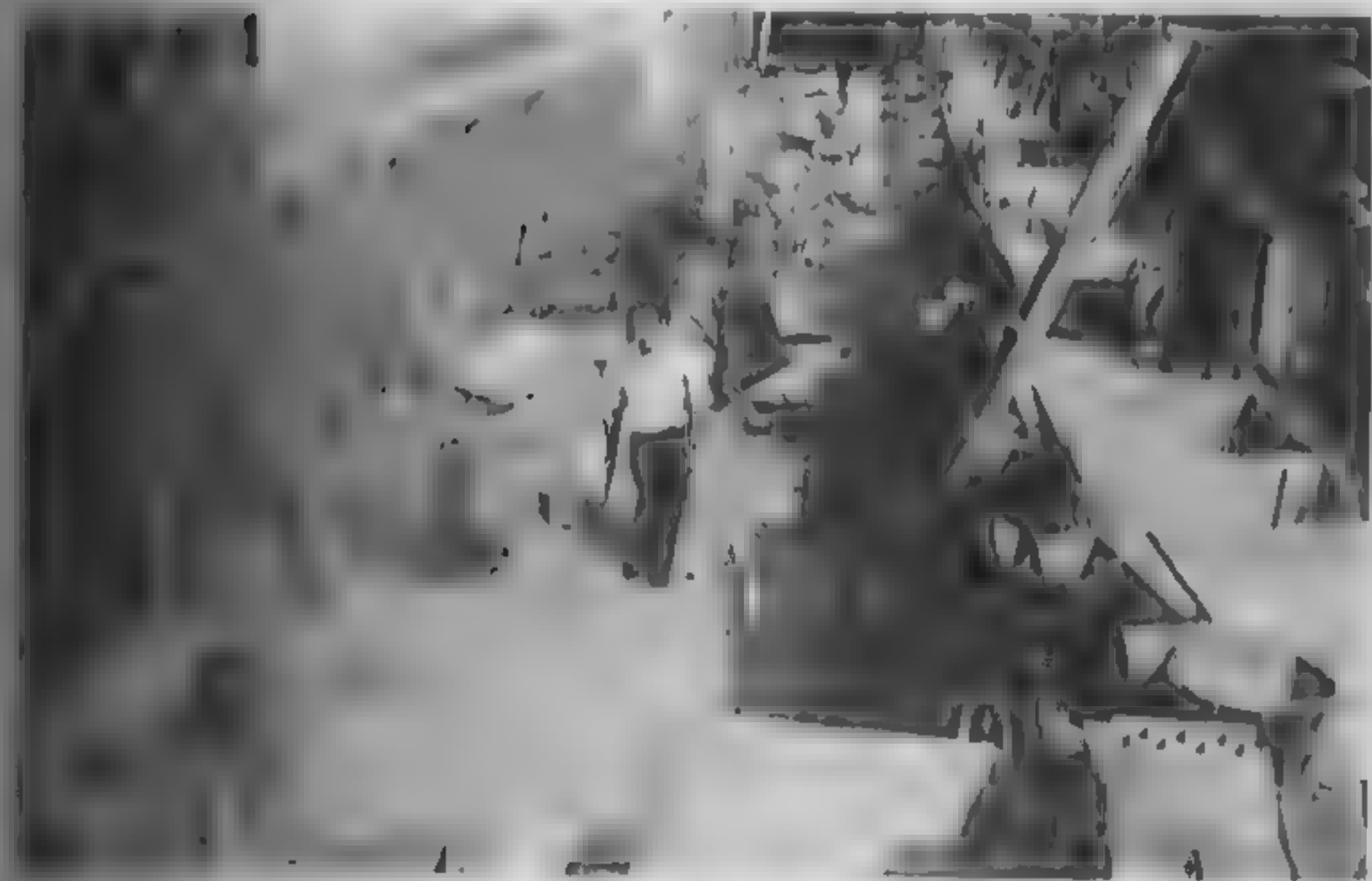
viimase allhauke korras Tartu Riikliku Ülikooli arvutuskeskus.

1969/1970. aastal asutati Pääsküla kaubabaasi juhtimissüsteemi juhtimiseks ETKVL-i arvutuskeskus (direktor Jüri Pukk). Keskuses töötas (keda mäletan) arvutiosakonna juhina A. Talkop, hiljem V. Aun, insenerid H. Sibul, A. Smitt ja K. Seeman, programmeerimisosakonna juhina M. Leht, programmeerijatena A. Pihlak ja M. Rahendi ning eksploatatsiooniosakonna juhatajana H. Poll. Tugev meeskond oli. Lisaks neile oli ETKVL-il arvutikeskuse vaikelamaarvutite remondi grupp ning Viljandi kooperative poole senise raamatupidamise ja laoarvestuse mehhaniseerimise grupp esindatud Lindel Mooratsiga. Tundsin hästi kaubabaasile väljatöötatava automaatsitud juhtimissüsteemi tehnilist osa.

Jüri Pukk tegi mulle ettepaneku asuda 10. augustil 1970 tööle ETKVL arvutuskeskuse juhataja asetäitjana, peainsenerina. See oli suur väljakutse, oli vaja (kui mitte arvestada äsja saabunud ja neljanda korruse ajutist

... ja see paigaldatud Minsk-22) välja loobida ja ehitada kogu

... hoonetepete kiltast. Kaubabaasi neljakorruselise hoonetepete...
... et olid arvutuskeskusele vajalikud muud „müügid“, ja...
... ehitada selgus, et ilma labi ei saa. Vaja polnud hoopiski tava...
... vaid vähemalt samasuguse tehnilise varustatusega, kui...
... hoonetepete... Eriti raskeks ja tehniliselt keeruliseks muu...
... hoonetepete see, et kaubabaasi väljehitamine talupidamuse oli...
... hoonetepete võimalik ainult ehituseelarve järele. Omaette hoone...
... et loomad kõne alla (puudus projekt). Ainus võimalus oli ehitada...
... pole viies korrus. Selleks tuli esmalt tugevdada väljehitatud...
... ehituse tehnoloogiat ja palju kasitsitööd. Maja on 12...
... meetrit pikk. Ehitusele pälises ligi ainult 12-meetristest otstest...
... hoonetepete tösta laepaneelid. Otstest kuni paneelide lõpliku...
... ja pool kuni 35 meetrit. Selle teekonna läbisid paneelid...
... et valtsimisele nipitiseks kasutamiseks ehitatud rööbasteed...
... et pool olid arvutiseneride inimekled.

... hoonetepete ehitus 1971.

Habe maha kaunase niks 1957.

... ja seal lantadililt pinnatud ...
... ja emu lantadililt

... lantadililt, mis oli tol ajal veel väga ...
... lantadililt, mis oli tol ajal veel väga ...
... lantadililt, mis oli tol ajal veel väga ...

... lantadililt, mis oli tol ajal veel väga ...
... lantadililt, mis oli tol ajal veel väga ...
... lantadililt, mis oli tol ajal veel väga ...

... lantadililt, mis oli tol ajal veel väga ...
... lantadililt, mis oli tol ajal veel väga ...

... lantadililt, mis oli tol ajal veel väga ...
... lantadililt, mis oli tol ajal veel väga ...

... lantadililt, mis oli tol ajal veel väga ...
... lantadililt, mis oli tol ajal veel väga ...

... lantadililt, mis oli tol ajal veel väga ...
... lantadililt, mis oli tol ajal veel väga ...
... lantadililt, mis oli tol ajal veel väga ...

... lantadililt, mis oli tol ajal veel väga ...
... lantadililt, mis oli tol ajal veel väga ...

Lehekülje õunapuul 1957.

Teine kaupade-sõit toimus 1960. aastate alguses. Teise autoga sõitsid kooliõpetajad Arno ja Laine Kuhi Pärnust. Moldaavia ja Odessa maastikust välja. Sõitsime marsruudil Tallinn – Riia – Vilnius – Kaunas – Palanga – Zelenogradsk – Kaliningrad – Grodno – Brest – Kovel – Lvov – Poola piiriäärne – Užgorod – Mukatševo – Tšernovtsi – Tšernigov – Gomel – Mogiljov – Vitebsk – Pihkva – Suur-Munamõlg.

1970. aastate esimesel poolel käisime Gruusia sõjatee reisil. Olime abimehega. Marsruut oli: Tallinn – Minsk – Kiiev – Rostov Donil – Minsk – Vohõ – Ordžonikidze – Gruusia suur sõjatee – Tbilisi – Jerevan – Baku – Batti – Suhhumi – Ritsa järv – Gagra – Adler – Krasnaja Poljuna – Abchaz – Kertš – Aasovi rannik – Sovetsk – Melitopol – Zaporozje – Dnepropetrovsk – Poltava – Tšeboksarõ – Kiiev – Minsk – Tallinn.

Sõitsime Kiievist edasi, mööda Dņeprit allapoole Rostovisse ja selleks, et sõita Vladikavkazi, kust algab Gruusia suur sõjatee, oleks tule teedekaardi järgi teha suur ring. Loomulikult sõitsime otse läbi poolkõrbe, mis oli huvitavam. See oli omajagu romantiline: luv, võsa, 100 km sissesõidu piirid. Paralleelsed teed olid lihtsalt sisse sõidetud, mitu rattajal kõrvuti.

Teine sõit oli üldiselt ka karj. Loodud olid algsed, armid ja huvitav ja omapärane, teivasuunidega. Kaasasid palju suuri aeti sinne tee pealt kõrvale, laaditi kottidega peale ja tehti ka muusikateem.

Teisel, teisel jõe oru jli vana Gruusia sõjatee. Seal olid suured kuma see oli huvitavlik parkond, olid teedele

teedele kut nudgine linn oma eripära ja atraktiividega, nagu teedele kumpele makke.

Teisel, teisel läks üle kõrge kuru, kust avanesid vapustavad vaated autotunnele, sat sõita läbi mäe

Teisel, teisel oli loomuline eksootika. Ühes sõitmispaigas

Teine sõit 1957.

Kaukaasias 1982.

otsiti Tallinn – Minsk – Kriev – Volgograd – Astrahani – Mineralnõje
nõsk – Mahatškala – Baku – Tbilisi – Jerevan – Batumi – Suhhumi
– Sochi – Abkhazkari – Adler – Krasnaja Poljana – Anapa
– Sochi – (Arcoyl meri, Arabatskaja streika) – Melitopol – Zaporozje
– Dnipro – Poltava – Iseboksa – Kiiev – Minsk – Tallinn

• Baku oli valja. Baku oli tol ajal, 1980, aasate alpul huvitav
• Baku oli valja. Baku oli tol ajal, 1980, aasate alpul huvitav
• Baku oli valja. Baku oli tol ajal, 1980, aasate alpul huvitav

• Baku oli valja. Baku oli tol ajal, 1980, aasate alpul huvitav
• Baku oli valja. Baku oli tol ajal, 1980, aasate alpul huvitav
• Baku oli valja. Baku oli tol ajal, 1980, aasate alpul huvitav

• Baku oli valja. Baku oli tol ajal, 1980, aasate alpul huvitav
• Baku oli valja. Baku oli tol ajal, 1980, aasate alpul huvitav
• Baku oli valja. Baku oli tol ajal, 1980, aasate alpul huvitav

• Baku oli valja. Baku oli tol ajal, 1980, aasate alpul huvitav
• Baku oli valja. Baku oli tol ajal, 1980, aasate alpul huvitav
• Baku oli valja. Baku oli tol ajal, 1980, aasate alpul huvitav

Felklanger steps 1982. Koos Mila Göttsmann, Hedi Gehrke,
Teet ja Kõlli Rajasalu pojaga.

...kõnnid ja loetud sõitsime oma perega, koer oli kaasas. Ühe vana
 suure sõitsime meie auto kõrval teine masin. Kui jõudsime ringkäigul
 ilmes, et teine auto oli seek käidud. Koer kaitses meie oma!

Sõitsime Moskvasse Leningradi kaudu. Pilt oli küllalt sõnne
 revolutsiooni arvati, et lammutada tuleb kõik eelnevate põlvkondade
 eni kloostrid, kirikud ja muu apostliku õigeusuga seotu. Hooned tehti
 ja kasutati tihti muul eesmärgil. See hullus mõõdus ja siis hakati neid
 lühikesed iseenesest, kirikud ja muu, jätsid väga võimsa mulje. Huvitav
 Suzdal ja Vladimir. Vanalinn oli osaliselt üles ehitatud. Ekspositsioon
 selline, et tundus, nagu oleksid tolleaegsed inimesed just uksest välja
 kõik voodid, mida muuseumites nägime, olid kangesti lühikesed. Iga
 kuu ka inimesed meist lühemad. Nagu oleks sattunud minevikku ja
 ohkkonda. Oli väga huvitav.

Mis sõitmisesse puutub, siis autoteed olid kaardil kenasti kirjas, aga
 pikkused võisid lõppeda hoopis põllul.

Käisime Volga' läätel, Valdai kõrgustikul. Jõe algus on allika ja
 ohkond.

Kogu ringreis oli õigupoolest Vené kiriku võimsuse demonstratsioon.
 1981. aastal sõitsime auto-motoklubiga suure seltskonnaga - 100 mehe
 läbi Koola poolsaare Murmanskisse. Kuuse Mati oli oma perega ka
 oodanud täkk aega Onega Murmanski autotee valmimist, Onega poolt
 otse oli ikkagi veel paarkümme kilomeetrit ehitamisel. See tekkis
 pulistatud vangilangritega.

Äsialtsee oli nagu nõõriga actult sirge. Küsisin ühelt vastassuunas sõitnud
 autojuhilt, kuidas tee on. Vastus, et hea, aga võtab sillad alt. Miks? Tõus
 etud läbi soo, aga täidis hakkas pikkamööda vajuma. Risti tee alla
 pandud suured betoonitorud, et vett läbi lasta. Muldkeha vajus, aga torud ei
 vajunud. Hullemad lamavad politseinikud kui meil siin.

Üks teevat on eredalt meelde jäänud. „SÖÖKLA 98 km“!

Edasi liukudes jilid silma suured metsad, metsakülad ja jõed, parvetamine
 saagimine. Puitu oli nii tohutult, et isegi kõlaltünnavad olid plankudest. Nagi
 ohutut ratskamist, jõed olid täis püstist palke. Sinna need maldanema jätid

...1981.

...oli palju tootust. Olime ju väga maagirikas parkonnas
 ...asub huvitava koha peal, nagu kuusik. Vaadates
 oli palju näidati kaubasadamat, tuumaallveelaeva

...madalale kinni, oli väga maaliline. Eriti tore oli Põhise
 ...nähitud sanatooriume. Leningradis
 ...küll vaimudeks.

...oli oma perega, ka kutsu oli kaasas. Leninga ju kuskile et
 ...vahel autosse jätma. Koer solvus ju, et näha
 ...veelapideme.

...kui enäldalasi puhkusesõite Läti-Feedu supelmaa
 ...Novgorodi, Velikije Laiki, Pilikva, Ida-Feedu.
 ...parkondadesse. Igal pool oli midagi näha, mille ka
 ...siis rüügitati palju looduse ümberkujundamisest
 ...et mulda parkseks muuta. Paarkümme aastat
 ...meid metsvõõndeid õõbimiseks

...väljastatud. Ükskord lõunapoolselt sõidult ta
...autot kinnitades ümber kanti. Ühe kolvi põhja oli m...
Mida teha? Olin autoremondiga kokku puutunud ja oskasin iseenesest
kinnitada välja keerata, õlitaset pidevalt jälgida, vajadusel õli lisada ja
kõhutada oma käigupä edasi.

Reisidest on mulle jäänud erinev üllustus lõhnadest. Kõige
lõhnab omamoodi. Stepi-, mere-, metsalõhn... Huvitavad lõhnad
kunagi Hiiumaal, seal oli koolivend, kes kutsus. Jälle isemoodi lõhn
veel midagi.

Kõik need puhkusesõidud, kuigi pikad, oleksid võinud olla vabatahtlikud
ei olnud ometi. See oli hoopis teistmoodi pingutus ja väsimus. Kui
igapäevatööst eemal, siis on elu vaheldusrikas. Täiehk puhkus

Muuta saab suhtumist

Automaat käsi juhtimissõidukite

Automaatseksioon

...teadusele vanimast lapsepõlvest püüdis mul kontakt teiste
...kui mitte arvutada Manivald Ojametsa Mirjamilt (olin
Tutorialplase). Begi tõmmet nende poole ei olnud. Ja ma polnud

...oma huvi invaliidide ja nende probleemide vastu algas 1970
...Pärjast ma arvasin, kuna olin need endale lahti mõtestanud
...ühiskonnas leidnud, hariduse saanud ja võimetele vastavalt
...töötanud (P-KVI-i arvutuskeskuse peainsener), perekonnas
...saanud (poeg Mihkel sündis 31. detsembril 1968). Püüdis
...invaliididega, samuti vajadus selle järele.

...arvatakse erilist tähelepanu need, kes lukusid autopa. Tõelalt
...töötanud Ants Öigus (Auli (Öigus) Lõokese esimene abikaasa,
...kõige mitmekülv „poliomüeliitik“). Ta on sõõbinud müüa oma
...autopa. Ta oli kodustöötaja, elas Nõmmel Nõlgi tänaval,
...tööd teinud vihmavarje. Kohtusin temaga esimest korda
...väljaõppimisel.

...a veebruarikuu teisel poolel ilmus Õhtulehes Automaat Harju
...a aadressi Votale Lühia teade käsijuhtimissõidukite omi
...a selle müüa järgi: „15. märtsil kl 12.00 toimub Keilas Õhtu
Automaat Harju osakonna juurde käsijuhtimissõidukite-õmanike

• Kohtunik I. Jänes, H. Nurmik, rali peasekretär A. Ojaste,
• 1999. aasta

...võlgade materjali otsingul leiab
Kõnnispõudega tutvumise lühid (11.11) 2005. aasta Infolehest in-
Kusomartiki Votele Luhast „Päril lapsepõlvest“. Selles on juttu, kuid
alguse sai. Sõjaväl Vene ajal oli see omaette kunstitekk

Harju Automa klubi tollane esimees Ivar Aru andis klubi he-
ndusoleku, aga EK P Harju Rajoonikomitee kutsus Votele Luha välja ja
ei ei ole põhjust invalide organiseerida. „Miks invaliidid oma te-
sõiduuskusi ühendada ei tohi, nemad on ju samuti liiklejad?“ küs-
Luha vastu. Keegi tumedavereline daam teatas seepeale kategoori-
„Kui tulete siia oma põhikirjaga, siis meie seda igatahes ei kinnita!“
Luha lubas endale muige: „Me ei tulegi seda kinnitama. Nüüd, j-
enda põhikirjas on selge sõnaga – organiseerida autojuhte, et need
teadmis ja oskusi ning seeläbi kindlustada juht ei ole
lühid on Moskvitšide, Zaporozetsite ja Žigulide seksioonid, aga ei
sellest, et saandid välja.“ Sellega seal jutt lõppes.

Eelneva ajajärg, Votele Luha ja seksiooni töö huvitab, leiab and-
dokumente arhiivist Keilas.

Enne ralli algust ralli sai peetud, kulus palju vaeva ja närve

Veel päev enne ralli algust polnud taotlusel ühtki allkirja. Vello K-
autotranspordisõnast lubas pitseri panna õhtul oma suvilas. Kui Votele
seda sinna nõutama läiks, küsis Keesvallik: „Kus on teised allkirjad?“
„pole ega tule,“ vastas Luha ausalt. Keesvallik vaadanud Luhaile otse „Seda
nime, mil ka, ju nad sinna Vasalemma meile midagi ikka toovad.“ Pü-
paberile, ralli võis alata. „Oleksin niikuinii selle ralli teinud“, ütles
tõhha, „sest rahvast tuli üle Eesti kokku, küll Otepäält, küll Võnnast, k-
neid lapsi saata.“ Omaette iroonia oli, et ralli avamisel olid kõik ta-
nnud kohal kui õiged mehed kunagi.

Kaval vanamees oli see Votele Luha, ära tabas nõukogude võim
koha – mis ei ole keelatud, on lubatud – ja julges seda kasutada
pealehakkamine on ikka pool võitult Hea, et ma seda nüüdki teada
liikusin ju invaspordi poole täpselt sammuguste mõttekäikude abil. Ku-
en keelad invaliididele kehakultuuri ja spordiga tegelemise, kui kogu rah-
kutsutakse üles sellega tegelema? Ja siit veel mõni samm edasi: NSV

1981. Keila turuplats.

Lühid ja Spordikomitee ning ametiühingud seljatasid NSV
a Loo ja Sobamalkõismuste Komiteegi sama mõttekäikudel

...entusiastlikult: vigur- ja jälirajasõidu treeningud
...aastal jõustutava uue liiklus-
...lühidaviktormide läbiviimine, kohtumised huvitavate
...vastuvõetud olid Keilas Olutu tee
...töötajatega (pensionäride teenindus-
...ja V. Remert, jurist S. Tromp) ja autoinspektorid lihts-
...Moodustati ühiskondlike autoinspektorite
...mis tegutses edukalt paar-kolm aastat

...ralli ettevalmistamine
...Rein Lillema ei olnud varem autoins-
...polnud teoreetilist ettevalmistust
...koostööd teha. See kõik vajas oppimist ja
...Rein Lillema, Rein Lillema, Eino Ugandi
...Harju nõukogudest

...jaanikuralli toimus Keila ümbruse teedel
1980 staad ja finišiga linn turuplatsil. Ralliraja pikkus oli 100 km.

Koos pojaga startijoonel 1980.

Keskmine sõidukiirus 40 km/h. Osa võttis 30 meeskonda: kuheksa motokärud, 15 Zaporozetši ja 11 Moskvitši. Marsruudil oli neli märgistatud kohustatud läbimiseks ettenähtud kontrollpunkti (AKP) ja üks ootamatu kontroll (OAKP). Lisakatsed olid kuus: vigursõit, tepsussõit, topeltsprint, sõidukite üksteisest möödumine, küsimus esmaabist ja liikluseeskirjade tundmine (kõik 100 punkti).

Keskmine kiirus oli tugevasti piiratud, kuid „tänu“ kaardilugejate oskustele ja muudele apsidele jätkus põnevust ja ka kihutamist kõllaga. Mulle meelde motokärude suur manööverdusvõime ralli lisakatsel vigursõitudel. Ise osalesin samuti rallil, kaardilugeja oli poeg Mikkel.

Partnrid olid:

motokärud: I koht Aksel Kokk – Toivo Leedjärv, II koht Rein Lillerna – Toivo Mulberg, III koht Andrus (Zavjalov) Seppam – Eino Roomets; Zaporozetši: I koht Ilgi (Altjõe) Saare – Toit Saare, II koht Vladimir Fjodorov – Nikolai Kõrsun, III koht Arkadi Kivi – Viktor Andri; Moskvitšid: I koht Ants Sildas

I koht Leet Rajapuu – Kõlliki Rajapuu, II koht Alar Tihik –

II koht Leet Rajapuu – Kõlliki Rajapuu, II koht Alar Tihik –

III koht Leet Rajapuu – Kõlliki Rajapuu, II koht Alar Tihik –

III koht Leet Rajapuu – Kõlliki Rajapuu, II koht Alar Tihik –

III koht Leet Rajapuu – Kõlliki Rajapuu, II koht Alar Tihik –

III koht Leet Rajapuu – Kõlliki Rajapuu, II koht Alar Tihik –

Koos pojaga startijoonel 1981.

Rein Lillema, Edulens, autosportlane ja rahvaspordi korraldaja.

1991. Lependi tutvustus Alvar Napingule.

Mati Mugur – Vilho Reinmaa, II koht Teet Rajasalu – Hedi Clehka, III koht
Mati Kuuse – Urmas Kiviinukk.

1981. aasta kevadtalvel hakkas Votele Luha kurtma, et tema elu ei olnud enam normaalne, rütmihäired, kõrge vererohk. Aitasin muretseda talle vererohkust vähendavaid ravimeid, kuid need ei aidanud. Olukord ei paranenud. Ta taandus end Automi Tallinna-Harju käsijuhitumissõidukite omanike sektsiooni esimehe kohale, koorem jäi minu kanda.

Enne kohe palusin talle sekretäri, informatori ja sidepidaja kohale. (Aljade) Saarel, kes töötas organisatsioonis sisse, minna vahjapool. See kõrgil mere 13 koostööaastal (ka invajühingus ja invalide). Ta ei loen sellist jaotust parimaks. Ainult tänu sellele oli mul võimalus kaupa ähite saada.

Organisatsioon „juhtoma“ vahetumine toob alati kaasa suuremaid vliksemaid muudatusi. Nii oli ka minu saamisega Automi Tallinna-Harju käsijuhitumissõidukite omanike sektsiooni esimeheks. Olime erinevate elu gemiste ja vnaudetega inimesed. Votele Luha oli Automi Harju oskonna esimees, kel endal nutot ei olnud. Ta tabas ära, et invaliididest käsij-

ste raskukepa ei tepele mitte keegi, mid on jactud omapeend. See on olnud talle lepanek. Veel tähtsam oli, et ta leppis kokku Automi Tallinna-Harju oskonna esimehe Valdur Tammingu ja Tallinna organisatsiooni esimehe (Aljade) Saarega. Loomise Tallinna organisatsiooni juurde. See oli esimene koostöö. Lõpuks usalduslik vahetund kuines, mid ei olnud.

Enne kohe alustas sektsioon kui fänniklubi, lükmeid ühendav telp ja autosport. Votele Luha külvatud seeme kukkus ettevalmistatud maale. Autosportlane Mati Kuuse, Rein Lillema ja teised olid sellel oskonnas osalema.

Enne kohe moodustasid käsijuhitumissõidukite oskonna esimehe peetõnna. Mida neg edasi, seda enam lüües ka tema (Aljade) Saare, nende peresid, sõpra ja tuttavaid. Oli ja tegemist automaatide ühendava organisatsiooniga, inimeste suhtlemisvabadus aga

olgu ja tein enam käsijuhitumissõidukis invaliidid jalga, tema tein sportivahendit. Loomulikult annavad autosportivõistlused tein palju nn osavõtjatele kui ka pealtvaatajatele ja kassaajajatele.

...kõikidele, kes ei saanud spordiks, rääkimata sellest, et
...võimaldada et ole see olnud (auto ettevõtte, bensiin, kaksikate ja p
...remont jne)

Võtsid lühike et meeldimud, et seksiooni lukmeskond täiend te
huvidega invaliididega ja korraldati hoopis teistsuguseid kohtumisi
Inglitult jagunesid invaliidid NSV Liidus materiaalselt-olmeliselt

Esimesse, privilegeeritud ja suhteliselt väikesesse rühma kuulus
kellele olid tagatud kodune teenindus ja hooldamine, ravi, taastus
toorne ravi, olme, abivahendid ja lisatoetused ning loodud kõik v
töötamapiaks ja spordiga tegelemiseks. Need olid kurdid ja pimed
ühingute ja suurte riiklike maksusoodustustega tootmisettevõtetele
selleks olid loodud juba tsariajal. Ülejäänud ehk põhimassa kuulus
rühma, kellel puudus kõik peale sotsiaalhoolekande.

Invaliidide selline aktsepteerimine-mitteaktsepteerimine lõi loom
kaasa erinevad suhtlemisvõimalused ja elustandardid. Kurdi p
ühingud olid tänu suurtele maksusoodustustele rikkad, näliteks p
ida Tallinna keskhaigla vastuvõtu-polikliinikukorpus ehitati pimed
ja rahaga silmakliinikuks. Lisaks sellele toetasid nad oma lukmesk
diidkult (raadiod, magnetofonid, remonditoetused ja muu), korrald
tegevust, ekskursioone lõunapiirkondadesse, arendasid kurtide ja p
sporti, osalesid nii NSV Liidu kui ka ülemaailmsel spordivõistlusel

Mitteaktsepteeritudel kõik see puudus. Ei mingeid ühinguid ega
ettevõtteid, hoopis isoleerimine ühiskonnast, ainult sotsiaalhoole
ettenähtu. Ühingud olid poliitilistel ja eetilistel põhjustel keelatud in
kurdudega, ratastoolidega (mida oli viihe ja kui olidki, siis kohutavalt
ja muude abivahenditega ei sobinud nõukogulikus „hoolitsetud
avalikult elama. Oli ja apasta, kus ema, kellel sündis puudega laps, o
ise süüdi. Sunnitusmajas tehti talle kohe ettepanek anda laps lastek
Elamine ühiskonnas, kus kahe võre enama invaliidi kohtumine või omavahel
putuapamine tinaaval oli „kohutav“ vaatepilt. Invaliide vastandati avaliku
et maigi sin sojavahelidest, nemad on ja jäävad kõikjal eelisolukorda

Soome televisiooni vahendusel oli Pohja-Eesti invaliididel muu
omasõprade ehk nende ühingute ja inasportist taamekide
mistaad alliste ühingute loomise ette. Eesti moistei koostööd

...võimalused ja vedajad. „Aratupiks“ sai Antooni
...omake seksioon, mis oli invaliididele esimene avalik
...probleeme arutada

...sotsiaalses salanditeta invaliididega, kuid
...oli alles kaugel. Üks idee mul siski oli: kui on võimalik ja
...invaspordi kaudu kaasata ja legaliseerida invaliidide
...sotsiaalses elamises

Leningradi Kirovi staadion 1982. Valge joepiga Anne Kuuse, Mati Kuuse, mina granaati heitmas, trepil istub Hedi Gehrke.

tolleneppes NSV Liidus. Ta oli osalenud NSV Liidu delegatsioonis kooli (IKO) laulujärgul, kui kinnitati ülemaailmne invaliidide aasta 1981. Kümneaastak 1982–1992 invaprobleemide lahendamiseks. Kuuldsime et Leningradi proteesimisinstituut tegeldakse samuti pisitasa invaprobleemide lahendamise lõppes lubadusega kutsuda meid samal sügisel Eesti Kõrgejoonstatikuviisistlustele. Innustust edasiseks said mõlemad osapooled.

17. 19. septembril 1982 võtsimegi Leningradis Kirovi staadionil Leningradi proteesimisinstituudi korraldatud spordivõistluste. Kohale helja autoga minna, Mati Kuuse, Mati Mugur ja Alar Toom. Meil kahtas kolme ametkonna esindajad: dr Eritas Markusas, arstid ja kultuuri dispanserist (teda teati kui invaspordi toetajat, arsti-invaliidid) ja eppiku sotsiaalhooldusministeeriumist (hilisem ministeeriumi asukoht Anatoli Kliski kehakultuuri- ja spordikomiteest).

Esimärk oli, et Leningradis nähtut-toimunut ei kommenteeriks vatimiste invaliidid, vaid võimalikult erapooletud ametkondade esindajad. Salasid meil Lestis invaliidide oma sõltumatu spordiorpansatsioon – spordikultuuri

Esimese võimaluse just just tekkimud kohalikuist inimestest, et meil oleks võimalik võid registreerida juriidilise isiku õigustega.

Meil oli õnnestus. Täksime efektiivsusega, et meil oli invaspordi meede äärmiselt kiire ja et me ise spordivõistlustele meil oleks võimalik ja õpime. Tegelikult kupime hoopis teha spordikultuuri et meil oleks võimalik ette professionaalsed spordivõistlused, vaid hoopis et meil oleks võimalik ja terved. Kui sportlased-invaliidid (25–30 patsienti meil oleks hoopis) bussidega staadionile toodi, siis hoopis ja meil oleks võimalik ja meil oleks võimalik, siis oleme kui üks mees riigis ja meil oleks võimalik kaasa, ka dr Markusas. Ei kahetse, ehitistööd meil oleks võimalik ka meie sõidukanslased. On hoopis võimalik et meil oleks võimalik staadionil, mitte karjamaal.

Meil oleks võimalik staadionil ravil olnud bulgaarlane. Kohe võis meil oleks võimalik staadionil.

Meil oleks võimalik staadionil puhtsportlikud, nagu see on maailmas invaspordi oleks võimalik staadionil all asuvas sööklas. Osavõitjaid ei oleks võimalik staadionil, Leningradi proteesimisinstituudi juhtivtöötajad ja meil oleks võimalik staadionil ning mõned Leningradi invaliidid.

Meil oleks võimalik staadionil Eesti ja sealise invaspordi vahel (mõlemad oleks võimalik staadionil). Kui meil oleks võimalik staadionil invaspordi, kes teptid

Arstide ja invaliidide rullikrossi rajal.

Aksel Kook Vusalemma rallikrossi rajal võistlemas.

100. perekonnaliikmetega lära ka kogu vajaliku korraldamis- ja koostöö-
 tust seal tegi sama töö lära valgetes kitlites meditsiinipersonal. Invaliidid
 ainult võistlennu. Tõllesõnset suhtumist iseloomustas see, et võistluste
 ajal ei paistatud staadioni metallväravad, et publikut ei kogune. Iga
 koha kõrval olid kõrvus tinnid.

Elamine kulges kavalikohaselt. Nähtu jättis kõigile positiivse mulje, ka heledalt jagati. Eesti NSV Kehakultuuri- ja Spordikomitee esimees Mark mõistis meid, Tallinna Linna RSN TK kehakultuuri- ja spordiharjutaja Juri Tulvistu toetas samuti ning 1982. aasta lõpupeeviuhvusspordiklubi Invasport. See tõi kaasa pereheitmise Autoni Tallinnas klubiühitumissõidukite sektsioonis: auto-motospordiga jäänud tegelemise kõige veendunudumad linnid Mati Kuuse, Rein Lillema, Eino Ugandi ja Rohkem, m. Autoni, m. m.

Rohkem ma Automi Tallinna-Harju, käsi juhtimissõidukite meeskondadele ei kajasta, toon ainult ära võistluste nimekirjad ja tulemused

16.05.1982	Tallinna Automi vigursõiduvõistlused,
19.06.1982	Harju Automi rahivaralli „Keila jaanik 82“ Vällinas,
30.03.1983	Tallinna Automi liiklusviktoriini sarjas „Karikavõistlused“
23.04.1983	Tallinna Automi kompleksi vigursõiduvõistlused,

Belton Automotive markketundersøgelse

[illegible]

1001 Fathima Antonia „Mihkhiralli 83“ Vilamvas

100) **biluma Automi vīgursāidu-kompleksvārstluse,**

Foot Bottom Antennae sprint-slalom.

• α Automorphism komplexer Struktur.

1997. aastal loodi SIF Tugisammi pulkelaadses Sentses ekvitaari
1998. aastal, vana pulga oli katkestamisi. Parimad olid
1997-1998. aastal 1. koht Rein Lillamaa, 2. koht Tõnu

© 1985 Molekulartopik® Paumgarten 1985.

→ hidupannya memiliki banyak kesukonan (hidupnya tollebegse juhi tochi)

1981. aasta esimestel kuudel algas RSK Invasport tegevus ja klubi põhikoolamine oli populariseerida invasporti ja kaasata invidi ruumid meel kalgaks puudust. Kus hõlida kõige suurem, seal oli kõ. Appi tuli dr I. Markusas. Lööttades ise arstlikus kehakultuuri o. arstina (varem ka peaarstina), tendis ta hõliti, milliseid ruume millistele tingimustele need peavad vastama. Dispanseril olid selli olemas ning ta leppis peaarst dr Eldur Annusega kokku, et RSK i võib kasutada kaks korda korda nädalas õhtuti kaks kolm tu purjesportikeskuse 0-korrusel asuvaid ruume ja vahendeid i võimlemissali ja Soome sauna koos madala soojaveelise basseiniga.

Minu ja kurtide ühingu esimehe kokkuleppel võttis sponsoriina juba endi kanda kurtide ühing. Samasugusel kokkuleppel pimedate esimehega algasid ujumistunnid-treeningud Sütiste tee keskkooli lastestoolikasutajatele oli väike, kuid kergesti ületatav takistus ühes

Teema mulle algasid 1983. aasta jaanuaris. Võtsin neist puigespondi aktiivselt osa. Korraldasin oma minekud-tulekud alati nii, et sain di M... kes elas Mustamäel kiirabihaigla lähikonnas, kuusa võtta ja p... midata. See oli abi elatanud vabatahtlikule (oli treeningute f... võimaldas mul teda paremini tundma õppida ja omavahelisi toid ka

Dr Markusas oli vasakukäeline, kaotanud parema käe sõja. Aastakümneid pärast sõda, enne Tallinna kolimist oli elanud-töötanud Rakveres. Inimloomalt, Hitleri võimuletuleku järel 1933 opteerunud Hollandi vabariiki, kaugdu Ida-Euroopasse. Ta oli rahvuselt juut, Saksamaa maksis talle pensioni. Tema abikaasa oli väga tuntud laste kõrva-nina-kurgutohter Nõmmik. Nõmmikute algul lahkus dr Markusas koos perega Eestist ja asus elama Hollandis. Kui ta ka suri. Inimesena oli ta suure hingega alati abivalmis humanist. Invaliidina tunnetas ta suurepäraselt teisi.

Need olid toredad kooskäimised. Alguses oli umbes pooltunnine võimlemine dr Markusase juhendamisel. Igaüks tegi kaasa nii palju, kui suutis, mõttes ka seda, mida füüsis ei võimaldanud. Kes soovis, võis trennabööril, kes mitte, võis minna Soome sauna, mille ukse ees ja lähedal (60 cm) 4 x 4 m sooja veega bassein võimlemiseks. I õpetaja

eelised puurilik Chateot. Tuleb märkida, et po-
 ssiivne mudel ei ole kellelegi teinud. Teisest kül-
 best, on lubatud, et mitte kellestki ei ole
 loobunud, poleks tapatud suurepärane enesetunne. Tuleb märkida
 Tuleb märkida, et psühholoogilisele rehabilitatsioonile
 on olnud olulisemate, tegime kõike koos, meil on olnud
 peetud kokkuvõtteid ja suhted on olnud, võimeid, kaitse
 et ole. Mõned inimesed on tahtnud tulla inimesed tapavad
 et ole. „See ei ole minu.“ Paljud neist tulevad appi tulla ja

...muidugi on eriti eredalt meelde jäänud üks endine lüga temud
...kõik, mis talvatuks on tõstja. Pritale tõi teda ühikmisi, kes esimese
...tõlge ühikmisi, vaid tõi ühest ja ühest. Tasapisi hakkas ta

1997. aastal loomaga avastatud Norma standardi napp
 ja valentne lahend esivõitlused füüsilise puudega inimestele

1980-1981 toimus RSK Invasport-talispordihäper Lehtori
Lauri Oksanen. Huomaa lahtised avavõistlused olid 20. juunil Toletorpe

... ja inimeste jaoks, kes ei ole veel valmis tules. Arvo kaheksa aastat
töötab inimeste suhtes, mida oli korduvalt nihutatud. Saate otse
rääkida inimeste jaoks, inimeste jaoks ning ka inimeste
... ja inimeste jaoks, kes ei ole veel valmis tules. Arvo kaheksa aastat
töötab inimeste suhtes, mida oli korduvalt nihutatud. Saate otse
rääkida inimeste jaoks, inimeste jaoks ning ka inimeste
... ja inimeste jaoks, kes ei ole veel valmis tules. Arvo kaheksa aastat
töötab inimeste suhtes, mida oli korduvalt nihutatud. Saate otse
rääkida inimeste jaoks, inimeste jaoks ning ka inimeste

Sportlaste
avamine Eesti

Sportivõistluste
avamine Keila-Joal
1984. Minna, paremal
õla taga Mati Mark,
vasakul Gustav Sarri
ja ajakirjanik.

toomistantsel Keila-Joal 1984.

Keila-Joal telegrammiga: saabub 16 inimest (sportlased koos
10 sportmedepa), nendest neli ratastooliinvalidid, ning tulla-
kse kaasa püüa enne võistluste algust, et anda invaspordlastele
mõnuda. See mõnes mõttes ootamatu vastus pani meid kiiresti
tööle seadma töesti varem. Delegatsiooni juhtis arst

delegatsiooni juhtimine: Eesti lahtised invaspordivõistlused Keila-Joal
toomistantsel Keila-Joal. Sportlased olid maganud koolimaja
toomistantsel oli viimaste aastatega kasvanud, võistlustel osales
14 Eesti, Lääne-, Leningradist ja Omskist. Võistlused avas toomistants
delegatsiooni Gustav Sarri, kohalolijaid tervitas Eesti NSV Keila-
Joal spordikomitee esimees Mati Mark. Esimaskordset oli kohal Eesti
TV saade „Prillitoos“ (saatejuht Hagi Sem), Moskvas apertuur
toomistantsel valjundivat ajakirjandust infopu, lühidalt
toomistantsel (harva) fotograafi ja ajakirjanikuga. Võistluste

toomistantsel võistluste kokkuvõtet näitas ETV „Prillitoos“
toomistantsel 3 minutit ja 48 sekundit. Klüsin ise komponente

1985

Aasta algas talispordilangriga Andineemes 7. 8. märtsini. Hooaja need olid 18, mil Kirovi koolikolhoosi stadionil

Vastukutse Omski invaspordivõistlustele saabus 1985. aasta 1. Lend Omskisse ja tagasi oli meile suur õppetund ja kogemus Eesti invaliidide esimene ühine väljasõit. NSV Liidus hõliti sp. grupiviisilistel liikumistel hoolega silma peal. Küllap ka meil

Lennukulud kandis Eesti NSV Kehakultuuri- ja Spordikomitee läbi Moskva, kuid pidime vahetama lennujaama (Moskvas oli lennuvälja). NSV Liidus, nagu kogu maailmas, oli invaliidide lennu korraldatud koostöös lennujaamade meditsiinipunktidega. Abivajaj lennukitele ja sealt maha meditsiiniabi autodega. Ühest jannist kuni. Üks meditsiinipunkt andis meid teisele üle.

Huvitav oli läbisõit Moskva kesklinnast Kremli juurest. Šermetje jannist mäletati hästi, et eelmisel aastal sõitsid sealt läbi Omski in. Need olid tol ajal suursündmused.

26. 27. juunil osales 13 RSK Invasport liiget kergejõustikus Omskis

Invaspordi
meistrivõistlus
Kirovi staadionil
1986.

... ja maputati oblasti kesklinna kõrvalt. Mind ko-
... kogu Eestis kinnud delegatsiooni juht. Kesklinna ho oli
... Moskva kinnabihaigla

... võistlused (Eesti - Omsk) toimusid ääsfalteeritud platudel
... ol. Lühikordselt oli kavas ka kohtumine istevõrkpalliga. Palli
... harraplatid haigla õuel.

... kopsime sama, mida Leningradis: korraldusliku poolega tege-
... kultus meditsiinitöötajad, sportlased-invaliidid annelt osale

Festivusportlased Omski haigla spordiväljakul 1985.

Stepulli matš Omskis 1985.

...to oli lõplahedane nullipa. Ei ole meistada, et minge
...tööd Omskis aastaid jalga alla. Ükski vabatahtlik liikumine
...kõhult. Kui seda ei vea missioonitundega inimesed, kes on ise teinud

...st oli hankett haiglas. Eriti on jäänud meelde üks seik. Minu
...de poeg, kes demonstreeris ratastoolitantsu kahel suuremal
...de ... ja Soome TV-st näinud ja ise ära õppinud (mul oli üks
...pühalt kodus). Omski spinaalinvalidid, kes seda esmakordselt
...atseid ülimalt negatiivselt: nii suudab ainult täisterve inimene! Eriti
...m. Kui seal teid korda kaisime, tantsisid just need, kes olid pidanud
...mõistmaks. Eriti on väga eeskuju, tõuget mõttemudel'muutuseks

...t. Eritihaiglas nähti vastas suurel määral selkele, mida 1982. aastal
...tööd tehti. Oli ainult üks klausel. Invaspordi elemente õpetati
...õpetatavatele olemasolevatele inimestele. Invalidide oma algatus ja
...õppimise. Eriti huvitav oli aga oblastihaigla töö spinaalinvalididele
...õpetamise elukutse õpetamisel (vaskpleki kohutus ja teised

...juba muud järeldanud, et algsed Eesti Eriti
...invaspordirepartakiaadid roteeruva korraldajamanga.^{29, 30}

Bauskas 1984. Mina, Rīna Tamm, Aine Alas, Reet Lätt, Merike (Sarapu) Melsas, Jüri Vengerov.

Banslow
1984, Andreev
(Zayulov)
Seppanen and
Saunders

juunil 1985 toimus Bauskas esimene Balti liidu vabariikide futsallmeistrivõistluste spartakiad.

Võimalikud lahised invaspordi keepeõustiku esivõõrte ja keepe anatoomias internaatkoolis 10. 11. augustini.

Meie transporditeed võtsid üle 28. septembril toimunud Otsuspeetuse ja
tulest 1. etapi jaoks

[illegible]

et teadusagent järeldas passiiva rahastamise paudumise. Üleüldiselt ja
1. järelduspaudumise rahastus ametiühing, aga RSK Invaspordil
teisest pooldest. Paudumise ametiühingute kesknõukogu poole kirjeldati
aga teadusagentide Eesti Invaspordiföderatsioon

1986. aastal loodi Eesti Föderatsioon asutati VSÜ „Kalev“ juurde 18. aprillil 1986. aastal kurtide, pimedate ja füüsilise puudega inimeste poolt. Presidiumi esimees oli Endel Sain, aseesimehed Mikkell Kõrre ja Kõrre ja pimedate ühingute esimehed. Föderatsiooni oli vaja loomiseks, kurtide ja pimedate ühingu rahustasid oma

* Institut Teknologi Sepuluh Nopember (ITS) dan Institut Teknologi Sepuluh Nopember (ITS)

reeta jooksul tepti ETV populaarse saate „Prillitoos“ juht Hagi Sennil teada, et lauluvaljakul pensionäridele enne tervisekõnnule muudatust teinud inimesed olid RSK Invasport liikmed koos lastestega. Sennil näidati rühastoolide võidusõitu, istepalli, kettuhendet, rullerit ja teiste pealtvaatajate hulgas. Huvitav oli kuulata, mida te vaatajad talt ja hulas: „Mis nad neid invaliidide veevavad?“ Oli ka teada, et tema karsukohad esinemiste jälgimisel muutuvad.

professi-õnnele, tervisele, teadmisele, spordiklubi kergejõustikuvahtlusele

[illegible]

Omskis 1986. Esiplaanil mina, Tiit Roos, Hedi Gehrke, Merike (Sarapuu) Melsas.

10. 11. augustini osales 22 meie inasportlast teist korda kergejõu võistlustel Omskis.

14. septembril osalesid meie inasportlased Orispordi võistlustel (enimrad).

1. oktoobril toimus NSV Liidu Riikliku Kehakultuuri- ja Spordikomitee koosolek Moskvas. Võeti vastu otsus nr 10/11 „Invaliidide sporti arendamisest LNSV-s“. M. Aitsamit ja Eesti NSV Kehakultuuri- ja Spordikomitee tervisespordi osakonna juhatajat A. Adamit autasustas NSV Liidu Riikliku Kehakultuuri- ja Spordikomitee auhinjaga „Lest“ kuldmedaliks teistele liiduvabariikidele.

Õnn Moskvasse vilja kutsutud, sõitsin koos M. Margiga. Linnas olid Moskva ametimehed oludega Festis.

12. detsembril saatis Eesti inasportiföderatsioon A. M. AVO komiteele inasportiföderatsiooni nõukogu presiidiumi 27. novembri 1986. aasta otsuse palvega seadistada üks Žiguli käsijuhtumisele vastav eistrikaandidaatide Mati Kuuse ja Rein Lallena vajadustele. A. M. AVO komitee ja Eesti NSV Autosportiföderatsioon teatasid oma otsusest 15. juunil 1987. aastal, et sportlikel rallidel ei ole käsijuhtumisele vastavatel lubatud sõita, need osalevad rahvarallidel.

1. oktoobril L. K. Tehnokeskuse Aindneeme publikumest tuli...

1. oktoobril Tallinnas Kalevi spordihallis istepalliturniir, esma...

1. oktoobril Tallinnas NSV Liidu loodeosa istepalliturniir.

1. oktoobril Hapt Šemi ja Mati Kuuse eestvedamisel Tallinnas...

1. oktoobril 1987 oli Tallinnas esimene üleliiduline konverents invali...

1. oktoober vanalinna 1987.

Rathestu-
müüja
1987. 10. 1
platsil
Hiljeme
(Kotiküla)
Pihlakas

Selleks saabus Tallinna 40-50 spordibürokraati paljudest NSV riikidest, ilmselt kuulis enamik neist invaspordist esmakordselt. A. Loosik toimus Pirita purjespordikeskuse peahoone neljanda korrusel. Oli omajagu nuputamist ja kokku leppimist, kuidas mõned riiklased võistlusvõimalidid (Janis Iluss Lätist jt). Majas puudus reisirattad. Ühel korral viiaks kohvik, kuhu kauba transportimiseks kasutati. Ühel külil ei suanud kabiinist juhtida. Hea, et midagi olemas oli.

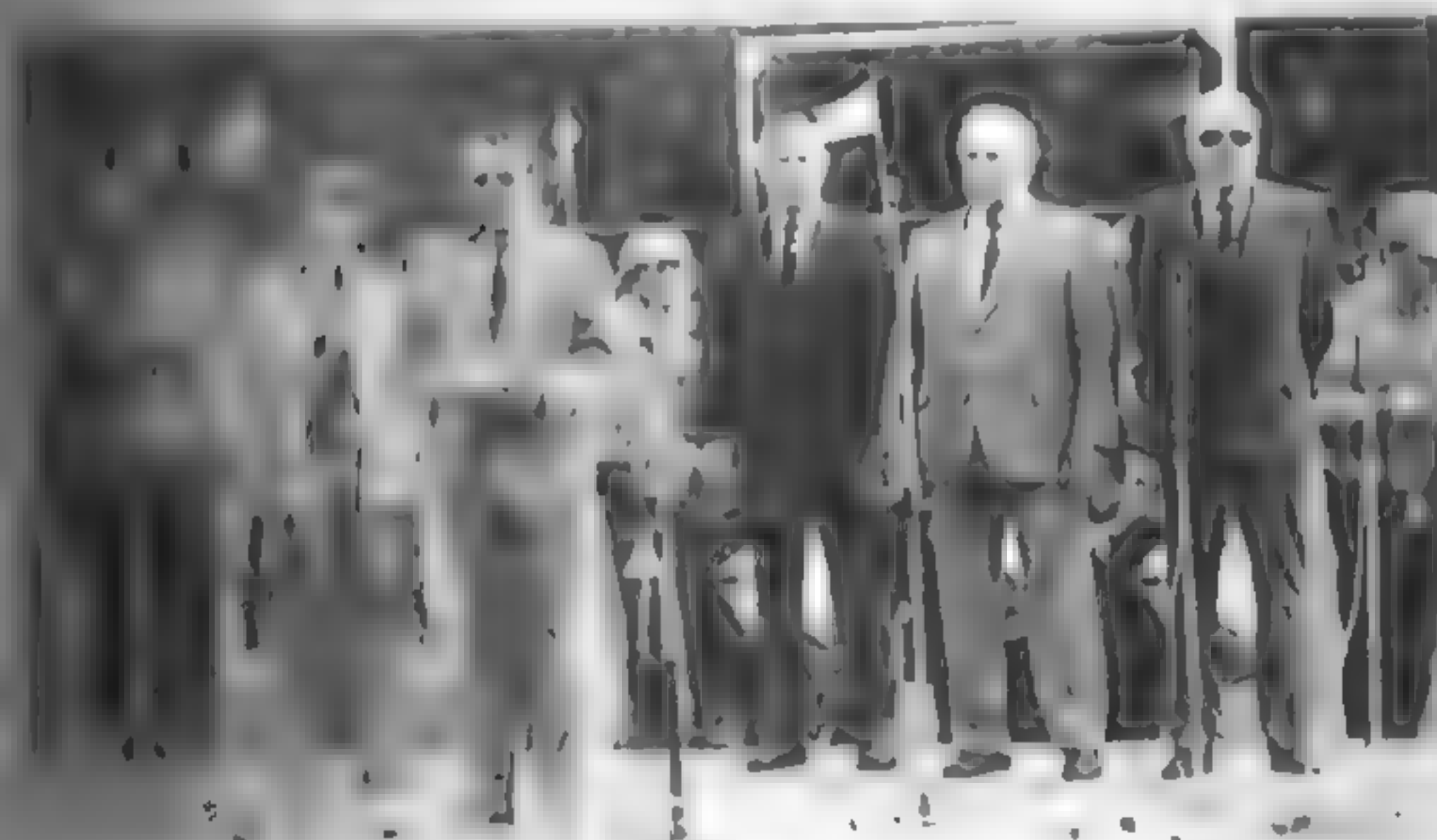
Üleliidulise invaspordiföderatsiooni asutamiskoosolek kujunes üheks. Istungi algul palusin luba näidata kaht videofilmi, mille olin Soomest Kotka invasportlastelt. Üks andis ülevaate invaliidide olukorrast, teine kajastas invasporti spordialade kaupa. Filmide mõju oli mõistetü, et sisuliselt invasporti ei tunda ja arutelu lõpetati lühikese Moskvas vormistatavate vajalikud dokumendid.

6. juunil toimusid Kadrioru staadionil eriti esinduslikud, oboe invaspordivõistlused üleliidulise invaspordiföderatsiooni asutamise

1987. aastal, Leningrad ja Moskva). Kõrvaldaja oli Eesti invaspordiföderatsioon.

Üleliidulised võistlused toimusid, pilt oli võimne. Üleliidulised võistlused toimusid Kadrioru staadionil algas kaheksa päeva võistlus. Üleliidulised võistlused toimusid, pilt oli võimne. Üleliidulised võistlused toimusid Kadrioru staadionil algas kaheksa päeva võistlus. Üleliidulised võistlused toimusid, pilt oli võimne. Üleliidulised võistlused toimusid Kadrioru staadionil algas kaheksa päeva võistlus.

Üleliidulised võistlused toimusid Kadrioru staadionil algas kaheksa päeva võistlus. Üleliidulised võistlused toimusid, pilt oli võimne. Üleliidulised võistlused toimusid Kadrioru staadionil algas kaheksa päeva võistlus. Üleliidulised võistlused toimusid, pilt oli võimne. Üleliidulised võistlused toimusid Kadrioru staadionil algas kaheksa päeva võistlus.

invaspordivõistlused üleliidulise invaspordiföderatsiooni asutamise Kadrioru (Dinamo) staadionil 6. juunil 1987. juunil 1987. NSV sotsialhooldusministri asetäitja Endel Saka.

Arvo Kelement, Jaak (Kotelnikov) Pihlakas, Hagl Šelo Brnec i 1922

1987. aasta kevadel saabus kutse osaleda 27. augustil rahastataval maailmal Bino autodroomil Tšehhoslovakkias, mille korraldas JJ Moravci. Kutse saamati Moskvast NSV Liidu Raskkuna Lühikese Spordikomiteest RSK Invasporti. Olen neid dokumente korda nappi see muudugi suur au

Meil puudusid vajalikud ratastoolid ja ettevalmistatud sportlased, ei olnud takistus. Leidsin Tallinnast ETKVL-i tootmiskoondiseid kolme lahiste kätte konstruktorikalduvustega lakksepa, endise jalgrattasportlase Püri, kes oli valmis kolm maratoni ratastooli reklaamprobleemi lahendamiseks. Saadeti leidsin kolm noort seljavigastatut Jaak (Kõrre), Pihlakas, Tiit Roos ja Maire Jelle, kes olid valmis treenima ja võistlustel osutama. Nädal-poolteist enne äralendu (Moskva kaudu) said ratastoolid ja algas treening Arvo Kelemendi ja Helve Oti käe all.

Sellamepäev isele võistlusreisile Brnosse tuli meiega kaasa H. onni võõrmeeskonnaga. Sõidust valmis videofilm „Jaak ja Matt“ ja ühistajana tuli kaasa Arvo Kelement, kes sai kohapeal tõesti kõva Preemiasõidu. Jätk Merike (Sarapuu) Melsa ja Matt Kune. Arvut

[illegible]

Maie Lõppu samas loas. Kõrvus kõhul tema sümbolise välendusega: „Kas võt kõrvust veri välja, ma pean võitma!“ (Lõppu sama loa 4. Maie 5, 6. koha. Sõidetükkidega maieidelt ja peal-
loas. Antud maieid maie oli talastöödemaistest maieid talast-
töödemaistest, et seal sõidetükkide edaspidi loobut. Kõrvud järele

koostööd oma meeskonnaga välisreis, olguapi et sotsiaaltehtavikuss eelki NSA
Haud - kes tahavad piri läetada, esitama koos väljastõutudtootusepa-
nimele oma tervishiku seisundi kohta, Merike (Saraapuu) Melarale
Avald edaspidi (talle oli mitme aasta eest tehtud lüsisambukasseviga)
Tähele pannakse ja kannab kulud, kui temagi midagi juhtub? Kõlmsin
Kui teie keha üldse ei ole õnnelikult taotlema tervishoiministerrumini
ettepanek. Ma arvan, et mõneid pole selliseid probleeme

Eesti Ajakirja

1990-1991) found that the incidence of *invasoriviridistulid* Leningradis, met of 15

Loosutut vastab Andineemes males, kates ja lautenmises

et hõlmame kaubanduspealevase välissõidu, seekord istepahtlivõrdlustele
 (Chadestime mees- ja naiskondadega). Enne sõitu loeti
 liikumistele rõhutada meile peale munitussõnad, mida võib teha
 rida mitte. Anti isegi NSV Liidu suutkonna telefoninumber, et
 kui meil on midagi, siis läbi Leningradi. Kuna voritõu-
 tuse kolmanda koha

2. etapi kindl. 4. märtsini viis inaspoordiföderatsioon labi istepalli. T. 6. etapi oli 20 meest, kaheksa naist ning treener ja masseerija. 1991. aastal toimunud istepalli võistlused Kalevi spordihallis. Osalejad Eesti, Linnadest Moskva, Kotka, Mahhatškala. Kahest viimasest võitli mehed.

11. mail toimus teine rahvastoolisõitümber Tallinna vanalinnas. Pärast pooltunnise treeningu moodumisele järgnesid võistlused Michael Kataphyllides. Osalejaid oli kokku 30. Lõpetasid ja lõpetasid, Leningradist ja Moskvast.

12. mail toimus kolmas Balti spartakiad Tallinnas. Lõpetasid ja lõpetasid kergejõustikus ja laskmises. Moskvast ja lõpetasid, Eesti vabariiklik aktiiv jäi invaliidide asutamise tõttu.

19. juunist kuni 3. juulini peeti kergejõustiku treeninglaager.

12. mail toimusid Leedus Alantas esimesed üldhulgalised võistlused. Võisteldi kergejõustikus, vibulaskmises ja laskmises. Lõpetasid 12 esimest, kuus teist ja viis kolmandat kohta.

13. mail toimusid Panevežises. Osalejad vähemalt Tallinnast ja lõpetasid üldhulgalised võistlused Leedus kergejõustikus. Lõpetasid ja lõpetasid Kaasanis, mehed saavutasid 1, naised 2. kohta.

14. mail toimusid kaheksa rahvastoolimaratonit, osalejad 40. Lõpetasid kuni 6. oktoobrini oli ujajate treeninglaager Tallinnas.

15. mail toimusid ujumise võistlused Kiievis, umbes 16 osalejat. Lõpetasid ja lõpetasid Orenburgis.

16. mail toimusid kabet Rjazanis.

NSVL
Invasportide
võistlused
Elina Mats
1988.

in online laenukaid ja viielikmeline revisjonikomm

Eesti Invaliidide Ühingu asutamiskonverents toimus 27. mail Tallinnas projekttehnikainstituudi Eesti Toostisprojekti raames. Kaks esindajat Moskva: Irina Kalinitšenko, NSV Linda Põlso. Sotsiaalkõrvalduste Komitee juhivspetsialist ja Gleb Simonenko. Ametiühingute Kesknookogu sotsiaalkindlustuse osakonna juhataja. Konverentsist võttis osa LKP Keskkomitee sekretär Indrek Toom.

Kohal oli 74 esindajat linnadest ja rajoonidest, 12 välismaa esindajat ning neli algatusrühma liiget, kokku 90 inimest. Konverentsist võtsid osa ka kõikide linnade ja rajoonide hooldusosakondade juhatajad (24 inimest), külalised teistest linnadest, ajakirjanduse ning tele-randiokomitee esindajad.

Konverentsi avas õrgkomitee esimees, sotsiaalhooldusministeeriumi asetajana Indel Saia, tervituskõnega esines sotsiaalhooldusministeeriumi Nari, ettekande ühingu ees seisvatest ülesannetest tegi õrgkomitee esimees Mikkel Aitsama, kes valiti ka esimeheks.

NSV Ametiühingute Nõukogu tegi Eesti Invaliidide Ühingu (invaliit) kingi: miljon rubla tervise- ja spordikeskuse rajamiseks. Teatavaks omi sõnavõtte ametiühingute nõukogu sekretär J. Toom.

Toodav ühing vajab rahalist toetust nii paljudeks kui ka enamus. Invaliididele töökohtade loomiseks, kultuuritegevuse jaoks, abivahendite tootmiseks ja hankimiseks, invaliidestunud inimeste abistamiseks.

Rahva Hääle kirjutas 13. mail 1988 artiklis „Programm 100 000 inimest, see naleb“, et programm 100 000 oli liimahall, Mäe ja Põlso. Indrek, Eesti Televisioon, Eesti Kultuurfondi ja Mõrgu KTK. Ühingu mitmete organisatsioonide kaasaaitamisel korraldatud ürituste eesmärk oli koguda 100 000 rubla invaliidide ühingu tegevuse toetamiseks.

Programmi raames

toimusid 20. mail kell 14.00 Dnampo staadioni ees Eesti inimeste ühisel kasutamise ja sõiduvahendite mitmekülgistamiseks.

21. mail kell 11.00 Raeoja platsil start teisele inimeste ühisel kasutamisele.

22. mail kell 14.00 Dnampo staadioni ees Eesti inimeste ühisel kasutamise ja sõiduvahendite mitmekülgistamiseks.

23. mail kell 14.00 Dnampo staadioni ees Eesti inimeste ühisel kasutamise ja sõiduvahendite mitmekülgistamiseks.

Muujanen, Luksone, Korkkijalka. Võõrastele oli lubatud teha etsemuude raadios ja telesalvestus.

24. mail kell 15.00 Raeoja platsil invaliidide ühingu toetuseks Eesti inimeste ühisel kasutamiseks Singer Vinger, Gammal Gammal Gammal, Uusmaa inimeste ühisel kasutamiseks, Velikje Luki ja Sergei Mmukjant inimeste ühisel kasutamiseks. Piletite müük algas kolmapäeval kaks tundi. Raeoja plats oli labikülgiks suletud kella 13-19.

25. mail korraldas Inorek veel tanavakorjanduse ja inimeste ühisel kasutamise. Helerohelises pusades Kodulinnu noored tegutsesid Moskva kolviku ees, Viru väravate juures, Raeoja platsil ja Eesti inimeste ühisel kasutamise korjanduspäeva lõpuks saavutati päris 100 000 ja 920 rubla. Annetada võis ka pangatšekandega, Eesti inimeste ühisel kasutamise pangakontole laekus asutustelt, ettevõtetelt ja eraisikutelt 100 000 rubla.

26. mail 21 inimest:

1. Aruam, LKVI-i arvutuskeskuse osakonnajuhataja,

Anderson, Lattu Linn RSN TK sotsiaalhooldusosakonna

2. Põlso, Parnu Põlso materjalide Tehase direktor,

3. Põlso, Tallinn Kurabihaigla osakonnajuhataja,

4. Põlso, NSV TA Keemilise ja Bioloogilise Füüsika Instituudi direktor,

5. Põlso, Desantgraatori insener-konstruktor,

6. Põlso, Põlso rajooni raamatukogu juhataja,

7. Põlso, V. M. Kirovi nimelise kolhoosi puusepp,

8. Põlso, Tallinn Mererajooni sõjakomissariaadi töötaja,

9. Põlso, Harju LPT osakonnajuhataja,

10. Põlso, Eesti Energia pilevalvekontrolör,

11. Põlso, NSV TA Majanduse Instituudi osakonnajuhataja,

14. Sven Aapo Nõmmisto, jurist,
15. Voldemar Punn, Haapsalu Tünnernaatkooli direktor,
16. Elgi (Altjõe) Saare, tehase Punne Ret metroloog,
17. Endel Saal, ENSV sotsiaalhooldusministri esimene asetäitja
18. Merike (Sarapuu) Melsus,
19. Elle Silvestrova, LKP Kohtla-Järve Rajoonikomitee sekretär
20. Armand Viljard, Eesti NSV Ülemkohtu liige,
21. Leino Viiras, rahvakunstimeistrite koondise Üku kodustaja.

Laendatud presiidiumi valiti seitse liiget:

1. Juhan Nurme,
2. Leino Viiras,
3. Mati Kuuse,
4. Endel Saal,
5. Endla Vaino,
6. Mikel Aitsam,
7. Elgi (Altjõe) Saare

Presiidiumi valiti viis liiget:

1. Eduard Anderson,
2. Mati Mugur,
3. Mati Kuuse,
4. Mikel Aitsam,
5. Elgi (Altjõe) Saare.

Revisjonikomisjoni valiti viis liiget.

1. Harri Kadu, rahandusministeeriumi pearaamatupidaja,
2. Triin Anilnõgi, Viljandi leivakombinaadi raamatupidaja.

3. Standardi Tõri tselli jurist,
4. Vahel - elektrotehnika instituudi teadustöötaja
5. Enne sotsiaalhooldusministeeriumi metoodik

on olump tööle rakendada, leida ja kinnitada paljapäev tööajad, esitada samalaadsad ülesanded

peetud lõpetada põhikirja redigeerimine, viia läbi komisjoni ettevalmistatud, mis kinnitati lõplikult invaühingu laendatud koostöökul 11. juulil 1988. Põhikiri saadeti reprodutseerimisele

epidaja I ve Sünnitsep ja vanemkonsultant Elgi (Altjõe) Saare ettepoole invaühingu presiidiumi koosolekul 31. augustil 1988, et oleks antud veel lapsinvaliidide olukorda, kooperatiivide ja teatavate maksustada invakooperatiive viie protsendiga loomade saamist, algorganisatsiooni moodustamist Tallinnas, koostööd, keskjuhatusse kokkukutsumist, tööd ajakirjandusega, varustamist toiduainete ja korteritega, kokkutuleku korraldamist

11. juulil kinnitati eelarve (aasta lõpuni) summas 17 100 rubla. Et oleks antud soovis suurendada invaliididele eraldatavate autode

11. juulil 1988 toimus invaühingu keskjuhatusse koosolek. Kinnitati ettepanek kolm palgalist töötajat, valmistatud püksid, nautud

toimude mure, hankimisel Avia, et ehitada ümber invaliidide

, valitakse eel töötatavad küsimused: õppetootmiskeskuse ja loomine, ametiühingute nõukogu tehtud sihtametuse eest

trava rehabilitatsioonikeskuse asukoht. Maärati kuue reprodutseeritud osutamiskooplõevad (24. september Viljandis ja 25. septembris) Arutati juupnisi teemasid: tööülesannete tähtsusele kasutatud ja ja tööpinuse kompenseerimine, liikmemaksude suurus (üks

teadus), invaliidide kooperatiivide tulumaksu suunamine invaühingu materjalise huusi loomine, invaliididele vajaliku kutse ettevalmistamiseks koostööd töökomiteega, kevadel toimuva en

telekannil ja vahendamine. Koosolekul kinnitati aastalõpu
aastatööks 1000 rubla.

19. detsembril 1988 oli keskjuhatusel peaaegu 1000
Ametiühingute ja nende alagruppide atsoonide eesmärgid
invaliidide heistatuga. Igale registreeritud alagruppidele esipa-
lati maksta kolme kuni eest 50 rubla kuus liikumise ja muu
pensatsiooniks, Mikkeli Aitsamile ehk mulle 133 rubla kuus
kasutamise eest tööajalõpetuste täitmisel. Samuti otsustati
Roosa al Mare bensiinijaamaga eriti raskelt liikuvate invaliidide
varustamine nimekirja alusel.

Kuna invaliidide puudusid kontoriruumid, oli mul ette nähtud
sotsiaalhooldusministeeriumi ruumides (Estonia pst 14) esinema
üks kord nädalas.

Lesti Invaliidide Ühingu tegevuse kohta 1988. aastal on
protokollid, väljasaadetud kirju mitte. Ainsana on alles kiri
sõnagogusse A. Palule ja Tallinna Linna RSN TK-ssse H. Tammile
toetuste taotluse toetamiseks. Samal teemal on ka sotsiaalhoold-
usmin krt Tallinna Linna RSN TK esimehele.

1988. aasta sügisel külastas Tallinna sõpruslinna Szolnok
invaliid-totopraaf Magony Laszlo. Ta viibis Tallinnas koostöös
oma totonõutis. Tema algatusel sain Ungari liikumispandeepa
MI OSZ küsle külastada veel samal aastal Szolnokit, ühitasid
idu konverentsil.

Ungarlased selgitasid kohe, et nemad räägivad võõrkeelset
inglise keelt, vene keelt ei oska. Sain oma viieti saksa keelepari
viibisid mõned päevad ka MI OSZi rahvusvahelises puhkela-
ares, kus kohtusin MI OSZi esimehega. Leppisime kokku
vahetavaba vahetamise. Ungarlased olid nõus võtma 1989
aasta meie kümneinimeselist rühma. Vastukülaskäigule koostöös
aasta aasta sügisel.

1988. aasta novembris korraldas I NSV Ametiühingute Nõuk
nende kaudu 36 inimesele sihtsuupitlusega viiepäevane
tome tutvuma koolse tervishoiu ja sotsiaalhoolekandestrate-

and Lina Stelmah, Eagle Saunorg, Ivi Saunvali, Lina Aitja
ra eesotsas professor Lina Talvikuga, ortopeed Lili Haimi
Adeem Saunler jt. Teise poole grupist moodustasid panded
Lili Haimi, Anne Lill, Kalev Mahtem jt ning Lili Leppik,
Lili Mikkel Aitsam jt.

Reisiga ümbertõlmisega Leningradis. Sõit ei olnud mulle kerge,
kesalt leidsi toime.

Seal Lina Kari oli saanud nädal enne väljastõitu Eesti NSV
eest, pakkusid soomlased meile maksimumprogrammi
et d tervise ja vaimuvõimeid tervishoiu- ja rehabilitatsiooniasutusi

Helsingis, Lahtis, Tampere, Poris, Turus ja mujal, lisaks veel
ol. Mahe oli fantastiline. Mulle avaldasid eriti muljet Lahti
hoolduskeskus (kohanemiskeskus) ja Helsingi Proteesisäätio
nõukogu. Lõpuks seetõttu, et kõik teenused, mida seal osutati,
võeti arvestusse. Oma eluteel olin pidanud leidma probleemidele

keskuse juhataja Tiina Johansonile seletused: „Paljudele
inimestele on arstiabi tihti ainult pool asja. Aheldatuna
võivad nad saada ränga psühholoogilise vapustuse
sõltuvalt tihti tarbetuna peres ja ühiskonnas. Oleme seadnud
kõrgeks eesmärgiks neid harjuda uute elutingimustega ning saada tagasi

ühiskonda vastu võtma 1200 patsienti aastas. Mingeid vanuse-
piiranguid. Kogemud spetsialistid aitasid valida abivahendeid ja
hooldust. Patsiente abistati ka psühholoogiliselt. Igatüüpi neid
sõltuvalt tehti teilepanu pöörati noortele. Neile olid korraldatud
töö ja elu valmistati ette iseseisvaks eluks ja anti vajalikke
abivahendeid kaubus koos perega: invaliidide kohanemine sõltub
sõltuvalt inimestest ja naised-mehed said samuti eriväljaõppe.

Siis Helsingis Proteesisäätio külastust. Seal pidi selguma,
mida teha teisel proteesimistehnoloogias on õige. Osutus
nõuandjaks? Ommenese vajadus ja sõpruvall negatiivne kogemus

... ja ortopeedilistoodete katsetehasega. Olen juurij
kelle viimaku jala põlv ja jalaaba vajavad kinniseks tugiparaadi

Juba 1970. aastate keskpaigas ei olnud proteeside ja ortopee
katsetehas võimaline muide (sainuti paljudele teistele) kasutama
tugiparaadi või jalaproteesi valmistama. Miks? Ka see oli selge
valmistati seal 1950. aastal esmakordselt tugiparaadi, mis töötas
ennesõjanegse koolituse ja tootkogenusega meistrid. Toode oli hea
Mida aasta edasi, seda enam kais kõik alla. Jätkutati vooluh
ortopeedid olid nime, kes kipsmudelit tehes klienti nägi, tema tept ka
Kogu proteeside valmistamise protsess (metalloosad, pähk- ja pöde
montaaž jm) käis konveiermeetodil: iga tööline täitis oma kii
kausa arvatud lõppmontaaž. Kui arsti arvates proovil midagi ei k
siis tegi ta tootele mingid tingimärgid ja see läks korrigeerimisele
pallegi inimesed, kes polnud tutvunud kliendi eripäraga. Selliselt v
proovitud proteesid ei sobinud kasutada: hõõrusid, pigistustid, pük
võled jne. Voolutuni töö ei sobi individuaaltoodete, mida proteesid k
on, valmistamiseks.

Liitl keeruliseks muutus olukord 1970. aastate lõpul. Ortoosi
või teendale murrangut saavutada. Nagu ikka, käisin Tartus k
andjaks ja jäin Tallinnas proovi ootama. See tuli, aga tugiparaadi ei
kuluugi. Sõitsin uuesti Tartusse. Tehti uus kipsmudel. Seekord võts
nooremal mehel, proteesimeistril „tukast kinni“, istusin ise töölapale ja pa
tugiparaadi raudosad minu tegeliku jala ja vana tugiparaadi ja
paimitada. Porises, aga tegi. Proovimisel Tallinnas leidis arst, et
võin raudu paimitada, müidu on igati hea. Tugiparaadi-läks tapad
rüüdade painutamisele. See oli viimane malle Tartus valmistatud tug
Kümmeaastat vedeles see kodus tütune, kuid kasutamiskõlle
voodi all. Esimese isani tarbijasobraliku tugiparaadi valm
1994. aastal Maano Tang Eesti Ortopeedias

1989. aasta alguskuudel sattusin uuesti Proteesisaatiosse. Dueti
Karkkline tabas ära minu proteesimisalase huvi ja tegi koostööd
leida Eesti inimesed, kes vajavad proteesi ja suunata neile. Lile
alivatlev. Nii oli võimalik avaldada märjalset survet Eesti NSV
hooldusministeeriumile ja valitsusele Tartu proteesimisettevõtte

Ja haiglasinvalidien Liitto tegevjuht Petri Forsman.

... ja selleks vajaliku valuuta leidmiseks. Olin sel ajal
d roheline, et uskusin selle võimalikkusesse.

... vastavalt ENSV Ministrite Nõukogu protokolhisele otsusele
... otal toimivad asutused ja ettevõtted maksta oma tootajatele voi
... te arvelt proteesitoodete eest, siis nõustusin enda peale võtta
... le huluuse ja nende väljasõidudokumentide vormistamise
... võtta enda peale Eesti peks

... et ületanud ma ühingu esimehele seatud piire. Ühingu
... oli aidata kaasa lükumispuudega inimeste esindatultate
... lüümisvõime parandamine (proteesimine, varustamine
... dos ihanditega), liigipärasetus, haridus ja kutselariidus,
... lüüditatsoon ja integratsioonis ühiskonda. Teades oma kogemusi
... madala kvaliteediga proteese ja ortopeedilisi vahendeid Tartu
... ja Ortopeediatoodete Katsetehas (võimasel kohal NSV Lühis)
... oli mul lausa kohustus probleemiga tegelda

1940. aastal loodi Tapaturma- ja Naha- ja Luu- ja lihaseid ravivastus (Tapaturma- ja Naha- ja Luu- ja lihaseid ravivastus) ja selle juhatuse liige Olli Nalin juht Petri Forsman. Olli Nalinest lugenud, et Eesti Soome- spetsialiseeritud turismiliht on äsjaasutatud Eesti Invaliidide Liit. Tuli tutvuma ja võimaluse korral koostöölepingut sõlmida. See puudutas invaliidide liitude struktuuri, rahastamist, rahvusvahelisi meid jne. Olse pöördelise tähtsusega oli koostööleping Tapaturma- ja Invaliidide Liitoga, avanes lihtne ja töökindel kanal saada Soome- invaliidide Liit ja hilisemat invaliidu on see väga-väga palju aidanud.

Eesti soe ja usalduslik vahetuskord kujunes mul Petri ja tema abielus, tütre ja poja. Petri oli initsiatiivikad ja hakkamist tuis. Kuumarmukituse invaliidide ühine põhjus põhjendatult. Petri oli harraselt linnas- ja maal- ja teinud ta leidnud, kuigi käis ainult ühe kepiga (osaliselt haiged ja jalad).

Töökoha püüest elas ja töötas ta Helsingis. Oli abielus, tütre ja poja. Töö- sõitis pidevalt oma autoga Helsingi ja Turu vahet, otsis ja 1990 leidiski Turusse erilast tööd. Ilmes, et Petri isa oli olnud üks tuntumatest tennisistidest, kes oli mänginud ka mere omaaegse Eesti- Kõrgem Petri ja Tallinna Metsakalmistul mere spordikuulsuste liht- ja

Teine maailmasõda jättis Soome rohkem kui 100 000 sõja- ja tsiviil- invaliidistunud, leske ja orbu ning sadu tuhandeid oma armastatud inimest. See oli ränkaskes koorem sõdadest räsitud riigi- ja rahvastele. 1944. aasta lõpul koostati Soome- invaliidide keskkindlupa.

7. jaanuaril 1945 asutas rühm Helsingi sõjainvaliidide ühingu Naha- ja Luu- ja lihaseid ravivastus. Kuna järgnevatel aastatel tekkisid samalaadised ühingu- kud ühingu Turus, Tampere, Loimal, Oulus ja mujal, koostati 28. novembril 1948 Helsingisse Ühinenud Tapaturma- ja Invaliidide Liitoks (1756 liiget), mille põhitegevus oli aidata liikmes- liikmetele elumurede muremure. Kaugemaks sihts seati tsiviil- ja

1940. aastal parimad tilgad Tartu 14 majas.

1940. aastal parimad tilgad Tartu 14 majas. 1940. aastal parimad tilgad Tartu 14 majas. 1940. aastal parimad tilgad Tartu 14 majas.

1940. aastal parimad tilgad Tartu 14 majas. 1940. aastal parimad tilgad Tartu 14 majas. 1940. aastal parimad tilgad Tartu 14 majas.

1940. aastal parimad tilgad Tartu 14 majas. 1940. aastal parimad tilgad Tartu 14 majas. 1940. aastal parimad tilgad Tartu 14 majas.

1940. aastal parimad tilgad Tartu 14 majas. 1940. aastal parimad tilgad Tartu 14 majas. 1940. aastal parimad tilgad Tartu 14 majas.

Müüa Tallinn 14 majas.

telisvooder jn) keset tube hunnikutes, siseuksed ja topeltaknad mis WC' oli illesti töökõlbmatu: veevõrk ja kanalisatsioon katkenud ja mädanenud. Maja ise oli vajunud ja amortiseerunud: põrandad, laed ja seinad kummaliselt mädanenud, katus jooksis läbi. Lõmapilt oli trööstitu.

See kõik tuli kas või minimaalselt korda teha. Koristajad ja ühine suurema osa värvimistöödest tegid vabatahtlikud. Vastavõttes saime sätiseks mingil moel hakkama. Pikkamööda suutsime hankida kontorimööbli hankida ja ise kuidagi sisse kolida.

Soov ja lootus paremaid tööruume saada elas ikka edasi. Inimvõime ja pühendumus milu järgnevat aastat: kirjutasime kirju ja pöördumist NSV Ülemnõukogu poole. Näiteks 1989. aasta lõpus likvideeriti Lennuki 22 asuv Tallinna RSN 1K ehitus- ja remondikontor. Laotlesime seda hoonet, kuhu avalduse täitevkomitee esimehele H. Linnule.

valitud Ühingu kindis vlgga keerulises majanduslik seisundis. NSV Üht oli jäänud majandusliku kokkukukkumise äärmiselt tõsisele olukorrale, ehitusmaterjalide ja tööjõu puudusele. Ehitustööd, ehitusmööbel ei osatud (algas ülemineku periood) (alustatud).

1989. aastal Tallinnas inimeste jaoks ja teiste riikide esimeeste ühisarutelu ühingu töö ehituse korraldamise ja tegevuse võeti vastu kaks pöördumist.

See pöördumine NSV Töökollektiivide Liidu ja NSV Töökollektiivide Ülemnõukogu poole (avaldati ajalehtedes Rahva Hääl ja Töökollektiivide ühingu neid kümmeid ja sadu töökollektiive ja üksikisikuid). Ülemnõukogu soovis kindsid inimeste arvelduskontole veidi teha ja ühingu võiks tegevust alustada. Võimalusel paluti seda teha ja ühingu võimaldada inimestidele tööd kohandatud töökohtudel.

1989. aastal NSV Ülemnõukogu XI koosseisu 18. jaanuari istungipäeval paluti toetada inimeste palvel, et NSV Ministrite Nõukogu ja NSV Riiklik Ehituskomitee koos Tallinna ja Tartu täitevkomiteedega alustaks 1989. aasta II kvartalis alustataks Tartu Proteeside ja Ortopeediatoodete Katsetehase renoveerimist ja tagatakse ehituse ja ehitusmaterjalide ning et 1989. aasta ehitusplaanidesse lisataks Tartu Ülikooli internaat-kitsekooli ehituse alustamine. Samuti paluti NSV Ülemnõukogu planeerida laste taastusravikeskuse ehitamine Tartus, ehitamine Haapsalus ja inimeste tervise parandamine Tallinnas.

Ülemnõukogu XI koosseisu 18. jaanuari istungipäeval inimeste palvel ja tegevuse. Saatsime uue pöördumise Eesti NSV Ülemnõukogu poole 18. mail istungipäevale ja kirjuti sotsiaalhoolduskomisjonile. Ühingu tegevus ainult Tartu Proteeside ja Ortopeediatoodete Katsetehase ehitamine oli nähtud ette 1988-1989.

1989. aastal paljastasid 1989. aastal tehtud mandatused NSV Ülemnõukogu poole.

1989. aastal paluti ühingu tegevust alustada. Kõik need olid inimeste palvel ja tegevuse. Kõik need olid inimeste palvel ja tegevuse.

puhastada enamatelgi tohtud. Veebruaris tootlesime rahumöö-
ndust.

Uus tulemuseksendus ja oma aja läraelanud pensioniseaduse
omavahel. See pani ette raskesse olukorda töötavad II grupi
saamud ettevõtte, kus nad töötasid. Neile oli kehtestatud palgal
üle selle tuli palk ja pension summeerida, summa ei tohtunud
millest pension oli määratud, kinnipidamine tuli teha pensioni
oli tulemus 60-70-protsendilise koormusega töötavad invaliidid.
III grupi invaliididele pensioni ei makstud). Invaliidid lahkydud

Hiisi paistab see välja maikuus ENSV Ministrite Nõukogu
määrde asetäitjale A. Soidlale saadetud invaühingu kirjast. Tegime
knotada ENSV-s II grupi invaliidide palgalagi.

Samas kirjas olid veel mõned ettepanekud. Ühine oli vajadus
majandamisele ja enesefinantseerimisele, kuna invaühingu eelarve
dostikust alusest 200 000 rubla, mis kogunes ülevahtangilisel ke-
ja vaheteks. Vajalik oli laialdase kodustöötajate võrguga toot-
tehtud tehti ettepanek anda kohaliku tööstuse ministeer-
ühingule üle ettevõtte Kodu ja Uku või üks nendest. Mõlemad
laialduselt invaliidide ja pensionäride tööjõudu.

Veel tehti ettepanek hakata invaliidide ühiskonda inte-
korraldama rehabilitatsioon- ja puhkelaagreid ning arendama vaba-
ühingute liitviimiseks paluti anda invaühingule Eesti NSV
Nõukogu Asjadevalitsuse Valgeranna puhkebaas.

Septembris pöördusime oma ja samuti sotsiaalsfääril arengu
vajalike ettepanekutega Eesti NSV Riikliku Plaanikomitee
E. Savisaare poole. Kirjas oli esitatud neli võimalust, kuidas luua in-
majanduslik alus: riiklike vahendite toel mingi tootmisettevõtte
mõne olemasoleva ettevõtte (Kodu, Uku) üleandmine, riiklik
rahastamine märguautomaatidelt saadavatest tuludest.

Tehti ettepanek luua invaühingu arenduskeskus, mis töötaks välja
meetmed invaliidide ühiskonda integreerimiseks ja teeks asjakoh-
puid. Ühe osa sellest moodustaks Tallinna invaliidide internaat kooli

Plaanikomiteel soovitati tõhustada tegevust Tartu Proteeside ja
dntoodete Katsetehase rekonstrueerimiseks vajaliku kahe miljoni

oma kodula ettevõtte üleandmist invaühingule

1. juulil 1987. aastal Riikliku Plaanikomitee poolt 1. juulil 1987
aastal invalide ja vanureid arvestavate ühendavate ühingu liit-
et. Vajadusteks juurutamiseks.

1. juulil 1987. aastal Riikliku Plaanikomitee poolt 1. juulil 1987
aastal invaliidide internaat kooli ettevõtte poolt 1. juulil 1987
aastal Riikliku Nõukogu esimehe L. Toome poolt oli ajendatud kooli

et. aluseks anti tulevaste invaliidide kutsehariduse seaduskorras
et. aluseks oli poortatud vajalikele muudatustele sotsiaaltoetus-
seaduses.

1. juulil 1987. aastal Riikliku Plaanikomitee poolt 1. juulil 1987
aastal Riikliku Nõukogu esimehe L. Toome poolt oli ajendatud kooli
et. aluseks anti tulevaste invaliidide kutsehariduse seaduskorras

et. aluseks anti tulevaste invaliidide kutsehariduse seaduskorras
et. aluseks oli poortatud vajalikele muudatustele sotsiaaltoetus-
seaduses.

1. juulil 1987. aastal Riikliku Plaanikomitee poolt 1. juulil 1987
aastal Riikliku Nõukogu esimehe L. Toome poolt oli ajendatud kooli
et. aluseks anti tulevaste invaliidide kutsehariduse seaduskorras

1. juulil 1987. aastal Riikliku Plaanikomitee poolt 1. juulil 1987
aastal Riikliku Nõukogu esimehe L. Toome poolt oli ajendatud kooli

1. juulil 1987. aastal Riikliku Plaanikomitee poolt 1. juulil 1987
aastal Riikliku Nõukogu esimehe L. Toome poolt oli ajendatud kooli
et. aluseks anti tulevaste invaliidide kutsehariduse seaduskorras

1. juulil 1987. aastal Riikliku Plaanikomitee poolt 1. juulil 1987
aastal Riikliku Nõukogu esimehe L. Toome poolt oli ajendatud kooli
et. aluseks anti tulevaste invaliidide kutsehariduse seaduskorras

1. juulil 1987. aastal Riikliku Plaanikomitee poolt 1. juulil 1987
aastal Riikliku Nõukogu esimehe L. Toome poolt oli ajendatud kooli
et. aluseks anti tulevaste invaliidide kutsehariduse seaduskorras

1. juulil 1987. aastal Riikliku Plaanikomitee poolt 1. juulil 1987
aastal Riikliku Nõukogu esimehe L. Toome poolt oli ajendatud kooli
et. aluseks anti tulevaste invaliidide kutsehariduse seaduskorras

ühiskonnatöötajad Nõmme, Invaako, Eesti ja Homini

Neiduseelõu „Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Vabariigi“
nägi ette sotsiaalhooldusministeeriumi kaotamise ja selle ühendamise
riikliku töökomitee ja tervishooldusministeeriumi vahel. Kuna
ühingu ja puudega laste vanemate liikumisega toetas Invaühing
tervishooldusministeeriumi lihendamist, mitte aga sotsiaalhooldusministeeriumi
üleandmist

1989. aastal toimus Tallinna Lastepolikliiniku suulis ÜRO muu-
eksperdinõupidamine puudega inimeste teenadel. Osales ka meie

Juba 1988. aasta lõpul olid tekkinud häired bensiiniga varustamisel
valusamalt puudutas see neid I ja II grupi liikumispuudega invalide
auto oli ainus vahend tööle pääseda. Tallinnas hakkas võimalik
otsima invaühing. Algul, kui ei olnud teada töökäivato ja
tegelikku arvu, onnestus kokkuleppele Eesti NSV Riikliku
I neergeetikakomiteega varustada nimekirja alusel paatikunna
pää selgus, et iga päev kasutas autot ligi paarsada invalidi

1989. aasta algul mõistis meie muret kooperatiivi Tankur juhtkond
kokkuleppele umbes 200 auto varustamises bensiiniga. Selleks lasti
trakti ala spetsiaalsed teenuskaardid, mida väljastas invaühing. Kaardil
kantiid autonumber, omaniku nimi ja bensiinimark. Tankimisel kanti
kuupäev, autokütuse kogus ja tankija allkiri. Süsteem oli poole
võimaldas paljudel invaliididel tööl edasi käia

Samal aastal laekus invaühingu keskjuhatuselt Narva linn-
protokollid, millele oli lisatud ENSV Pimedate Ühingu Narva
tootmiskombinaadis töötavate füüsilise puudega invaliidide
võrdsustatud kombinaadis töötavate pimedatega. Mõlme septeptatshu
lahenes pimedate ühingu esimehe abil.

Haast arenesid välissuhted. Valuutaühik vahetuse korras viidi
kaheksatukimeline rühm kümme päeva Ungaris Balatoni lään-
rahvusvahelises invaliidide laagris ja teine rühm Tapaturma- ja
invaliidren Linto rehabilitatsioonilaagris Soomes Vihäjäjärvel

1989. aasta märtsis käisin koos sotsiaalhooldusministri asetäitja

... sotsiaalhooldusministeeriumi ukse ees. Endel Sala ja mina 1989.

Vestlus Soome sotslaalministeeriumis 1989.

Suutega Helsingis. Meie sõidu eesmärk oli kohtuda tollase aja
ministri Taavi Hänni ja

Nõukogude ajal ei olnud igal ühingul õigust kutsuda väliskülalisi
tuli teha kõrgemalseisva organisatsiooni abil. Asjaajamise kiirendamiseks
ja lihtsustamiseks taotlesime Eesti NSV Välisministeeriumist selle
1989. aasta teises pooles

Lõsiselt tuli tegeleda ka invaliidide spordi- ja tervisekeskuse rajamisega
ja leida koht, mis oleks hõlpsasti ligipääsetav inimeskondlikele ja
transpordile. Läbirääkimised Tallinna generaalplaani juhtarhitektide
Meelaku ja Irina Rauaga viisid positiivse tulemuseni; ehituseks valiti
ilma broneeritud Karl Marxi puiestee ja Koide tänava nurgale vastavalt 1988.
projekteerimisinstituudi Eesti Projekt ja Tallinna Linna RSN EK Arhitektuuri
ja Planeerimise Peavalitsuse 11. oktoobri 1988. a. dispetšerimõtte
protokollile nr 257. Järgmise aasta 7. juunil pöördusime Tallinna Linna
EK Arhitektuuri ja Planeerimise Peavalitsuse poole palvega etaldada
ühjastada projekteerimisluba.

1989. aastal tehti invaühing Eesti Raskete Ühikute (Eesti Raskete) ja
Eesti Invaühingute Liidu (Eesti Invaühingute Liidu) vahel koostööd
eestlaste 21. augustil toimus Balti kett. Olime kõik nappideks ja valjaks
toimima perega Raudala teel umbes 23. kilomeetri poolt (juures 23)

1989. aastal ostime invatööstusega varustamiseks Avia 211, kaks kummit
1989. aastal (11 kvartalis kausin koos Lero Simeoni ja tihel meid Jelpava
1989. aastal ja kaks sõidumootorit Moskva 21412 (üks jalg nina ja teine

2000. aastal Eesti Invaühingute Liidu ja Eesti Raskete Ühikute liikmed Balti ketis
2000. aastal 1989

Eesti Invaühingute Liit

Eesti Invaühingute Liidu asutamiskonverents ehk Eesti Invalide tegevussuuna- ja struktureerimiskonverents toimus 27. nov. Tallinnas Linnahalli viikseses saalis.

1. märtsi seisuga kuulus Eesti Invaliidide Ühingu koosseisu 10 konda: Haapsalu (Sven-Aage Nõmmisto); Hiiumaa (Lauri Vang); (Roland Kaasik); Kohla-Järve (Ivan Seppenen); Narva (Hans); Tallinn-Harju (Mati Mugur); Tartu-Vulga-Põlva (Einn Uiga), Võru (Anni); Võru (Valter Liiv).

Etisime Eesti Invaühingute Liidu põhikirja registreerimise Ministrite Nõukogule, kust see delegeeriti ENSV Sotsiaallööbimisele, mis tegi seda 29. detsembril.

Tehtis nagu otsealluvus sotsiaalhooldusministeeriumile. Mõned dokumente pole säilinud.

Valiti keskmeliseks volikogu:

1. Mihkel Aitsam, Eesti Invaliidide Ühingu esimees;
2. Mati Tismus, Viljandi Invaühingu esimees;
3. Roland Kaasik, Jõgeva Invaühingu esimees;
4. Sven-Aage Nõmmisto, Läänemaa Invaühingu esimees;
5. Einn Uiga, Tartu Invaühingu esimees;
6. Valter Liiv, Võru Invaühingu esimees;
7. Mati Mugur, Tallinn-Harju Invaühingu esimees.

Juridilise isiku õigustes alustas Eesti Invaühingute Liit (edaspidi) oma tegevust 1. jaanuaril 1990. Kümme liikmesorganit alustasid tegevust Alluvussuhted asendused koostööga. Korrastati varanduslikud suhted. Aasta esimesel poolel oli invaliidide tähelepanu keskpunktiks loomise.

Invaliidid, kes leidsid ise või kellele leiti tasumiseks võimalik proteese saama Helsingi Proteesisaatuse.

... (kooperatiivide) ...

... (Mati Mugur ja Eero Sõnnu) ...

... (Mati Mugur ja Eero Sõnnu) ...

... (Mati Mugur ja Eero Sõnnu) ...

... (Mati Mugur ja Eero Sõnnu) ...

Eesti Invaühingute Liit

... (Mati Mugur ja Eero Sõnnu) ...

Eesti Invaühingute Liit

... (Mati Mugur ja Eero Sõnnu) ...

... (Mati Mugur ja Eero Sõnnu) ...

... (Mati Mugur ja Eero Sõnnu) ...

1990. aasta 10. märtsil avaldati Balti riikide NSV Liidu riigilipuks.

1990. aastal valiti Eesti Kongressi delegaadid, 8. mail kuulutati NSV Liidu riigilipuks nimetus NSV, asendades selle Eesti riigilipuga.

1991. aasta 13. jaanuaril tapasid nõukogude erioleksid Vihuri juures 14 inimest ja vigastada sai 150 inimest, 20. jaanuaril kuus inimest, 18. jaanuaril alustati barrikaadide ehitamist Venemaal toimunud massilised meeleavaldused Balti riikide toetuseks, 21. augustil olid Pihkva dessantvõitlejad Tallinna teletorni, 6. septembril tunnustas NSV Liidu Riiginõukogu Balti riikide taasiseseisvust.

1992. aasta 28. juunil võeti rahvahääletusel vastu Eesti Vabariik.

Eesti Invaliidide Ühing ja selle reorganiseerimine Eesti Invaliidide Liiduks

1987. aasta 4. jaanuaril toimus Tallinnas NSV Liidu Pedagoogilise Kultuuri- ja Spordikomitee juurde invaspordiföderatsiooni asutamise koosolek koos näitleja invaspordivõistlejatega Kadrioru staadionil.

1988. aasta 27. mail oli Eesti Invaliidide Ühingu asutamine.

1989. aasta 27. novembril toimus Eesti Invaliidide Ühingu Liidu konverents ehk Eesti Invaliidide Ühingu reorganiseerimiskonverents.

Nii invaliid kui ka teised puudega inimeste organisatsioonid koos riiklike institutsioonidega, talusid vundamenti edasiseks arendamiseks ja tunnetades oma vajadusi, ei saanud jätta puudega inimeste kõrvalolemist. Riik ei olnud võimeline kõiki puudega inimesi hõlmama teenistusi ja ressursse. Näiteks oli suur vajadus invaliidide abistamiseks (NSV Liidus neid peaaegu ei toodetud), polnud varustust koostöös Soome vabatahtlike ja sõsarliitudega asusime muudatustega humanitaarabi korras. Samuti tuli leida võimalusi varustada puudega inimesi, kindlustada töötavaid invalide bensiiniga. Asusime ka proteesimisettevõtet, kuna riiklik ei kannatanud kriitikat. Puudega inimeste

1989. aastal Kadrioru (Dinamo) staadionil intervjuund andmas
1989. aastal

puudega inimeste keskuse loomisele ja ehitamisele. Kõrvaltasine
puudega inimeste keskuse Tallinnas Pedagoogilise
Kultuuri- ja Spordikomitee juurde invaspordiföderatsiooni
asutamise koosolek. Pedagoogikakoolis lisandusid õppekavasse loengud,
olnud puudega inimeste elu, probleeme ning neudega toimetulekut
teemal loengud oma tolleaegsete teadmiste tasemel mõlemas

valdkonnas, et loomine oma mureküsimused laia avalikkuse ja riigi
võimadest osa seadusloomest, oma maa arengust ja sotsiaalsest
olukorrast ja sotsiaalselt vähekaitsitud elanikkonnakihtide – pensionärid,
noored ja paljulapselised perekonnad – heaolu eest. Selleks
võimalus kandideerida kohalike omavalitsuste, ja riigikogu
liikmeteks, kui me ei osutunud valituks, sai sõna invaliidide kohta
riigikogus ja võis jõuda otsustajate kõrvu.

Ma ei tunda üles algatust, luua kontakte noorte parteidega, leida
noori inimesi, kes oleksid meie probleemidega kursis,
ma ei tunda ühtegi. Minu pikajaliseks koostööpartneriks riigikogus
oli Eesti

Kutaski Kohanemiskeskuse ehitamine, korrus- ja kättesaadavuse kohapealse esindajata ei olnud mõeldav. Esmesed poolteta mõtted olid keskkonnasõbralikud ja oli invariidid palgal noor lastekodust tulnud püha. Tänu oma samuti lastekodust pärit mehe ja kahe lapsega endise kodu. Kõik see esimesel korral, Tema karjäär jäi lähikeseks, Hinnad ja

Olin kuulnud, et lõõta on naabertalu pererahvas, perekond Loo-
tal olnud hiljuti endale talu ja korrastasid seda. Lakan sooviti
korrapäält hoida sisetä korras ja puhas elamine. Lõõta
Luidan kataski kohanemiskeskuse perenaine komandajaks
Madreest autopiht (aastast 1994). See on olnud toode
ndem. Selget keelt räägivad tulemused kümme aastat tulla
isutuses olnud hea seisukorras maja, suurepäraselt puhtad aiad ja
uknimeetriga kolmehektarine territoorium, oma algatusest välja
hõlkaugad, igumisvõimalus jne.

1. Sinesed külalised-õõbijad Karaskil olid Lapinnas invahitud 1. kire bussiga. Nende kingitud Lapin stalis semavalt on pöördetud skuse suut seinal

Reliabiliteetsuhteemiseid hakkati kataski osutama 1994. aastal.

teada kogenumata inimesed, et jätkus neid, kes tahaks käsitööd teha, kuid kesed võit püüdnud üldse. Lahendust nägime myalitud
 ja profuili muutumises, avades seal tabepakkimise asemel
 t. rööblit. Seal ei peetaks kudemist, heepeldamist, sidetrukkimist, pum-
 kompositsiooni kudemist ja muud. Ettepanek kooli direktorile läks teele

1. jaanuaril 1991 rakendus uus üksikisiku tulumaksu seadus, mis kehtestati maksusoodustused ainult I ja II grupi nägemis- ja psühhonärvilistele haigustele ning tervisele antud teenuste ja seadmete maksumist ei arvesta maksuandjate tulu hulka. Maksusoodustused olid ette nähtud ainult A ja B rühmade Nõukogu ja Ülemnõukogu Presidiumi juures registreeritud haiguste organisatsioonidele. Invaliid oli registreeritud sõltumata haigusest eriti ja liikmesühingud maakonna või linnavalitsuste juures registreeritud ja registreeritud ühiskondlike organisatsioonide kõrgemastava juures. Seetõttu ei kuulunud nad maksusoodustuse saajate hulka. Uus

... ja nautuste-ettevõtetele hüüdnimelisi tooteid
... geeriv, puudega inimeste maksustam
... rahandusminister R. Mõlder, sotsiaalhooldusminister S. Oviirile ettepanekutega võrdvõrd
... sellele, et kehtestada 1. detsembrist 1989. aasta etuupri puudega in
... melle alusel on koostatud riiklikel ettevõtetel, koostetud ja puudega in
... opus kollektiivne otsuse alusel osta oma vajutavahendite
... töötajatele kui ka sponsorluse korras välisfirmadelt tug- ja luku
... proteese, ortopeedilisi jalatseid ja prille, tasuda ravi eest ju
... tulumaksu seaduse alusel tõlgendati sellist sponsortepuudust
... sotsiaalhooldusena (arvutati kehtiva kutsa järgi umbes rubla
... kuulus maksustamisele ehk lülitati maksja tuludeklaratsiooni)

Hüperinflatsioon, riikliku toetuse puudumine nii liidule (p
... votte ost, ehitus ja käävitamine) kui ka selle liikmesühingutele, n
... puudega inimeste ühingutele ning invaliidkonna kiire va
... minemisele puudega inimeste sotsiaalhooldus- ja rahandusministe
... paluti toetada invaliidi ja selle liikmesühinguid 1992. aastal 491 p
... Proteesid toetati edasiarendamiseks ja ruumide remondiks n
... teaduse valpachitamiseks saadi 1992. aastal kokku 1,57 miljonit r
... loomus-teeninduskooperatiivide loomine liidu juurde muutis
... atiku, arengusuundi häägustavaks ja tööjõudu killustavaks. See
... kohalike ühingute ülesanne.

Jävalitud oli vaja keskenduda kahele suurprojektile - proteesimisele
... Karaski Kõhnamiskeskisele. Pikkamisi toetus paevahetuse
... Astangu. Kuskil olid ka invaliidi piirid, vedavat jõudu nappu
... mdsime vastavalt esimehe 26. aprilli 1991. aasta klišekijale m
... loomus-teenindus-ile Tallinna Invaühingute kooskõstades min
... onto ja sellesaldoga 1. maist laskis ülevõtmise korras Tallinnas
... tööle T. Mugur ja M. Põldoja. 1. augustil 1991 lahkus T. Sa
... Veel enne üleminekut Tallinna Invaühingusse saadis M. Põldoja 11
... pühit Viinuses Balti riikide invaliidide kunstilistusel 11.

... 1990. aasta aprillist toetus Tallinnas tagasi saabus ja Viinuse kaudu, tuu
... lal

... olid hüperinflatsiooni ja paranduste
... toetustele vabastamiseks, samuti loomise
... toetustele, alustades riiklike
... ditud, kes paigutasid tooteid ja
... võimalus on töötada lähikonda? Samuti sotsiaalhooldus
... toetuste ettepanekuga. Teme, veelgi tihedamalt k
... ettepanek

... inflatsioon kasvab kiiresti. Pensionid olid
... olematuks

... 36. etuupri. Selle viimase etuupri kulu
... hüperinflatsiooni. Pensioni tähta
... 100 rubla pluss kompensatsioon), kuid puudus
... toetustest seitsme protsenti (27 protsenti)
... pensioni tõstmise vastu. Ta arvas, et
... ettepanekut, palgamiinimum oli ju 135 rubla

... ministriks alles juuli lõpus. Üsna kiiresti
... puudega inimeste probleemidest. Kuna
... kättesaadav, käisin mitu korda õhtuti tema juures kodus,
... probleeme. Seda oli lihtne korraldada, sest elan
... probleemid

... pensioniseaduse arutamise puhul Toompäa lood
... mitu invaliidi liiget. Artikli ja foto piketist to
... Maletan, et peaminister B. Savisaar jooksis m
... me pooldumise

... sotsiaalhooldusministeeriumile 13 parand
... novembris 12 parandust-läpsustust tööt
... kohta

... et leida sponsoreid 200 000 Rootsi krooni proteesimise
... Nimekirjas olid Avantek, Istkompeksim, Inteko,
... Tallinna
... 29. juulil Istkompeksile esimese valutuulekande.

... ja ... et saada ...
... Tallinna ... 1991 ...
...

Tallinna ... projektide ...
... geodeetilised ...
... Geoprojekt, ...
... projektide ...

Invaliidid ... RAP-i ...
... Tallinna ...

Välissuhted arenevad hoogsalt

Tõenäoliselt laienesid suhted Soome suunal. Invalidiliitlo ...
Ruohonen ja osakonnajuhataja Pekka Suuturinen ...
... rahvusvahelisel seminaril „Sotsiaalne areng ...
... tööl“ 12–13. juunil 1991 Järvenpääs.

Olin Soomes 12–16. juunil, osalesin M. Anttoni ...
... R. Kaasik ja A. Kreevald. Külastasime ka ...
Helsingis algasid jutunähtused ...
presidendi I. Viikose juures. Sain hea ülevaate ...
struktuurist, koostööst riigivõimu ja kohalikul tasandil, ...
... kokku, et alustame koostööd.

... „maaküla“ Soome poolelt oli ...
Müütlil koos abikaasa ja pojaga. Saatsime ...
10. juunil 1991.

Invalidiliitlo kutsel viibis 1991. aasta 18–21. novembril ...
... kummitükkide ...
... Lemmiste, I. Leppik, H. Kuidu jt).

Invalidiliitlo suhtus algul invaliidu ...
et alustasime koostööd Tapaturma- ja Sairausinvalidien Liito ...
... Hiljem selgus, et nad pidasid seda liitu „proletaarseks“, ...
... Kust me võisime seda leida? Huvi näitas ...

... Liitto. Aitah neile selle eest! Meie ...
... nega kõhelnud kontakte ...

... ja Sairausinvalidien Liitto ...
... toimus 18. 21. oktoobril 1991 Helsingis. Meie ...
... 15 liikmeline delegatsioon, nende hulgas ...
... kellest ...

... (ühingu ...)

... 16.00 ...
... ei lasknud. Liiti välisministeeriumi ...
... tempel ja allkiri, mis tähendasid sõidu ...
... et pole tähtis, kas need on ...
... meie välisministeeriumist. Hilja ...
... kiresti takso ja sõitsime Toonpeale. Kell oli juba ...
... lõppenu, tööpäev lõppenud. Lossi ...
... töötaja. Tema teadis mind kui ...
... ja allkiri. Sadamasse jõudime 15 minutit ...
... hea, kõik hea.

... inimeste organisatsioonide koostöökogu ...
... noorte laagris Raido Remmel ja Aivar Joon.

1991 ... ja Sairausinvalidien Liitto ...
... Tallinna Tehnikaülikooli ...

... 1. novembril 1991 osalesin koos Roland Kaasikuga ...
... konverentsil. ...
... (osalejad olid ...
... Kremli Vene Föderatsioon ...
... (osalejad olid ...
... oli must auto ...
... ei mäleta midagi, ju siis midagi ...
... olnud

... 1. septembril ...
... invaliidide kunstilise isetegevuse ...
... Soomest. Ülevaatus ise oli ...
... (Independent Living Institute) kutsel viibisin

...dulumate rahastamisel peeti ka
Stockholmi. Eelnevat sotsiaalsemoleerist oli kutsutud ainult kaks
peale minu veel esindajad Berliinist, Budapestist ja Moskvast, te
...lema oli isiklike abistajate töö tasustamine koostööks
selleks püüdnud fondidest raha hankimine ning püüdnud fondide
teematika oli huvitav ja meeldiv.

Elasin Stockholmis aarelinnas eestlannast sotsiaaltöötaja Vappi
juures. Tema töötas Stockholmis sotsiaalhoolekandes, oli, kui
peta, linna ühe piirkonna koduteeninduse peakorraldaja. Vappi
Sain illevaate Stockholmis koduteenindusest, abistamisest ja
tema juurde majutub raske liikumispuudega inimene, oli ta toime
tarbeks ratsafõlli.

Meie seminarid toimusid hoopis teisel pool linna. Vahepeal tuli
vahetada, ümber istuda. Tee ööbimispaigast koolitusele ja
teatavalt, ilma abistajata. Sain usna hästi hakkama. Võim
vanhohtlikus olukorras, kui ühel ümberistumisel poortas ratsa
võlke rätas risti põrandaprakku. Siis oli küll SOS. Õnnelik
nõrka ja häppasappi. Lisaks kohtele muude sariseb ja
Stockholmis hakkama isegi niisugune algaja nagu mina.

Dr. Olaf Kibe vahendatud Kommunalförderbundi kutsel viibis
novembris Rootsis Sundsvalli rahvusvahelisel abivahendite
päeva meie rühm: M. Aitsam, I. Lemuste, M. Mägi, S. A.
L. Nõmmisto.

Palju asjaajamist ja sõitmist

1992. aasta esimene kiri läks põhiseaduslikule assambleele, mille põhieesmärk
§ 10 sõnastuse ühendamine. Sotsiaalhooldusministeeriumile esiti
aasta algul järjekorras arvamuse Eesti Vabariigi sotsiaalhoold
eelõidu kohta. See oli pikk ja põhjalik. Jaanuaris läksid liikumiskogumise
naftandite komisjonile ettepanekud „Eesti Vabariigi riigi- ja muu
nime korralduse seaduse“ eelõidu kohta.

...poolt kõiks rahandusministeeriumi arvamus
...seaduse eelõidu kohta, täiendust parandused ei olnud
...kõiks meie arvamust II O konventsiõnide ratifikatsioonide
...poolt.

...protsesside tegevõtte kaivitamine, ruumide remont ning kinniste

...See kõik oli...
...iga kvartal andsime mu liikumiste kulutuste

...ettevõtte alustas jalaproteeside valmistamist kaks meest
...anti kaup 563 487 rubla eest, samal ajal tehtud remondi
...375 301 rubla. Algas ei olnud lihtne, kogemusi oli vähe. See
...kommandeeringusse Helsingisse ja Oulusse. Iga saanud
...jätta sedagi, mis toimub Leningradi Ortoluksis.

...hoone remont edenes, kuigi visalt. Töömaht oli erakordselt
...paasikatlamaja ja -trassi ehitus. Invaliid tegi ettepaneku
...ostetud elektri 1A kinnistu.

...lupemullatsioon ja rahareform olid seadnud valja
...olukorda need raske liikumispuudega invididid, kes kasutasid
...et suudetud bensiini osta. Pöördusime 1992. aastal kaks
...sotsiaalhooldusministri poole erakorraliste
...olukorrast olid ettepanekud
...rahareformi (minister L. Karu): kehtestada kulumuud,
...ulatuses osta bensiini riikliku hinnaga ning sõltutada
...ulatuses; pärast rahareformi (M. Lauristin)
...tuludele bensiini ilma tulumaksuta.

...1992. aastal arvel umbes 800 inviditot, sotsiaalhooldus
...andmetel müüdi aastatel 1978-1992 autosid invidididele
...I grupp 102, II grupp 560 ja III grupp 695).

...1992 tutvusin Turu invidukogu tööga ning 27. 30
...K. Kõbarsepaga Balti-Valgevene invididide assotsiatsiooni
...Minskis.

...sotsiaalhooldusministeeriumis „Oktoobri
...ülemaailmse puudega inimeste kümneaastaku telemusi

„Kivottav hoting New Yorgis. Tõestis saab sõita kaks tundi
„doo minema?“ Nõudum

Tenne oli sotsiaalhooldusminister Laur Karu, kes tuli otse
tentsilt Kanadast, kohtumine alles hotellis New Yorgis. M
Stockholmi Arlanda lennuvälja kaudu. Seal vaatam piletit tept
dokumente ja ütles: „Palju õnne sünnipäevaks! Ku mind on
Oh 9. oktoober. Onnitlesin tedagi, see tunne jlli lapse. Lennuk
kõrval Rootsi UNICEF-i esindaja. Sobisime omavahel laste
minu 6.3, sünnipäevu

New Yorgi Kennedy lennuväljal oli teenindamine sõbralik ja
oli härra Eino Ainsoo Eesti esindusest ÜRO-s. Sõit hotellis oli
hinnastastid mastaabid ja distantid. Meid majutati Laur Karu
hotellina hotellis, kus mõni nädal tagasi olid elanud Eesti kabi
telepatsiooni liikmed.

Vaevalt olin kohale jõudnud, kui saabusid külalised. New Yorgi
ilomeetri kaugusel olid ülikoolis täienduskoolitusel Jha Lepuk
Joni Mikkin Tartu ülikooli sotsiaalteaduskonnast. Nend oli teadud
antama. Kuuldes, et mul on sünnipäev, haarati mindki kausi

Sõidame Manhattani, klüisime Maailma Kaubanduskeskuse
kõrre ja mujal. Lõpuks jõudsim ühte keldrikorrusel asuvasse rest
mööbel, pluus ja rahvastoidud, kõik teenindajad olid mu
fukipiltast on meelde jäänud seal serveeritud tohutult suurt loom
dusi viidi meid vaatama kaubarestorani. Sisekujunduselt tuletas
restinua küüni, oli rohkem tantsutare moodi. Seal et sõlmusid
kõnniku poole õõd jõudsin hotelli magama

Kõlastamine Eesti saadikud Ernst Jaaksonit tema kontoris. Saadikud
Jaakson võttis lühikest vastu. Peamiselt tundis ta hästi
astu. Hinnastastid suutkonna töötajate vähene informeeritus elust ja
estis, paljut tehti inimeste juttude põhjal, stiilis, et kellept naine

Muljet avaldas ÜRO maja ja selle toimimine. Sreepaar ulot
m alates 2005. aastast viijastatakse Eesti autotuhulube. Lotopa
letatud luba valmis poole tunniga

Printi impoamine oli ÜRO suur istungitesaal, istusime Eesti

sotsiaalhooldusminister Laur Karu kolleegidega, esireas mina.

„Kõik tehti sinkroonselt, mina kuulasin vene- ja saksakeelset
Habit tükidest olime kohal ainult meie, lätlasi ega leedukaid polnud.
dast ja rootslasi. Arutleti ülemaailmse invaliidide kümmeaastaku
ole. Toetati rootslaste ettepanekut töötada välja standardreeglid.

„Ma ei ohtul sam ka omal jalal hotelli lähikonnas ringi liikuda. Hotelli
eas suut kontserdisaal, selle ees väga lihtne elektriline invaliit.
trepp invatõstukitega (tagaukse trepp on kasutatav ka tõstukina)
lõuseid. Nägin kõnniteedel magavaid vaeseid: prügimäeelanikke,
ol papist kardid külje all ja tekiks. Keegi ei pannud neid tähele.

„Kõik tehti sinkroonselt, see oli täis prussakaid.

„Kõik tehti sinkroonselt, mina kuulasin vene- ja saksakeelset
Habit tükidest olime kohal ainult meie, lätlasi ega leedukaid polnud.
dast ja rootslasi. Arutleti ülemaailmse invaliidide kümmeaastaku
ole. Toetati rootslaste ettepanekut töötada välja standardreeglid.

„Ma ei ohtul sam ka omal jalal hotelli lähikonnas ringi liikuda. Hotelli
eas suut kontserdisaal, selle ees väga lihtne elektriline invaliit.
trepp invatõstukitega (tagaukse trepp on kasutatav ka tõstukina)
lõuseid. Nägin kõnniteedel magavaid vaeseid: prügimäeelanikke,
ol papist kardid külje all ja tekiks. Keegi ei pannud neid tähele.

[illegible]

Erinevate talutute kontrastide maa – oli üldiselt vähe ja
 anna kui ka tagasi oli palju segadusi, lemmud olid tünd
 lemmuamades ei osatud invaliididega midagi peale hakata

Suuna ise asub Kesk-Rumeenias milgedevahelises osas. Tuntud suusakuurordina. Meenutas veidi Gruusiat, veidi ja hoiab küllatänaval.

Nilidati ka Bukaresti, Meeles on presidendiloss, kuu elusti

Majutatud olime Ceauşescu pere residentsi, kus asus hotell-
villagidite lastensutustesse (lastekodud, sanatooriumid), mille
palju kehvem kui meil Tēstis

Meelde on jäänud, kuidas meid sõidutati õhtuhiljalt ühes paljast
alhelikku restorani, kus toimus tervishooluministri ametlik
oli võimast Midagi sellist polnud ma varem näinud. Kõik
lahulõikamata sünprae, mis oli kaunistatud põlevate kandel
een kõndisid peukokk ja orkester. Kogu saalile tehti, mis
tehti ümbr nautisime terrassil. Meist 40-50 meetrit erand
projektorite valguses rumeenia tantsuansambelid ja orke

[90] Ja daanpuustralpuses oli kokkutulek-koolitus Maastu [91]
jalund niivõrd ettekanded, kuivõrd kultuuriprogrammi ehm. [92]
Mäuseline füüsiliselt terve mees ning pisike kõhn halvatuud [93]
valge se pitskleiti nagu pruut. Noormees hoidis ja juhiti tehti
ohus enda ees. Nad tantsisid. Vaatepilt oli imeline!

1991. aasta varakevadeti suutsime üheks nädalaks USA...

Abstract

1990. aastal algusest saadud pakkeid puhta viljakultuuri
tootmise määrale kutsuakse

1. poolt võnnult päris Eesti Vabariik 60 õpilaskohaga Tallinnas
1.1. internaat-kutsekooli, mis loodi kohe pärast sõda aadressil Tuuri 6A
keldris. Pärast esimesel aastakümnel oli antav kutseharidus tase-
mele, eesotsustavaks (õpetaja oli hästi tuntud raadioinsener Arnold
t. Kallastepp), kodumasinade remondi mehaanikuid, raamatupidajaid,
tööriistaid, õmblejaid, kingseppi ja teisi. Tasapisi olud muutusid,
mured olid oma kutsehariduse kätte saanud, neid asendasid teistel
võimalustel õppinud inimesed. Pikkamööda käis kool alla, ei suutnud

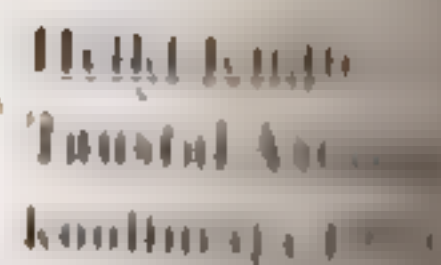
omana. Ducktorid vahetusid. Mida aeg edasi, seda parteilisemaks
oli seda vahem koolitatus, seda enam kuivas kokku erialade vahik
võimel Eesti algpõlvstatel õpetati koolis õmblejaid, kingseppi ja
remondi mehaanikuid. Viimane eriala oli kõige asjalikum. Kuke
õpetajad olid puolevalt tundetud nõrkade õpilastega. Tulenud oli
õpetajate ühik, õppeaja lõppus vahetati õppesuunda – kinnisõpet
14. veebruaril, ning kõik jätkus vanaviisi

õrpa täpedamust hukkas nõudma Jaami kogudus, kellele loom-
 rime 1910 aastat. Sotsiaalhooldusministeerium otsis lahendusi
 projekteeriti uus koolikompleks, mille ehitamine eeldas

...inaktivttest polnud keep selfst luvit (and ...)

* Katselavastuse koostamise vajalikkusest. Asjata. Tõrju tänuvõtte ja

ed ka juba sotsiaalminister M. Lauristin alla kirjusele, mis nägi meelehulde kutsekooli sulgemise järgmisest sügisest. Uue kooli otstaru oli kure. Kuna sotsiaalministeerium ei suutnud inimeste

Kutsusin kooli loomise ja tegelemise kunagise Türi (nõukogu) arenguvõimekirja direktori Heiki Kiidli. Tema lootas välja tulevase

1. Kõikide loomade kaubamärgid, et mitte öelda, on lubatud kasutada. KÕIKIDEL KLIENDISEL RUUMI VÕIME SAADA KÕIKI PÕRGI TEELE (pärast aadressi)

...müüki pühkida saada efektiivsust, mis seal toimub. Nii
...hüüd, on olukord nüüd palju parem.

Loomulikult lähtusin Heiki Kiidli vihatootatud kom-
...vutus ja koostöö. Leldam, et sotsiaalmuuseumid
...muutuse anda liikumispuudega inimestele kutsesõprus, loetada
...dual keelkanduse ootamisesel. Just sellepärast peotame
...dama lühedele, et oleks tagatud täielik liikumisvabadus. Et
...otsustuse puudega inimesi, neid, kes ei saa endaga mingil põhjusel

Esimene üllatus tabas mind, kui tahtsin internetist AKK kohta
...nada. Keskusel puudus avalik internetilehekülg. Aadressil www
...usiti parooli, mis tähendab, et tegemist on suletud organisatsiooniga.
...astat tagasi, nõukogude ajal, ei olnud Turu tänava kooli asjad nii
...as selline on puudega inimeste nüüdisaegne ametiõpe ja töö
...de inimestada, et Astangu renomee on madal.

Paljud AKK-s koolituse läbinud liikumispuudega inimesed on
...püüna muutmakse kõrgendatud ootustega, et saada tööle, saada
...lelt viltja

Kõnnene õppemista paneb asjad paika. Selgub, et õppetöötajad
...teeritud väga erineva ettevalmistuse ja tasemega õppuritega
...õpetuste omandamine peaaegu puudub ning saadava kutsesõpru
...töötajate silmis madal. Lisaks ei ole töötajad rahul lõpetamise
...kogemuse ning mitteküllaldase kohuse- ja vastutustundega.

Miks on Eesti ainsas arhitektuuriliselt ja ehituslikult hästi liht-
...olis nii vähe liikumispuudega õppureid, eriti ratastoolikoost-
...te kogumvust (135) on neid ainult kümme protsenti (14 liikum-
...dele selle kasutab ratastooli). Kool ju projektis on
...liikumispuudega inimestele.

Normaaltellektiga liikumispuudega inimesed on kõige perspekti-
...vesse kaasatav rühm. Maksimaksjatena katavad nad teinud
...nekokordselt. Eestis on nendega kõige vähem tegeldud. Samuti on
...d kõige vähem kaasata kutsesõprusse. Kui ongi, siis ainult kõrge
...õppu kätitöö kaudu. AKK-sse on riik palju panustanud, nii
...ed

...lille kuunne? Kas potentsiaalsed õppureid lihtsalt ei ole?

Kutserehabilitatsiooni Keskus.

...tootajate komisjonid 26 833 inimesele vanuses 16–64
...ande tarkuastme, nendest 8599 oli domineeriv puudeliik liik-
...lute poleerides selle 59 600 tööeas töövõimetuspensionärile kasvab
...100% Eesti kui viis kümme protsenti neist on kaasatavad, teeb
......d (nimelt Haapsalu rehabilitatsioonikeskuses on
......d 50–55 alla 25-aastast värske kaela-selgroomurruga
......d amputeeritakse Eestis igal aastal 600–650). Või on
...liikumispuudega inimestes endas, nende murede ebastandardisuses
......d tegevuses, keerukuses leida adekvaatseid lahendusi, võimetuses
......d inimestega?

...koolil puudus ja puudub ülevaade (seda pole üritatudki koostada)
......d koolitatavatest liikumispuudega inimestest, nende tege-
......d kutsesõprust, haridustasemest, kalduvustest, võimetest,
......d ja soovist kutsel omandada ning tööle asuda. Praegu on paljud
......d omandatud. AKK „tagatasku“ on tühi ja nii tegutsetakse nagu tavaline
......d kevadel kuulutatakse välja õpilaste vastuvõtt, küll nad tulevad...
......d teatata isegi väljalangenute kohta

......d puudega inimestel psühhosotsiaalse rehabilitatsiooni ehk
......d tegevuste puudumise tõttu väljakujunenud õpitud abutust ning vähest
......d vastutust oma elu korraldamisel, tuleb AKK-l üles näidata
......d hoida sõrme pulsil: asuda kiiresti repressiiv koostama. Selleks on

...tuleb teha teadlikult ja mõtlikult, hoida andmekuusi (sõna kantud juba...)
...tuleb koostada koos tööturumetrite jalgurak...
...põhise...
...ja teiste asjad huvitavate, innovatiivsemaks ja tõhusamaks.
AKK arengi ja etalade vuhik

Rahuld...
...aladega. Eriti mõistetumatu oli olukord keskhariduse...
õpperühmadega. Nende õppeaeg oli kolm aastat nagu bakala...
kuid suadi ainult kutsekooli haridust!

Kuna liikumispuudega inimeste integreerimine tööellu on mitmeid...
keeruline (transport, pandused jms), tuleb pöörduda sümptomite...
tööturul võimalikult nõutavaks. Selleks tuleb anda võimalikult...
ja ettevalmistus tööeluks; isegi parem, kui saavad tavaõppurid. Iga...
andata oma koha leidmisel.

Bakalaureuseõpet tuleb anda märksa perspektiivikamatel...
õppeaeg. Arvuti kasutamise oskus kutseõppesutuse tasemel ei...
töökohal. Kool ei pea ise bakalaureuseõpet korraldama. Otsust...
kõrgkoolide õppeklassse või filiaale. Arvestades tehnik...
...teadusi arvutustehnilisi teadmisi andvast IT Kõrgharidus...
haridusministeeriumiga on loogiline saada neile õppekohtadele...
...liikumispuudega õppuril pole võimalik minna kõrgkooli...
...töökohale võimalikult, siis võib ta kasutada edukalt...
...ole midagi teha Astangu kooli koostööst Soome puue...
...ametikoollidega. Eriti Järvenpää koolil on väga pikaajaline...
...neude õppekavas on palju meile huvipakkuvat. Otsust...
...õpilasvahetusi. Tõestis on viimasel 12-13 aastal mitu puudega...
...omavalgatuslikult Soome ametikoolis õppimas.

Koostöös Tallinna Täiskasvanute Gümnaasiumiga tuleb luua...
kõik võimalused puudega või pooleli jäänud keskhariduse...
...see avab paljudele tee kõrgkooli

Märksa stimuleeritud ja tulemusrikas peab olema puue...
...habilitatsioon nii teoorias kui ka praktikas, see peab jõudma...
...ohkem tuleb tegeleda noorte integreerimisega tavaellu. Alust...
...õppevõrgu omavaheline koosvõimimine sedagi ei soodusta. Vaja

...sotsiaalsel suhtlusringil. Eriti puudega inimeste elu sõltub sellest, mis...
...kõrva vahel". Sellest kuldast on saanud oma teaduse...
...võimendat tallelepanu tuleb pöörata algatusse ja eluvõimenduse...
...mõtte, õpitud abitussest vabanemisele.

...põhiste küsimustest on selgunud...
...abipliin loonab. AKK peab saama laiapõhjuse nõukogu...
...kuuluvad ka suuremate puudega inimeste liitude esindajad...
...keskuse arendamisest. Mõõdukasruumist vajalik on õpilus...
...tekitamine

...tegevuskind

...habilitatsiooniosakonna baasil kohanemiskeskus (kõik vajalik...
...ruumid)

...Tallinna ja Harjuma puudega inimestel kasutada töövalitsel...
...habilitatsiooniosakonna ruume.

...on ooviti tühi. Kas seal oleks võimalik osutada majutusteenust...
...inimestele nii meilt kui ka mujalt? Samuti võiks kasutada

...moodustada laiapõhjaline komisjon sotsiaalministeeriumi...
...habilitatsiooni Keskuse administratsiooni, töötajate ja õpi...
...puudega inimeste organisatsioonide esindajatest keskuse...
...suundade väljatöötamiseks. Vajadusel tuleb kaasata

Abivahendid, Invaru, Eesti Ortopeedia

...kasutatud abivahendite saamine Soome...
...Põhiline saatja oli Invalidiliitto. Meie ülesanne oli...
...enamasti vedasid auto ja laevettevõtted meile...
...Kõhe jaanuaris-veebruaris tuli sellega tegeleda.

...Abivahendite Keskus...
...Selle eesotsas seisis projektijuhid Eino Leinuste. Muis

...Tartu Kõrgharidusliku tulla meritsi kohale Tartu Eesti
...abandati

19. aprillil laski sotsiaalministeeriumile kui keskuse avamise
tõttu kümme aastatavate teenuste eest tasumisest. Juba 1. ma
keskus keskendub Sündis OÜ Invari

Invariit lõpetas invariigistri koostamise, sotsiaalministeerium
töö põhitagijad Tnu Kiviloo ja Juhani Schleicheri oma kodus

Et olnud mingi saladus, et Tartus oli NSV Liidu kõige
proteesimisettevõtte. Seda tunnetas ka ministeerium. Juba 1
keskel oli valminud rekonstrueerimisprojekt marksa m...
sealhulgas operatsiooniplokk kõntide korrigeerimiseks. Ülikoolis
kümpele amputeerimist ega proteesimist peaaegu ei teinud
ei olnud enamik jalaproteese kasutamiskõhlikud. Amputeerimise
elusaaste operatsioon. Seda, kuidas kondi ots oleks...
hea proteesi kinnitada, ülikoolis ei õpetatud

Operatsiooniplokk saigi ettevõttele saatustikaks. Hiljem ei
võinud üks endine LPA mehhaniseerimistenduskonna lõpet
parteikomitee juudist instruktor (tingimata pidi olema partei...
...nõuendade hulgas palgi arstidest sõpru. Arstid tabasid...
...abandati... laste tulutoov puusaproteeside paigaldamine...
...teha? Ministeeriumi poliitikat suunati ühiste jõududega. See oli
...kõrge ministeeriumis püüdnud mimesed, kes oleksid...
Näe see Tartu proteesimisettevõtte põhja laks...

Miks ma tegelesin nii innukalt proteesimisega? Mul oli tugev
negatiivne kogemus Tartu proteesimisettevõttega

Et olin ise töötanud kümme aastat masinachitusettevõttes
ja tehnoloogina, siis oli mulle selge, et proteesi peab valmist
...nõud meister. Seesama meister peab tegema ka proovid. Seda
Tartus mõista

Meie konteineritöökoda saabus Tallinna novembris 1991. Käsi
olnud vaja muud, kui lihendada see vectorustiku ja elektrivõrguga
kohapeal olemas. Sama aasta lõpus valmisid esimesed proteesid

1991. aasta sügisel algas uue proteesimistechnoloogia juurutamine

...Tartu proteesimistöökodas Elektri 1A 1995.

...lõunamere. Vaatamata kõrgemale hinnale hakkas ministeerium
...proteesitoodete eest maksma (vahepeal oli vahetunud ministri)

1.4 miljonit aastal oli kätte üle kolme miljoni krooni. Saadud kasum võeti

...1.4 miljonit krooni lastesõime hoone remondiks...
...töökodast seadmed majja tuua.

...Tõnu tõi ta enes. Soomest tuli tagasi Arvo Kelement, tulid ka kolm

...kui... olul saanud ortopeediliste jalatsite valmistamise kogemuse

...ettevõtte Kodu likvideerimise tõttu töötaks jaanud

...Maano Tangi. Tänu lukksepatöö kogemistele ja sellele, et

...mõlemal jalal kombineeritud silütreproteesi, omandas ta kiiresti

...töövõtte ja oli peaaegu kohe Eesti parim tugiortooside valmistaja

...oli elektroonikainsener raadiotehases Punane RI 1. Tema oli

...palgi varem, et poeg Andrei (töötas muud proteesimeistrit (Jadoxis)

...proteesid oleks kasutamiskõhlikud. Need oli valmistatud Leningradis

Foorum

9. mail 2000 allkirjastasid Eesti Liikumispuudega Inimeste Liidu, Pimedate Liidu, Eesti Kurtide Liidu ja Eesti Vaimupuudega Inimeste Liidu Eesti Puuetega Inimeste Foorumi asutamislepingu ja registreerisid kohturegistrisse 31.05.2000 nr-ga 80127743). Foorum oli registreeritud aadressil Tatari 12.

Esimeseks tööaastaks pandi esimehe kohustused Mihkel An

Mida foorum endast kujutas? Põhikirja järgi olid foorumi eesmärgid: dega inimesi esindavate mittetulundusühingute üle esitlevad ja põhikirjaline eesmärk on esindada ja kaitsa puudega inimeste vajadusi, millega liitumiseks pidi foorum saama ülevaate kõigi Eesti puuetega inimeste vajadustest ja reaalsest olukorrast, vahendama informatsiooni ja valitsemisorganite ning oma liikmete vahel, korraldama ja kultatuloone või läbirääkimisi riigivõimu- ja valitsemisorganitega, aktiveerida avaliku arvamuse kujundamisel ja arendamisel teadlikke inimesi. Osavõtt foorumi koosolekutest oli liikmesliitunutele kohustuslik. Osavõtt tuli langetada konsensusel.

Et kulusid kokku hoida ning puudeliitude arengu- ja vastutuse ette olid foorumile ette nähtud palgatöötajaid. Töö juhtimise ja korraldamisega pidi olema roteeruv. Iga liikmesliit pidi vastutama ühele ja liitudevahelisele kokkuleppele (üldkoosoleku ühele otsusele) tähtsena seda ülesannet ühe aasta (sarnasus Euroopa Liidu poole aasta järel vahetub eesistujamaa). Otsesed kulud pidi katta

Foorumi, vabariigi valitsuse ja riigikogu koostööorganite pidi teeninduslikult sotsiaalministeeriumi juurde loodav koostööorgan. Koostööorganid arv keskvoima (vastutavad ministeeriumid pidi foorumi määratud puudeliitude esindajad. Koostöökoja ühikute ja tegevuste kaudu ministeeriumi kaudu oli vaja lahendada ka puuetega inimeste liitude kui teenuste tarbijate esindatus Astangu Kultuurikeskuse ja Haapsalu Neuroloogilise Rehabilitatsioonikeskuse

oma suunale järgnevad I PIKoga reaktsioonid olid väga lühikesed. Ootati, et tuleks oma tegemata tööd. Tõmbusime tagasi, jättes foorumi olemasoleva olukorras.

Et foorumil said Eesti Liikumispuudega Inimeste Liidu presidendid ja liikmed. Talle oli foorum suureks õnneliseks, oli ta talinud mitmeid valja pakkuda. Nüüd tuli ta appi meie vahetunde I PIKoga suhtes. Ootati, et foorumil saadaksid, et I PIKojast sai foorumil 5. liige. Koostööd tehti foorumil, mis viis kõik unustushõlma.

Loobulivo väheneb

Januaril 1993 oli riigikantselei autobaasi Suurupi õppekeskuses inverteeritud arvutite esimeeste nõupidamine. Oodatud oli 28 osavõtjat. Et foorumil on mulle meelde jäänud tänu Viljandimaa ühingu esimehele. Olgu see siin ära toodud:

Minid kolleegid, daamid ja härrad!

Et ma teie et saa praegu teie keskel olla, on mul hea meel, et saan teiega suhelda ja mõttes olen ikkagi koos teiega.

Ma olen üksikuga tüüdanud Riigikogu opositsiooni võitlus paljalt teie parast ja nüüd, kus ma ise olen tunda saanud raevutseva teie rünnakult, on mul teile ettepanek: võtkem õppust teiste vigadest ja teie rünnakust nägema volikogus, leidkem koostöövõimalust. Ma ei taha teie vastu, aga mitte selleks, et neid korrata. Küsige, et miks kaitsen teid. Uskuge, ma tahan kaitsta teie üritust ja igat teist. Selles on minu soov. Palun võtke hetkeks aeg maha ja mõelge natuke

Minu teie meeldivaid ja kasulikke päevi siin Suurupis ja kõike head teile ja teie perekondadele.

1. II kursused 1992. Ees istub Kaido Kikkas.

19. novembril kutsuti kokku üldkoosolek, millest olid algat...
 autord. Viibisin ka ise kohal. Seadust rikuti kõige jämedamalt...
 joudes saabunud isikute kontrolli organisatsiooni kuulamise kohta, m...
 hiltsalt registreeriti. Esimeest kohal ei olnud. Ohkkond oli...
 riti närvilised olid kokkukutsujad. Põudus analüüsiv ja lühike...
 ettekanne, revisjonkomisjoni esimehe kõne oli 95 protsendi ulatuses...
 mõistumisele loosungitega. Kame mõistus oli koju jäänud. Olin k...
 kui invalidi esimees ja sotsiaalministeeriumi esindaja. Minule kõne ei...
 heldi, et seda saab siis, kui kõik otsused on vastu võetud.

25. novembri kirjutas Tartu linnavalitsusele ja Tartu...
 toomle tegin ettepaneku moodustada erapooletu komisjon, et k...
 apooled ning leida mõlemal pooli rahuldav lahendus. Invalidid ol...
 komisjoni moodustama ja ise selle töös osalema.

Tallinna tehnikaukooli magistrant Kaido Kikkas viis tehnikaukooli

informaatikanestituudi arvuti la... 1990...
 nikusused puudega inimestele. Väga raske liikumisspordi ja liikumise...
 võimaldati kasutada tehnikaukooli...
 kaitse tuba. See kõik toimus invalidi ja tehnikaukooli vahelise...
 koostöös.

Töökoormus normaliseerub

1992. aasta neljast esimest kuud elas invalid III erakorralise kongressi...
 rahustamise tahe all.

1994 toimus Helsingis näitus „Meditsiin 94“, mida...
 koos Eha Leppiku, Reet Remmelga ja Kalev Tootsiga.

1994 alguseks oli invalidi töökoormus normaliseerumas. Ise...
 olid aktiivselt Invaru ja Eesti Ortopeedia koos Karaski...
 kusega. Laidu „lisakohustuseks“ olid jäänud muult Astingu...
 chitamine, kaadriga komplekteerimine ja kaivitamine...
 lei Heiki Kudli.

1994 toimus Soomes toimunud Skandinaavia naiste forumile kaalus t...
 invaliidid kaudu Signe (Kruusiauk) Falkenbergi ja Kadri Tapemont...
 1994 oli päevakorras puudega inimeste, eriti raske ja sügava puudega...
 te tööhõive. Küsimus oli isegi invaliidide äraelamises. Keskmise...
 otus oli järele: I grupp 403,84 ja II grupp 321,89 krooni. Pension...
 tootud vähenes inflatsiooni tõttu pidevalt. 20. veebruaril oli...
 alitud andmetel Eestis 50 004 invaliidsuspensionari. I grupp oli...
 19 inimesel, kellest töötas 155 ehk 2,34 protsenti, ja II grupp 31 946...
 inimesel, kellest töötas 1498 ehk 4,69 protsenti.

1994... pika ja poliitika kirja riigikogu sotsialkomisjoni esimehe...
 1994... tulumaksuseaduse muutmise seadust ning vahetada...
 I II grupi invaliidid tulumaksust.

1994... oli päevakorras Eesti Ortopeedia (endine invalidi proteesi...
 1994... ettevõtte tulumaksust. Tallep laks töötus sotsiaal...
 komisjoni.

...põhikirja põhikirja invaliid Mobility Internationali poole ettepanek
Korraldada septembriks materiaalselt (11 000 krooni) ja lühikese
Kõnaski Kohanemiskeskuseks.

Ikka oli vaja suuremate transpordifirmade abi. Setraajal tuli
invaatranspordifirmade kokkutulek. Sellest soovis osa võtta Eesti
Invaühing. Sõit ahvardas aga jaada, kuna puudus raha laevapileti
pöördumisest Tallinki poole.

Sotsiaalministeerium tegeles sotsiaalhoolekandesenduse tegevuse
dite väljatöötamisega. Arutleti vajalike sotsiaalteenuste nõude
rajate ja tasujate (riik, omavalitsus, puudega inimene ise ja mitmes
ole. Arvamust küsiti ka puudega inimestelt nende organisatsioonide

Eesti Invaühingute Liidu III erakorraline kongress

Eesti Invaühingute Liidu III erakorraline kongress toimus 6. mail
Kongressil muudeti invaliidide põhikirja ja nimetust – Eesti In
vaühingute Liit. See oli kohmakas ega püsinud aastatki, uueks
Eesti Inimispuudega Inimeste Liit (EIL).

Esimeneks presidendiks valiti Priidik Mentaal.

Priidik Mentaali ettepanekul võeti tööle uus tegevjuht Rein Tili
Kuuse rullitüüpi kaardilugeja), kes palkas uue pearaamatupidaja
lahjama. Mina join AS Eesti Ortopeedia direktoriks. See kinnitati
1994.

Tagasi viidates hindan III erakorralise kongressi otsust valida Priidik
presidendiks parandamatuks veaks. Sellega pandi ulus invaliidide
allhõlmavale.

III erakorralisel kongressil oli kolm presidendikandidaati. Priidik
auto- ja purjesportlane, esitas Tallinna Invaühing), Signe (K
Falkenberg (Invaatranspordiliit, esitas Läänemaa Invaühing) ja Mikkel
esitas Pärnu Invaühing). Signe (Krüusiauk) Falkenberg taanti

Priidik Mentaal, EIL-i esimene president aastatel 1994–1995.

...mina ei saanud samal kongressil vastuvõetava uue põhikirja
kandideerida, kuna olin Eesti Ortopeedia direktor. Valituks osutus ainuke
riikloom kandidaat Priidik Mentaal – mees, kellel puudus laiem tunnus

III erakorralise kongressi otsused vastu rahulikult, mõeldes
...ma end ei planeerinudki. Minu eesmärk oli jaada Eesti
Ortopeedia tegevjuht. Nägin oma ülesannet Eesti Ortopeediale tupeva
ühendiku loomises ning Karaski Kohanemiskeskuse käivitamises ja
...võttes (tehtustööd olid lõppjärgus). Seda silmas pidades
...1994 invaliidide ja Eesti Ortopeedia varad lahutanud

1.21. mail 1994 käisin koos Priidik Mentaaliga Ungaris MIOZ-i
chept tutvumise visiidil.

Eesti Ortopeedia direktorina viibisin mai keskel üle-euroopalisel abi
...nitusel Essenis Saksamaal. Varasema kokkuleppe kohaselt
...Reyoni' ja Het R.C. Maapdenhuusist. Meie kohtumise
...oli valida Eesti Ortopeediale edasiseks arenguks vajalikke sendmeid
...Maapdenhuus oli valmis kinkima 20 000 Saksa marga eest sendmeid
...valmistamiseks ja 17 000 Saksa marga eest ortopeedilisi jalatseid

pidada lahutamatu sügavaks Karaskile kavandatud noortelaagri
Ahtamuse (100 000 krooni) üle

Kõhe pärast III etakorralist kongressi kippus kõik kinni
asemel, et „endidega“ koos maha istuda, hetkeolukord oma
rõhkide ning kohustuste ja varade üleminekus kokku leppida, aluse
kulu, millisele arvelduskontole on Aitsam endale raha kinnitud
auditor ning hakati kaevama objektidel (Eesti Ortopeedia ja Meelis
Mentaal), raamatupidamisdokumentides (Rem Lillena ja Meelis
Lood tehti neli kuud, mitte midagi ei leitud. Ei saanudki leida
võimalik leida, kuigi kaasati revident ja auditor

Selle taga seisis soov vallandada mind Eesti Ortopeedia direktor
sellise plaaniga tuldigi. See on selgelt näha Meelis Jahusoni
kohtule, millega ta õigustas oma tegemata jätmisi.

Hakkas paistma sedapidi, et Priidik Mentaali ja Rem Lillena
ludu asuline töö? Kogu energia kulus Mihkel Aitsami ja Priidiku
õn mõisteta, et otsijaid ärritas ja vihastas, kui mid ei leitud
arvelduskontol. Priidik Mentaal valas aina enam minu peale vilja
ja muutus üha ebaadekvaatsemaks. Ju ta hakkas ka ise mõistma
„lühikesse astunud“.

Lapselik uskumine, et Mihkel Aitsamil on minni salaja
kulu kanti laudu raha, oli pika ajalooga väljamoeldus
komistuskiviks

100 juured peituvad sügavamal. Eesti Invaühingute Liidu
peale oli lüüa aseesimees Jõgeva organisatsiooni esimees, varade
Ratoomikomitee põllumajandusosakonnas töötanud Roland
hoidis kogu aeg minu käest: „Ütle, millisele arveldusarvele
kinnitud“ Selline kius hakkas takistama ka aastatuannete
andis lühikogu talle ainuisikulise kontrolli- ja allakirjutamis
kirjutatud ikka alla. See on elav näide, kuidas vest nortab tül
kivi ja lihtsameelsed jäävad uskuma.

Kust pärnes R. Kaasiku huvi arvelduskonto numbri vastu?

5. veebruaril 1987 anti luba asutada kooperatiive. Mulle

lupa uus majandamisvorm! Asutades kooperatiivi Inva Liitu
leide inimesega stantside ja pressvormide projekteerimise ja pühvlate
ettevõttele, millel puudus tehnoloogia- ja konstruktsioonidisaini
Kuna teemine sada aastat polnud
võrke oli ka teenistus. Sam suksi praktilise kogemuse, kuidas sellist
osvõtet lüüa ja käigus hoida. 1989. aastaks, kui toimuv muudeti
teine tegevuse lõpetanud, sest tootmiskorras kasvav üle pea
1989. aastal ettepaneku: ühendame oma jõud, me tuleme oma
etappi appi. Ei meeldinud!

Ettepanemine arvata, et invest saab suur tähendus. Selle olemasolu oli avalikult
teada, aga ma seda salanud. Kõik oli korras sinnani, kui sellest kuulis
L. Kaasik, põlumõtteline kommunist, kes pidas surmapatuks kõike, mis
Lille tähendas see kohta, kust rinki lõpsti.

Et toimunud volikogu koosolekul 29. juunil 1994 muutis volikogu
ettepanekul Eesti Ortopeedia põhikirja. Tühistati Eesti Ortopeedia
Lille (direktori) juhtimise õigus, kui aktsionäride arv on alla kolme,
direktori liikmete arvu suurendati seitsmeni. Nimeliselt kinnitati sinu
volikogu koosseis: M. Kuuse, M. Mugur, H. Otsa, K. Kõharsepp,
L. Kaasik, M. Petrumaa ja K. Neering.

Ettepanek selline koosseis oli võimeline tegelema väikeste lii- või
väikeste ettevõtetega, mitte aga ettevõttega, mis valmistab kalleid
kõrge- ja jalaprotese, ortoosse, korsette, ortopeedilisi
Lille ja muud individuaalseid abivahendeid.

Volikogu otsus oli eriti suur viga, sest andis Eesti Ortopeedia töötajatele
õigust, et spetsialistide arvamus ei maksa tulevikus midagi, ku Mihkel
Lille Eesti Ortopeedia tegevdirectori arvamus ega seisukoht ei moka
Lille lahuknuud näitasid, et edasiminekuks oli viipa vaja spetsialistide
Lille ja nendega kokkuleppimist.

Ettepanek volikogu koosolekul tegin ettepaneku leida mulle ja võtta pulpa
Lille abilise, et käivitada kahe aastaga Karaski Kohanemiskeskus
Lille selgitustele ei mõistetud, et invaliidi ja Eesti Ortopeedia varad
Lille juba 1. jaanuarist 1994, Eesti Ortopeedia varade hulka kuuluvad
Lille vahend. Ehitasime neid ühisest eelarvest, varade lahutamise oli ette
Lille ja nendega kokkuleppimist

...invaliidide õigustel ja teadmatusel kõigutusi augustis-septembris 1994. ...
...invaliidide õigustel ja teadmatusel kõigutusi augustis-septembris 1994. ...
...invaliidide õigustel ja teadmatusel kõigutusi augustis-septembris 1994. ...
...invaliidide õigustel ja teadmatusel kõigutusi augustis-septembris 1994. ...
...invaliidide õigustel ja teadmatusel kõigutusi augustis-septembris 1994. ...
...invaliidide õigustel ja teadmatusel kõigutusi augustis-septembris 1994. ...
...invaliidide õigustel ja teadmatusel kõigutusi augustis-septembris 1994. ...
...invaliidide õigustel ja teadmatusel kõigutusi augustis-septembris 1994. ...
...invaliidide õigustel ja teadmatusel kõigutusi augustis-septembris 1994. ...
...invaliidide õigustel ja teadmatusel kõigutusi augustis-septembris 1994. ...

Kolmandal invaliidide volikogu koosolekul 28. juulil 1994 ...
et polukiri pole kinnitatud, püüdnud vajalik registreerida. P. M. ...
peavad olema lahutatud 1. septembriks. Lõpuks otsustati, et varude ...
4. septembriks 1994.

Festi Puuetega Inimeste Koja esindaja Lha Leppik ...
Kohanemiskeskuse küsimuse. Seda tingisid ringlevad jutud, et ...
on tahtmine vahetada keskus rahhauto vastu.

Järgnes pikk arutelu. Lha Leppik kõneles, et Karaski ...
kaasa aidanud kaks miljonit krooni Euroopa Komisjoni vahel ...
... Seda raha taotleti nii proteesimisettevõttele ...
... Kogu raha kasutati Karaskil, aga üht ...
... Kuna valitses oht, et keski ...
... soovis Festi Puuetega Inimeste Koda, et kohal ...
... kasutada mis tahes liiki puudega inimesed võrdsel ...
... muuta see üksinseltsiks, kus Festi Puuetega Inimeste Koda ...
... protsent aktsiastest. Osa neist saaks keskust kasutada ...
... markidel.

Koosolekul otsustati:

1. Karaski Kohanemiskeskust saavad kasutada mis tahes liiki puudega inimesed.

2. Viia Karaski Kohanemiskeskus Festi Ortopeedia bilansis ...

3. Invaliidul sõlmida Festi Puuetega Inimeste Kojaga ja Karaski Kohanemiskeskuse kasutamise kohta (koostaja R. Lillmaa)

... ja etal teinud Festis võitlus tingude pärast. ...
... ning liikkas teised hahastumatu kõrvale. ...
... teemist oli ja on ja on riiklike tellimustega. ...
... allahindlust ei teinud kellelegi. ...
... oma konkurentsivõimele, takendada selle suurendamisele ...
... kaasa arvatud struktuuri- ja omandisuhete muutumise

... ja Festi Ortopeedia AS-i. Ettevõtte alustas tegevust alles 2,5 ...
... kuid oli Festis juhtpositsioonil. Valmistati laias valikus lühie ...
... põhinevaid ortopeedia- ja proteesitooteid: kile- ja jalaproteesid ...
... (sünteetilisest), tüpiaparatuurid, korsetid, ortoosid (lastele ...
... tallatoed, ortopeedilised jalatsid jne.

... tase oli väga kõrge. Rabasin ja austuid nii invaliidu ...
... ja hiljem üleschitamise nimel ning nädal, finišis ...
... ja varga just need inimesed, kelle jaoks ma seda kõike ...
... olematut arvelduskontot, keegi ei ...
... kosumisi terviku kontekstis, kisti välja ...
... ja sõltustati. Mitte keegi ei teinud ettepanekut: „Tule, istume ...
... püüame aidata. Veame ju lõpuks üht vaukrit!“ Osa ...
... kün.

... et mul 7. septembril 1994 toimunud invaliidu ...
... „juhtmed kokku löid“ ja ma kümneks minutiks sõnn ...
... ja Rein Lillemale meelde ajatatakse ...
... te tegemata toid. Juhtisin tähelepanu, et kongressist moodunud 120 ...
... et noored mehed alustasid vana lammutamist, aga ...
... tustega. Neli kuud ei ole liit midagi teinud. Alles nädal ...
... ja toolid üle anda! President käib ringi nuhkimas ja viibu ...
... Festi Ortopeedia tööd, Karaskist tahetakse teha raha saamise ...
... on vaja tööle ainult kahte inimest, kes töötlevad ja edastavad

... president, volikogu esimees ega liidukogu esimees ...
... kuidas Rein Lillmaa on täitnud talle pandud kohustusi. Varude ...
... kohustuslike tööde nimekirjas juba kohale kinnitumisel ...
... 1994.

... lõpus toimus Festi Ortopeedia lõpetamisdokumentide

...nt allkujastamine. Sias ilmes, et kõik volikogu ja
Ahtu Eesti Ortopeedia põhikarja parandused muudatused olid
kui ka kaudu. Rein Lillena ei olnud neid esitanudki. Need olid

Samaal invaliidu volikogu koosolekul tuli arutusele Eesti
töötajate ühikute Eesti Ortopeedia volikogule. Selles tehti et
Ortopeedia kõige kiiremaks saneerimiseks, et peatada selle
Pakuti kolme võimalikku lahendusvarianti, mis kõik peavad olema
omanditust ja huvitatust: 1) kaasata Eesti Ortopeedia
omandiks. Selleks jagada kuni 60 protsenti aktsiast omandajale
nn tootajatele vastavalt ipäihte tööstustele. Aktsiad ei lähe
vabamüüpile, nende tagasiostmiskord kehtestatakse aktsiavõeti poolde
2) moodustada Eesti Ortopeedia baasil töötajatele kuuluv
hilisema väljastamise võimalusega; 3) kutsuda ellu töötajate 100%
osalusega uus aktsiaselts.

Elustasime esimest varianti, kuna eeldatavalt oli see kõige vastuvõetav
mõlemale osapoolele. See ei kahjusta, vaid, vastupidi, tugevdab
maret. Alla olid kirjutanud Eesti Ortopeedia töötajate 2. koosseisu
ldkoosolekust osavõtnud: A. Laur, A. Kelement, M. Järveoja, A.
M. Lang ja M. Aitsam. Otsustati, et Eesti Ortopeedia tööle
protsenti töökohti ilmsi edasimüümise õigusega

Koosoleku lõpul avaldas Priidik Mentaal umbusaldust Rein Lillena
Mihkel Aitsamile

Ühtlasi invaliidu volikogu koosolekul 19. oktoobril 1994 (pitsat, auto pitsat)
kuulnud lina sotsiaalministeeriumi esindajate ja Eesti Ortopeedia
esindajate arvamus Eesti Ortopeedia tööst, jõudis volikogu koosseisu
hõlmistele otsustele: 1) lõpetada Eesti Ortopeedia tegevus
Aitsamiga töösuhted alates 19. oktoobrist 1994 usalduse kaotuse
ebamajandusliku tegevusega ning anda kuni volikogu Eesti Ortopeedia
erakonnalised volitused linnu presidendile Priidik Mentaalile
19. oktoobrist 1994 (pitsat, auto pitsat, 2) vabastada linnu
Lillena töökohtudest alates 19. oktoobrist 1994 ebakonkurrents
Rein Lillena ja linnu invaliidu dokumentatsioonile Eesti Ortopeedia
1) alates 20. oktoobrist 1994 on Elgi (Aljõe) Saare linnu
kohusetähts.

koost keskendus ainult minu tõrjumisele, protokollides pole, talle
minu kaitseks. See ja näitab selaselpelt, et teppimist oli teatavalt mõtte
muga. Ega neile sai selgeks, et oma tekkimise teppimist mõisteti
et karmaks liti sai, seda rohkem suurenes vastupanu minule. Ma olin
1. aastad vedamas ja kõiki lina tündanud, vaba oli mitu tundi. Mõisteti
hasti, kuid tahtsin alustatu lõpule viia. Arvan, et presidendil viimane
olud kujul poleks 1994. aastal õnnestunud, kui koosoleku juht oleks
võltpoolt toodud jurist.

Kogu see invaspordipoolne kukutajate kump oli tupevate Haapsalu
... malle pahaks panna, et ma nende eest pika hamba suhtun
... te lood on olnud erinevad.

minu lõppes visionääri neg invaliidus ja Eesti Ortopeedias. Lõppes
... valmistamine ja algas ettevõtte kiire põhjaminek. Invaliidu
... ei lõppenud. Milles see minu ebamajanduslikkus seisnes, on
... Kuigi protokollis seisab, et mulle teatatakse selle
... ma seda kirja saanud.

Mis sai edasi?

ldu volikogu kinnitas 12. detsembril 1994 (protokoll 7/94) tepevdirektori
Eesti peamajandusliku Meelis Jahnsone töölt lahti usalduse kaotamise

toimunud 1995 vabastas volikogu Priidik Mentaali töökohtudepe
ulmatuse tõttu, kuna ta ei saanud küllaldast rahastamisepuut
ministeeriumist eetilis-moraalsetel kaalutlustel ja otseselt rahaga vale
kannuse eest

toimunud 1995 toimus invaliidu IV erakorraline kongress. Sõnavõetuga
Mati Kuuse, helles minu hulgas (väljavõtte kongressi protokollist)
Mentaal oli põhiline M. Aitsami vigade otsija. Ta tegi kõik selleks, et
nõuad kohalt maha võetaks. Ta tõestas paaberitega, et M. Aitsam on pilt ja
võib olla ametialast lohakust, kuid hantsidistsipliini rikkumist mitte.
... tulid endal välja need iseloomujooned, mida ta M. Aitsamile

Ants Paju
aprillile 1999

tovalukumise arenedes moodustus suurepärane tandem Elgi
organisatsioonilisele sisetööle, mina pidasin ennast visioonitöökä, püüdsin
ajaga ja vahenditega luua ühtset ja terviklikku koguorganisatsiooni
Elgi õlgadel, seda mõistis ka uus president Ants Paju.

Meenutab Elgi (Aljõe) Saare:

„Algas see nii, et lehes oli kuulutus, kus kutsuti kokku käsitöölisi
ja juhte. Kutsuja oli Vetele Luha. Mul oli siis ka auto ja ma sõitsin
Lüganurasse.“

Jutt, mis seal räägiti, oli huvitav. Aga ma panin tähele, et mitte
pandud kirjal Võtsin siis järgmisel korral kaasa ühe kaardilõhe, et
panema. Kes kohal, nende kontaktandmed, millest räägiti. Nii saati
meie koosolekute registreerimine. Hiljem panin juba kokku kaitsete

Olen ka Invaspordiklubi Invasport asutajaliige. Tõepoolest, pean
võimalusi. Püüdes inimesed vajadusel omavahelist suhtlemist
sõltumata

Võtsin ka meelde Piritu lähivõimalused tervisevõimendamine. Seal oli nägav
nii, et ma, olid ja meie kasutada (vastupidised vahendid). Nii ka
Lüganur ja saunas, võimlesime. Ja kõik oli tasuta. Hiljem võtsime
Lüganur.

Ent see tegevus sai kirja pandud, mul oli selle jaoks kena raamat
raamatuse raamat, mis kolmiste käigus kahjuks kaduma läks.

Mõeltes reisid Leningradi, Lätti, Eesti, kõik võimalused.

Ent ma ei kolisingi koos ühinguga Tatarisse, sealt hiljem Lääne.

Ma olen pinnuks silmas kõigile, kes püüdsid ühingu varusid omale saada.
Võtsin hinnati alla mingile naeruväärsele summale. Mina siis ütlesin, et
ma pean veel mõtlema ja aru pidama. Panin lehte kuulutuse, auto hinnaks
võib olla suurem summa. Leidsin ostja, ausa inimese, kes tuli ja küsis otse,
kui palju ma tahan, see on lausa naeruväärselt väike. Edaspidi aitas ta mul
teha mõnede hinda õigesti määrata. See oli võõras inimene! Omade seas
sai lihtsalt sellele, kuidas soodsamalt ära saada.

Ent ajal oli invaspordiliidu eesotsas Mati Kuuse. Ta kutsus mind enda
pande toole, aga mina jäin ikka Tatarisse. Kui algas Mihkel Aitsami vastane
kampania, siis oli selle eesotsas Kuuse oma kamraadidega. Eks nad teadsid,

et meil olid suured rahad ja oli soov neile kapp peale panna.

Ent meil ei olnud ametatud koosolekul lõunalaual Kanaskil plaanivad mul teha
mõnede otsuse, et invaühing liidetakse invaspordiliiduga. Õnneks pani Ants
Paju sellele oma veto peale.

Ent meil Mihkel Aitsamiga meil üldiselt laabus. Mina tein sisemise töö,
kui ma valvaspool. Mis oli Mihkli viga vahel, et ta tegi õiged asjad, et ei
oleks kellelegi. Oli teine äkki kadunud, ilmus välja ja selgus, et oli ka
hüüdnud või Ameerikas. Ta oleks pidanud mulle sellest rääkima, ma oleksin
sõbrad inimestele öelda, kus ta on ja mis ta teeb. Aga nüüd oli ta kadunud.

Ent meil olid kuulujutud ja kahtlused. Ometi oli Mihkel aus ja avastati
sõbrad, et meetodid oleksid võinud pisut teised olla.

Pärast üht juhatuse koosolekut teatas president Ants Leemets mulle,
et ma pidaval minema pensionile ja et tema oli selleks pühaks
Lüganur. Öeldi küll, et koosolekutele võib tulla, aga ma ei saanud
enam teadagi, millal need toimuvad.

... on kogu ühingu (hob) heidet välja arvatud. Mingeit ilmselge
... lühem aegumise poole. Aga ühinguist olid läinud nii, et
... kaheld ei saanud taljaks teha."

Nu sat olid ilhe invaliidule olulise inimese töö, Kurb

... novembril 1994 toimus Paides Eesti Lühikõrvaldaja
... Ühingu liidu liidukogu erakorraline koosolek. Protokolli režiim
... jalgimisel püüval läbiviidud volikogu koosolekul otsustati Matt Ku
... tegevdirektori kohale."

Vihjand volikogu koosoleku protokoll ei ole ...
... ükski protokoll puudu, tegemist on kellegi soovunelmaga. Kõrvaldaja
... liidukopul ja otsustati: "Tegevdirektori vajaduse ja kinnitamine
... järgmine volikogu koosolek."

See otsus eeldab liidu tegevdirektori kohusetähtaaja tööle hõlpsa
... tingimustel ja tingimustes, kus Elgi (Aljõe) Saare oma ilhe
... alutud

Sellega tegevdirektori vahetamine lõppes. Ei ühtegi mähkust Ma
... edutamise" kohta.

Tagajärjed

Innanguliselt maksis 1994. aasta võimuvõitlus invaliidule 1/4 miljonit
... ühikmata moraalsest kahjust. Mida sellise demagoogia ...
... de kumise saavutati?

Knotused olid kolmel rindel.

Materjalne kahju

1) Iht knotas ühendava enesetunnetseermise võimaluse unant

2) Eesti Ortopeedia laos olevad spetsiifilised protéesiansmaterjalid
... pooli väärtuses muutusid üleliigseks

Ühingu liidu ja Matt Kuuse.

Minu vend Ain

Ain on viid aastat noorem kui mina. See vanusevihe on nii väike, et seda tähele pannud. Koos me mängisime, koos läksime kooli, tegelesime ühes pingis. Usun, et meil olid elus ühesugused püüdlused. Mõlemad õppida, mõlemad saime kõrgema hariduse. Isegi maja elustamine koos.

Mis meid eristas, oli see, et liikusin teisiti kui tema. Seetõttu kuulsime elu teises tempos. Ometi vaatamata näid tapsti ja nahti, et mõned asjad meosel on meid saatnud tänase päevani.

Sattusime isegi laenu ja ülekohitu alla samaselt ja peaaegu üheselt. 1972. aastal asus Tallinna Polütehnilise Instituudi õppejõud Ain Aitsam koos rühma teadlastega looma Eesti NSV TA Termofüüsika ja Elektrofüüsika Instituudi juurde NSV Liidu Riikliku Tehnika Komitee rahalisel toel Läänemere sektorit (ühiseid) Alustati meremuutringuid. Edukalt. Peagi lüüras osakond tähelepääd alhuvavahelisel kujunedes oma valdkonnas NSV Liidu juhtivkesk oli raske, aga hea algus.

Osakond sai oma käsutusse Musta mere reisilaeva Ajai Dagi, mis muutsusmaail ümber tenduslaevaks. Tallinnas korraldatud rahvusvahelisele muretsesi laevale hädavajalikud tendussendmed, kuid see ei olnud õnnestunud kuni külge. Vajati tipptasemel aparatuuriga tenduslaeva. Sellist aparatuuri aga NSV Liidus ei valmistatud. Korraldati näpuotsaga. Seetõttu jäid mitmed tenduslaevad rapata ja lõpuks. Laevade impordi ja ekspordiga tegeles koondis Sudoinport. Meneklatuuri tenduslaevad ja nende varustus üldse puudusid.

Professor Ain Aitsam algatas tipptasemel aparatuuriga tenduslaeva importhanke Eesti NSV TA Termofüüsika ja Elektrofüüsika

Ain Aitsam lennusaadamas 2011. Taustal Patari vangla, mis oli 1980. aastate keskel pool aastat kinni peeti.

Läänemere osakonnale. Mitu aastat Moskva vahel pendeldes, mis ei olnud mugav. Sudoinport tellis 3. detsembril 1981 Soome laevachitustitrioli laevateollisus 2000 tonnise inimislaeva kogumaksumus 100 miljonit rubla (kursiga 1 rubla = 5,75 Soome marka) Eesti NSV Teaduste Akadeemiale. Tegemist oli ostu-müügitehinguga, kus hind ja maksumus valutasurss olid lõplikud ega kuulunud muutmisele. Laeva nime moodustasid mi laev kui ka sellele pargaldatud tendussendmed. Laeva nimeks Arnold Veimer.

Laeva tellimise ettevalmistamise käigus moodustati teaduste akadeemias komisioon tellimise läbitöötamiseks ja ehitusparelevaleks. Selle komisjoni

...nõudis Ain Aitsam, tema oli ju kopu ette
...laeva ehitamise seotud pakiliste probleemide lahendamiseks.

Laeva koostise projekteerimine ja ehitamine kulges kavakohaselt, tekkisid Soome firmal aga USA päritolu tendussendmete hankimisel ootamatult ei saanud ekspordilitsentse (neile kehtis USA embargo laeva tendussendmete komplekteerimise nimekirjade koostamisel litsentseid sellistele sendmetele, mis võisid sattuda embargo alla asendada teistega, mis olid spetsifikatsioonis näidatud sendmetest odavamad. Erilist tähelepanu pöörati aga nende kvaliteedile. Kõik vajalikud ja muudatused fikseeriti protokollides, kus oli esitatud uute seadmete kirjeldus, ka täpne kvaliteedi kirjeldus. Protokollidele kirjutati Sudompori, laevaehitusfirma Valmetin Laevateollisuus kui ka Teaduste Akadeemia esindajad.

Soome firma käitus korrektset ja vastutulelikult: kõigi tendussendmete hinna ja nende paigaldamise maksumuse kohta andis informatsiooni. Valmetin Laevateollisuus koostas regulaarselt *money balance*'i, et tellijal oleks ülevaade tegelikest kulutustest.

Ain Aitsam teadis hästi, kui palju ja millised laeva ja tehnikate ehitamiseks vajalikud abiseadmed ja materjalid Sudompori ehitustööde läbiviimiseks põhjendades tellimata jättis. Ta teadis seadmeid, mis olid odavamad kui 808 rubla võrra odavamalt, kui oli kalkulatsioon, ja otsustas ta ettenägematult ilmunud raha kasutada nende materjalide teenindusmaterjalide ostmiseks. Tellija eesmärk ei olnud laevaehitusfirmale Valmetin Laevateollisuus täiendavat kasumit. Ain Aitsam kooskõlastas selle nimekirja Sudomporiga ja tellis laeva rahuldava kvaliteediga 26 nimetust seadmeid ja materjale kokku 57 447 rubla väärtuses.

Riiklik komisjon võttis laeva vastu 15. juunil 1984. Kolm päeva pärast, 18. juunil 1984 „avastas“ toll Tallinnas laevast 9030 rubla väärtuses igapäev toimetatud magnetlinte ja kantseleitarbeid. Ületoomide kohta kaptenile allikiri. Seda tollitöötajad ei arvestanud, et alla oleks kirjutanud kapten. Prokuratuur alustas neli kuud hiljem, 12. oktoobril 1984 kriminaalaja. See oli formaalselt loodud kriminaalasi. Seda toimetati ka

...Festi NSV Ülemkohtu kriminaalastajade kaudu kohtu otsustatud määrustega, mis oli vana laibi Ain Aitsam, moodus 1984. aastal koostatud dokumendiga.

...laeva kaudu laeval Festi NSV rahvakontrolli töötajad ja veel mitu kõiget teadmatut. Kõik nad jõudsid põhimõtteliselt ühele järeldusele, et laev on alateine, vastab lepingus ettenähtud nõuetele, kumartavtuna pole. Samade järelduste jõudsid 1984. aasta detsembris, kui laev oli juba Tallinnas. Festi NSV Teaduste Akadeemia sendmete komisjon ja arvutustehnika nõukogu ja NSV Liidu Riikliku Teaduse ja Tehnika Komitee ekspertkomisjon, kes soovitasid, et kõik vastab nõutud kvaliteedile.

Festi NSV Riikliku Julgeoleku Komitee vastuluure töötajatel tekkis idee, et laeva tehingu ja nii tihedate kontaktide puhul välismaalastega pidi minna NSV Liidu riigisaladuste reetmine. Ametliku juurdmise alusena otsustati kinni hoida laeval olevad magnetlindid. Tehti korraldus alustada uurimist.

11. mail 1985 viidi Ain Aitsam ülekuulamisele. Öeldi, et pärast tuumkese uurimist selgus, et ta on vahi alla võetud, kuna olevat uurimist laeval viinud isolatorisse, nelja inimese kongi. Öhtul tuli eriti tähtsate dokumentidega Festi NSV prokuröri juures õigusnõunik L. Vallimäe juurde, et Ain Aitsamit süüdistatakse kuritahtlikes sidemetes välismaalastega. Alates sellest päevast üheksa kuud järjest oli ta vahetatud Tallinnas L. Vallimäe käsutuses (vabanes 22. jaanuaril 1986). Laeva ülevõttekokkuvõttes oli öeldud: „Kuna eeluurimisel pole leitud tõendusi Aitsami poolt riiklikku või sõjasaladust sisaldava informatsiooni avaldamise kohta, on tema kriminaalvastutusele võtmisest selles osas keeld toetud.“

Laeva juhtimist retsidivist, kes lubas Aitsami ära tappa. Muidugi oli tal aega kaasa võtta ikka karta jõuad, magada on vaja. Ja ta magaski öösel.

...esitati A. Aitsamile, Festi NSV TA Termofüüsika ja Kütuseosakonna Instituudi asedirektori kohusetäitjale, ja A. Alliksele, sama instituudi Läänemere osakonna mereekspeditsioonide teenistuse ülemale. Alliksele pandi süüks A. Aitsami abistamist.

A. Aitsamile oli esitatud süüdistus aluselt 61 808 rubla ulatuses riigi

... ja la panti loome riigivara riisumise riiskamise vormis. ...
... Soome firma majanduslühirahkimistesse, omamata selleks ...
... Soome riigi riigivara vahendite arvel ja ...
... kooskõlastamata ehitusspetsifikatsioonis mitte ettenähtud
vahendite ostmiseks 57 447 rubla väärtuses.

Festi NSV Ülemkohtu kriminaalasjade kohtukolleegiumi ...
... et minipisupist kuritegu aset ei leidnud. Laendavate vahendite
muretsemine laevale oli kooskõlastatud Sudoimpordiga. Nende
muretsemise laevale ei olnud riik saanud kahju, vaid hoopis kasu. Vast-
... ilma tiliendava ostuta oleks E. Vallimäe poolt naidatud ...
... tliies ulatuses jäänud kasumina Soome firmale.

E. Vallimäe näidatud kahjum osutus tegelikult riigile kasumit ...
... paneb kahilema tema enese juriidilises ja majanduslikus käitumises.

Kõik laeva ehitamise käigus tehtud muudatused ja täiendused
impordi poolt laeva üleandmise-vastuvõtmise aktiga aktsipteeritud.

A. Aitami ja A. Allikasele oli esitatud veel suudatav ...
... 15.06.1984 Tallinna tolli poolt leitu) video- ja stereokaas ...
... et laenuvajaduste lepinguvalises soetamises ja salakaubana ...
... riigipiiri toimetamise organiseerimises.

Kohus ei leidnud alust hinnata nimetatud esemeid kui salakauba ...
... n lõendid, mis oleksid kinnitanud A. Aitsami ja A. Allikase ...
... esemete salakaubana üle riigipiiri toimetamise organiseerimise ...
... esemeid laevas ei varjatud, nende muretsemine on olnud ...
... lahitud laeva esialgsest spetsifikatsioonist.

27. juunil 1986 mõistis kohtukolleegium A. Aitsami ja A. Allikase ...
... õigi neile esitatud süüdistuse osas. Neile kehtestatud tõkendid ...

Ain Aitsam taastati asedirektori ametikohale, ent lahkus ...
... nye tõttu omal soovil. Vastuskirjas 24. juulil 1987 LKP K ...
... sinesele sekretärile K. Vainole võttis seisukoha A. Aitsami ...
... olituprotsessi ja õigeksmõistva otsuse suhtes NSV ...
... M. Rekunkov, lugedes ENSV Ülemkohtu õigeksmõistva ...
... Festi NSV Töenduste Akadeemia julitkond täitiski seda ...

... vahuks teadustööks

1991. aastal rajas A. Aitsam eraktsustelise Rakendus ...
... aastal lõpetas ta teadustöö.

Pärast kukkumist tuleb püsti tõusta

Mis on minu eluülesanne?

Minu elukäigus kujunes 1995. aasta otsustavaks, uute uste avamine. Kõik algas lihest Vikerraadio saatest.

Julm 6. septembri 1995 hommikul autoga Pärnust ja napu ikkagi. Kell 10 Vikerraadiost populaarteaduslikku saadet „Maailmapilt“ ja ette Soota vestles psühholoog Inge Taelaga, kes oli tõlkinud ja tõlkinud psühhiaatri Bernard Lievegoedi raamatu „Inimese elukäik“.

Maailmapilti tähelepanu, otse tundis kaasa mõtteid, oma enesest tühjusest ja nende tähtsus, oma elueesmärgi otsimine. Tähtsaks saingi Hugi Seini filmi lõpul: „Mis see invaliidsus on?“

Likis nimevõrd huvitavaks, et peatasin auto (olin Märjamaa kaudu) ja saate lõpuni. 15 aastat olin pead mürdnud ja otsinud vastust kogu maailmased jõud ja miks minus käivitusid, kui ma hüppasin 1980. aastal. Kuid see ees tundmatu kohas vette? Miks ma jätsin maha ameti õpetaja ja vahetasin selle korraldus- ja üleschitustöö vastu kotsimälvanduse. Tundis mind seda tegema?

Saade jätkas mu silmad. Mõistan, et inimesed ongi inimesed. Kõik on tähendatud töö, mis pakub mulle suurimat äärmust. Kõik need, millega olen tulnud neid ellu viima. Lõpuks edasiminek.

Maailma rohkem iseendaga. Vaid nii saab aidata ka teistele inimestele loovust ja eluülesannet maailma.

Tähtsuset hommikul helistasin Eesti Raadio toimetajale ja rääkisin, et ma olen juba saanud materjali mul kassetil olemas. Sain temalt rohkemgi huvitavat materjali, kui olin palunud.

Tulevase hiljaaga saadet Eesti Raadio toimetajalt meelt. Kõik, et pool maailmast on kaduma läinud, just see pool, kus on juttu inimese eluülesannetest, elu tähendusest.

Minu huvi oli ärganud... Mõeldus mõni nädal, kui mulle sattus juhuslikult teise ühtlase oktoobrikuu number, kus oli kuulutus, et Tallinna Kriisikabiin, mille sünni põhjustas parvlaeva Estonia traagiline hukkumine 1994. aastal, otsib vabatahtlikke öiseks valvetööks kriisitelefonil. Keskus pidi olema tasuta väljajõppe. Mul oli palju vaba aega (olin töötu) ja suur tahtmine minna alus oma psühholoogiaalastele teadmistele. Kas sai veel paremat mõtet olla?

Kriisitelefoni peamine eesmärk on pakkuda iga tund, nii öö kui ka ööl emotsionaalset toetust neile, keda on tabanud isiklik kriis. Me tootajad – vabatahtlikud – on valmis leevendama isiklikku kaotust, kaotust, meeleheidet ja depressiooni. Nad kuulavad ära ja loovad kontakti inimestega, kes tunnevad, et neil pole kedagi teist, kelle poole pöörduda, kes neid ei mõista ja tunnustada. Helistajale jääb alati vabadus langetada teie otsused ja lõpetada kontakt igal ajal.

Registreerusin 30-tunnisele teoreetilis-praktilisele enesetunnetuse, suhtumise ja nõustamise koolitusele, mis toimus novembris-detsembris. Vabatahtlikuks abistajaks saadakse huvist psühholoogia vastu ja soovist õppida inimeste paremini tundma.

Huvitav oli. Meid oli umbes 30. Sattus ühtne, uudishimulik ja töövõimekalt meeskond. Õppisime üksteist tundma. Minu tähelepanu äratas teine puudega inimene suure rühmas, alati lustakas ja optimistlik Laire Liikane, Eesti kriisitelefoni Liidu esimees. Tutvusime ja veidi hiljem kaasasin ta tugisikukoolituste korraldamistööle.

Detsembris sooritasime kriisitelefoni (praeguse nimega telforite) korraldamistöö eksamid. 1996. aasta jaanuaris algas praktiline töö.

...kella 19.00-08.00. Val...
...kõrda kumet ei olnud vapi krussabikeskusesse minna. Kõ...
...adutelefonide. Tuhud kopemused ja töö hakkas laubuma.

Murekõnede tipptund oli kella 21.00-3.00. Kuurkse tipptund...
...lin valves. Vastavalt valvekoorm eeskirjale informeerisid juhtkõn...
...tundjaid ja abipakkujaid oli palju. Esimesena helistati Tartu k...
...ks endine Nõukogude armee päästetöötaja pakkus summutiabi ja oli...
...t Eesti Päästeteenistus on veel nii nõrk.

Kõige lihtsamalt võiks abivajaja jutustust oma murekuu...
...on pramifoniplaati, kus noel ei lugu edasi, vaid kutub...
...husesse ja alustab otsast peale. Mureitsev inimene ei n...
...tsiiklis. Ta on oma mõtetes niivõrd kinni, et ei suuda näha teist...
...nõnda edasi lükuda.

Nõustaja ülesanne ongi aidata ta lahtiste suunavate kõnn...
...ekku. Tegelikult on olukord palju keerulisem. Need nõust...
...on palju-palju ja nad on omavahel kombineerunud. Kõik...
...eti harutada.

Hea on kuulata asjalikke, avatud pöördujaid. Kuulaja tabab...
...tal pöörduja ennast kordama hakkab ehk kujundlikult öel...
...mimotomündel taas jonksti vanasse roopasse liiheb... Sita peab te...
...m, eelneva jutu oma sõnadega kokku võtma ja laskma te...
...et kuulab abivajaja oma muret kõrvalseisjana. Tihti ongi...
...et hilsti ntah ka lihtne küsimus: kas sa sellele või teisele võimal...
...oelnud? Hädasolijal on vaja oma kinnismõtetest välja pääseda.

Lahendusi ei kanta kandikul ette, vabatahtlikud nõustajad...
...natajad, muidu tekib nn restoranisündroom: toome ühe tundi ja...
...meeldi, siis pakume muud. Nõustaja ülesanne on aidata abivaj...
...simustega nii kaugele, et ta saab ise oma otsustele kinnituse.

trooniliste inimestega on raske ühist keelt leida. Kord kõn...
...mõtetega helistaja, kas mina lähen teda konkreetselt alla...
...vnliselt leebuvad kõne lõpuks siiski ka ründajad. Raskelma...
...n juht helistajad. Sellise inimesega ei saa ju arukat juttu ajada, aga ta...
...ka ja jälle tagasi. Olen ühe naisugusega, kes pidi hommikul...
...uema, kuid tundis murekõnne.

Enamasti kuulab telefonitorust siiski tühisõnu. Ole juhtunud...
...te helistaja muutub vilga tõsise jutunjamise lõpuks teha...
...paad tõu tõdusarvut...
...on hea näitaja ja tähendab, et töö läks asja ette.

Meelde on jäänud mõned kõned. Kord helistas üks vanem...
...kelle naine oli seotud tütre ja tema perega. Vanatädi elas nendega koos, tegi...
...tööd kodutööd. Nüüd oli tervis läbi, sõda. Arst oli helistanud ja palunud tal...
...tööd haiglasse ravile minna, andes mõista, et muuda võib ka...
...hullema. ...kes niid tütre peres kodutööd teeb ja nend peres (tütari polevat...
...tema ei saa minna. Mida teha? Arutlesime siis, kuid...
...on parem, kas ravil ara karta, elada ise edasi ja tulla n...
...tütrele appi.

Oli ka olukordi, kus inimesel ei olnud kellegagi oma emotsioone jagada.
Helistas üks vanatädi: „Vaadake, kui ilus hommik on täna!”

Võib-olla mure paneb ka oma elule teisiti vaatama. Kord helistas vastu...
...murekõnne üks noorem mees oma hingevaluga. Ta oli Nõukogude armees...
...teeninud Afganistanis, aastamelt mingi jupijumal. Ühel ööl oli ta...
...murekõnne mägedes valves, paigutas sõdurid postidele ja jäi ka ise sinna.
Oli murekõnne kuupaisteline öö. Ta tukastas. Kui ta silmad avas, siis nägi, kuidas...
...üks afgaan roomab kaljunurga tagant tema poole, puss hammaste vahel.
Oli valik, kes tapab kelle. Pikalt mõtlemise aega ei olnud. Ta tulistas... See...
...murekõnne tapmise pilt – kui afgaani ajud laiali lendasid – süüvis nii sügavalt...
...ma mõllu, et viis kogu hingerahu. Mees kurtis, et näeb seda igal ööl unes.
Oli rikkunud kogu tema elu: perekond purunes, pidevat töökohta ei...
...murekõnne hoida.

Enamasti on ise olen juba 12 aastat tegelenud puudega inimeste psühho...
...rehabilitatsiooniga, et integreerida neid nii igapäeva- kui ka...
...võlli, julgen öelda, et Eesti inimese teadmised psühholoogia algtõdedest...
...on murekõnne.

Enamasti annavad inimesed, kes jutunjamise lõpuks hakkavad tegutsema...
...hakkavad näitaks järgmisel päeval uut töökohta otsima minna. Kripeldama...
...püüvad aga kõned, mis katkevad teadmata põhjusel. Liinile tuleb uus abivajaja...
...murekõnne jutt jääbki lõpetamata.

Rootsi-Festi Suitsidoloogia Instituut looma
 töötajad olid jäänud järele ja korraldas mõistsid maini ülemine
 de. Tööd olid oma. Betenders International treeningõppused vabatahtliku
 hõlmi teemad. Mõnedel põhimõtetel koolitus hingeravikursuste läbiviija
 Oskari moel. Võeti osa ka suitsiiditelefoni oovalvete. Meeste
 hinglas. Minu teadmiste ja kogemuste pagas kasvab. Suitsiiditelefoni
 saanud väga pikka aega koostood teha, nemad nõudsid annupühendab
 ehk loobumist kriisitelefoni tööst. Kuna kriisitelefoni, vabataht
 vabatahtlikud tegutsesid laiemalt, otsustasin nende kasuks.

Kriisiabi keskuses toimusid igal kuul vabatahtlike nõupidam
 õhutamised, psühholoogide loengud ja kohtumised praktikas
 iga kord aastas suvelaagrid koos maakondlike keskuste vabatahtlike
 olen tihti moelud, kuhu kadus üks psühholoog, kes kars kriisitelefoni
 vabatahtlikele esinemas. Tema tutvustas ja näitas videol minest panna
 õpetuste kustutamist mälust silmade liigutamisega, jälgides käitumise
 õpetuste ees. See oli litsentseeritud töö, ta oli käinud Hollandis õpet
 õpetod parmes Kanadast. Tundus, et nii oleks võimalik nii mõnegi in
 õpetkoormat kergendada.

1997. aasta juulis asutasin koos Ülle Ojamaa, Kalju Hanni, Laine Loo
 teatega kriisitelefoni juurde vabatahtlike nõustajate MTÜ „Ma kuts
 id“. Selle põhiline eesmärk oli vabatahtlike täiendusõpe, selleks projek
 tulu raha tootmine ja teenimine. MTÜ täitis oma ülesande hästi.

Rootsi koolituse aastad

Ma puutub õppimisse, siis et saa jätta mainimata invaliidus läbi v
 Rootsi koolituse aastatel 1996–2003. Need algasid sellest, et Tall
 õiged turismireisid rootslaste lukumispundeliste ühingu DHR lukum
 Björklund ja Lennar Bergmann, kes astusid sisse meie Tatari linava k
 DHR on saia-õpetuse ajalooorganisatsioon. Linnu president A
 õpetus Elpi (Aljõe) Saare arutasid võimalusi koostööks. Nii algasid
 meil aastane koolitusprojekt, mida rahastasid Rootsi SIDA ja SHVA.

Rootsi koolitus Karaskil. Paremalt istub koolitaja Stig Björklund, kõrval ja taga on tõlgid.

lühuse tahtel sõlmiti sidemeid, mis andsid meie inimestele nii teoreetilisi
 kut ka praktilisi teadmisi.

See ei ole olnud juhtide koolitus, vaid probleemide tutvustamine, seega alles
 algharidus. Meistriks peame saama oma tööga. Otsuseid organisatsioonide ja
 teha. Meil tuleb meil endal langetada, samuti õppida vastutama. Seda
 et me ei ole keegi meie eest ära teha. Meie otsused viivad meid edasi või
 tõmbavad tagasi.

Koolituse sihtgrupp oli sada Eesti lukumispundega inimest, lektorid olid Stig
 Björklund ja Lennar Bergmann, Vahurimäe ühingu ja Jaan Kaur Stockholm
 ühingu. Programmi Eesti-poolseks juhiks sai Elpi (Aljõe) Saare.

Koolitus tutvustas nii Eesti paigas, inimeste elukohal läheduses, koostööd, kokku nähtudabid. Lõõvorn olid loengud, kus tootsid koolitusel oma kogemust ja teadmisi, rühma- ja kodune töö ning teadmine.

Loengutel rõhutati, et meie, liikumispuudega inimesed oleme olulised ühiskonnas, me võime oma teadmiste ja kogemustega neid, kes on kutsutud meid aidata, aidata ümber maailma ja keskkonda nii, et see oleks elamine kõigile, mitte ainult valitutele. Me ei ole ühiskonnale koorem, vaid eneseseisu tugevdamiseks tuleb kõigepealt luua positiivne pilt.

Koolitusest osavõtjad avaldasid oma arvamust invaliidide juhatuse kohta, et kõige enam soovitakse teavet seadusandluse kohta, juhatuses osalemises kaasa lüüa, kursusi ja infopäevi, liikumispuudega inimeste ühiskonnas, ühisliituste koordineerimist, toetust ja infolehte. Lõpuks, et meil on väike ligipääsetavuse, töötamisvõimaluste ja transpordikõrvalduste, et mõlemapoolset koostööd tuleks parandada.

Eesti (Aljõe) Sgare külastas koolitusrühmi, et vastata küsimustele ja teavet. Kahjuks ei tundud (vähemalt ühel korral) tema vastu erilist huvi, vähemalt selles rühmas polnud infopuudust.

2003. aasta oktoobris jõudis meie liidu ja DHR-i pikk koostöökoostöö nelja ühepäevase kokkusaamisega. Anti hinnang koostööle ja tehti plaane edasiseks koostööks. Kõigile ühingutele ja liitudele loodi kohalik inapoliitiline programm, mille abil aktiivselt kaasa võtta omaavalitsuste tegevuses, et kujundada ühiskond ümber liikumispuudega inimestele vajalikke tingimusi.

Baltimaade liikumispuudega inimeste liitude ümarlaud

Eesti, Läti ja Leedu olid jõudnud valitsuste tasemel konstruktivse koostööni, edukalt töötas Balti Assamblee. Ka liikumispuudega inimeste ühingutel liitudes oli neil selleni jõuda.

Läti riikide areng oli olnud erinev, sama võis öelda ka invaliidide liikumise kohta. Puudega inimeste integreerimine ühiskonda oli kõige paremini ommestunud Leedus, kus väga hästi töötas puudega inimeste liitude ja erinevate muude tegevuste koostöönõukogu. Ka liitude rahastamise poolest oli Leedus olukord hea. Eesti ja Läti liidud sõltusid rohkem riiklikust toetusest.

11. novembril 1999 saabusid Tallinna ümarlauale Läti ja Leedu liikumispuudega inimeste liitude esindajad. Vaatlejana võttis ümarlaust osa Soome Invaliidiliitto esindaja Pekka Suutarinen, kes oli ühtlasi IFMHC-i (International Federation of Disabled Workers and Civilian Handicapped) Baltimaade ekspert Euroopa Puuetega Inimeste Foorumil.

Ümarlaua eesmärk oli taastada 1990. aastate algul katkenud edukas koostöö, et vastastikku toetades kiiremini ja paremini ühtlustada invaliidide meen ja olla valmis edukaks koostööks nii Põhjamaade Puuetega Inimeste Nõukogu kui ka Euroopa Puuetega Inimeste Foorumiga.

Lõppistungil valmistati ette ümarlaua resolutsioon, mis anti 18. novembril 1999 üle Eesti sotsiaalministriile Eiki Nestorile. Kohtumisele sotsiaalministriiga järgnes pressikonverents.

Ümarlaud täitis kõik sellele esitatud lootused, kasutegur oli väga suur, loodi üksmeelsele otsusele jätkata ja tihendada koostööd. Kõik osavõtjad said palju uusi ideid, kuidas puudega inimesi ühiskonda paremini integreerida.

Läti riikide iniaalane koostöö kestab tänini

Kohtumine ja koostöö. Ilona-Merike Liiv

Regelesin üsna ahnelt eneseharimisega. Lisaks kriisiabikeskuse koolitustele ja muudele vabatahtlike organisatsioonide samalaadsetele üritustele, mis 1997. aasta sügisel veel Eesti Orvuna Kasvanute Liidus. Ühel nendest kriisiabikeskuste ruumides oli lektor Tallinna pedagoogika ülikooli psühholoog Ilona-Merike Liiv. Tema teemakäsitluse inimlähedus muus mulle vilga, langes kokku minu kogemustega. Pärast loengut tutvustasime talle ja leppisime kokku võimalikus edasises koostöös. Pidasin silmas loomiesimes nähtud ja Eesti puuduvat puudega inimeste psühholoogilist rehabilitatsiooni.

Ilona oli õppinud laste arengupsühholoogiat Leningradis, kust ta oli tulnud mu abikaasa vennanaiselt, kes õppis seal laste kasvatamist ja minu meelsteema – puudega inimesed – oli talle isiklikult tuttav. Ta soovis oma kolmenastase poja lasteneda. Esimesel lastenäpüüel oli talle lapse käsi peksumine. Tulemus oli astma, mis ei allunud mingisugusele ravile. Meditsiin oli võimetu, pühendus ema alternatiivmeditsiinile. Meditsiinitöötajate pikkune töö viis võidule, astma seljati.

Minu koostöö Ilonaga algas MTÜ-s „Ma kuulan Teid”. Tema loengud ja üritused kriisiabikeskuses kujunesid populaarseks. Eriti mäletan Tallinnas puudega inimeste Ühingu Tõrvaüliku pubketunde korraldust. Ühingu laulja, peetud mitmetunnist loengut ühiskondliku teemal „Sunnitult”.

Koostöö oli edukas koostöö lõpp.

Alates 1998. aastast olen projektipõhiselt korraldanud psühholoogilist rehabilitatsiooni koolituslaagreid kokku enam kui 800 puudega inimesele.

1990. aastate keskpaiku hakkasid puudega inimeste ühingu liikmed Tallinnas projektipõhiselt koolitusraha nii Eesti Puuetega Inimeste Koja kui ka vabariiklikud fondid. Olin esimesed taolised võimalused inimestele tooma. „Maha ma panen”. Tallinna invaalühingu esimehena tahtsin 1997. a.

Ilona-Merike Liiv Karaskil koolitamas.

1997. aastal Eesti Puuetega Inimeste Koja korraldatud projektikujutamise üritustel Dzintri hotellis. Jõudsin kohale veidi varem. Kui ma loenguruumi sisenin ja tervitasin, siis võeti mind vastu valjuhäälsel hüüatusel: „Kes teid kaasa võtab?” (nagu oleks saabusid jälk konn), mille peale tuli mul rahulikult vastata, et vabandage, olen Tallinna Lühikese Puudega Inimeste Ühingu liikmes, mul peaks nagu ikka osalemisõigus olema... Sellest küsimusest muus mul meelde jäänud veel tema sage hüüatus, mis otse nõretas kadestusest ja võimust: „Need liikumispundelised, need liikumispundelised!”

Psühhosotsiaalne rehabilitatsioon. Tugisikud ja kohanemislaagrid

1988. aasta novembris külastasin lastearstide ja puudega laste vanemate ühingu koosseisus esmakordselt Lahti kohanemiskeskust. Sinna pakkus liikumispuudega inimestele rehabilitatsiooniteenuseid. Lühel ajal teel see, mis puudutas puudega inimeste ja nende perekonnaliikmete sotsiaalset nõustamist. Kohanemistaagrid olid hilsti mõeldud puudega laste eesmärkide poole tahtsime püüelda Karaski kohanemiskeskuse ehitades. Võrreldes Soomega oli seis Lestis väga halb. Meil ei olnud puuehitistele isegi psühholoogilist abi, rääkimata psühhosotsiaalsest nõustamisest. Li teatudki, mis need on.

simene samm

17. aastal, olles Tallinna Liikumispäudega Inimeste Liiduga ühine liikumispäudega Inimeste Liidu juhatuses liige, koostas ja esitas Komisjoni delegatsioonile LIEN. 1997 MICRO PROJECTi kurside alternatiivse sotsiaalvaldkonna projekti „Esmaselt invaliidide ühiskonda“ (tugisik vabatahtlik kriisinõustaja, kes on teinud töö sotsiaalse valu, lootusetuse ja kaotuse). Projekt leidis heatahtlikku mõtet vahastumist 1998. aastaks ning käivitus 1. jaanuaril 1998.

függükute koolitamist oli Testis vähesel määral korraldunud apteegi vahiklennik oma patsientidele. Vajadus selle järele oli apteegi organisatsioonides

Sendisigi eesmärgiks, et koostistes osaleksid erineva puudega inimesed, närvilised, reumatikud, südamehaiged, multiplektsioonid, lüümispuudelised, seljaajuõõne- ja vesipeahäiged) ja puudega lapsed. Moodustasime kursustlastest segarühmad. See oli lihtne, kuna

Uus Merike Ljiv Karaskil koolitamas.

lahendus. Kiirest õpiti nägema, tunnetama ja hindama erinevat puudelisust, kuid muidu ei loomata, sest igaüks on kinni ainult oma muredes. Leiti ühine keel ja sulanduti ühtseteks aktiivseteks õpperühmadeks. Koolitusel osales 42 inimest (neli rühma), mina kaasa arvatud. Programmi oli mahukas ja tihedat 14 akadeemilist tundi (kaks järjestikust laupäeva ja pühapäeva) loenguid, vestlusi, rühmatöid ja tulemuste analüüsi, lisaks lõuna- ja kohvipausid

Kasutati järgmisi teemasid: tarbed ja nende osa inimese aktiivsuses, psüühilise tasakaalu olemus, tugiisiku tegevusvaldkonnad, suhete ja ühtlemise tingimused, suhete kolm omadust. Vestlustel arutati selle üle, mis on tolerantsus, psüühiline tasakaal ja isiksuse võimetekohane tasakaal, etup analüüsiti filmi „Ratastoolitants”. Põhiteemad olid: tugiisiku tegevuse probleemid ja võimalused, isiksushke võimaluste muutumine pärast olude muutumist, usaldusliku õhkkonna loomine, küsimuste suunav iseloom ja vastamise loogika, psühholoogialt tasakaalus inimese eneseteadvus.

Enne õnnestumise võimefiguur on alati koolitaja psühholoog. Kui keegi ei ole õige inimene õigel kohal, ta pani koolitusse kogu oma teaduskogemuse, suutis lahutada kursustaste hinged ja hüllestada neid. See oli intuitiivne töö. Tema koostas ka koolituse programmi, millele sai trükitud konspekti „Teekond arusaamisenesse endas“.

Koolitus näitas veenvalt, et rõhuv enamik puudega inimesi, kellestidistumisest oli möödunud aasta, paar või enamgi ja kes ise olid mõeldud on hilsti rehabiliteerunud, on sellest veel kaugel. See on ka teine, sest Lestis puudub invaliidistumise või raske pikaajalise haiguse tõttu psühhosotsiaalne rehabilitatsioon. Haiglad ja raviasutused ei anna piisavalt meditsiinilist abi. Paljud ei olnud jõudnud kaugemale mõttest „Kas see minuga juhtuma?“ või „millega ma olen selle ära teinud, kas raskelt karistatakse?“ ja „kes on süüdi?“ Viimane küsimus viis puudega laste emasid.

On ka selliseid inimesi, kes püüavad juhtunut vältida, aga maha ei lähe, see ei kao ja kuhugi. Kui psühholoogiline läbitöötamine jätab tulemus sulgumise iseendasse, kibestumine, lõputu enesepuhastamine. Inimene keerleb nagu orav rattas. Kahjuks ei ole meil veel õpetatud õpetada inimesi mõistma, et muuta ei saa juhtunut, muuta tuleb ennast.

Nelja õppertühma juures oli see selgelt näha: vähemalt esimene puue õnnestumisele, osavõtjate hinge avanisele. Ilma selleta aga ei ole olnud mõtet ja sõnum poleks jõudnud kohale.

Psühholoogilisele tihhelepanu on vaja pöörata puudega laste emade psühhosotsiaalsele rehabiliteerimisele. Mida varem, seda parem! Just emade psühholoogilise seisundist, sellest, kuidas nad mõistavad oma osa kasvavate laste tulevik ehk see, kas lapsed kasvavad üles võimalikult puueteta suudavad enda eest vastutada. Vastasel juhul kasvavad neist tihheleõppinud abituse sündroomiga inimesed, kes ei saa iseseisvalt hakkama.

Õnne röövis oli kuulda kaks kuud pärast koolituse lõppu tihheleõppinud laps on muutunud. Pidigi olema, sest ema oli oma probleemid eest e jooks lahiti mõtestanud.

Oli selge, et koolitama tuleks hakata tihheleõppinud. Tuleb ka võtta meeslaagrites, kus antaks vajalik teave kogu tihheleõppinud koolitajatele. Kui tahame, et raske puudega inimesed interpeerikalt võimalikult tihheleõppinud tihheleõppinud ühiskonda ja võtaksid eluvalutuse oma kätte, siis ei piisa mõnest laagritest üle ega ümber.

See koolitustsükkel näitas kätte veel kaks puudet: 1) kursustaste võime konspektteerimisvõimekus; 2) maksimumi tulemuse saavutamiseks peaks meil koolituspäeva toimuma järjest, ilma viiepäevase vahetajata. Ühustamine „Järgisel lainal“ olek on pärast pausi segavalt suut.

Tugisiku töö on samasugune hingeabi nagu inimestele tasuta osutatav hingeabi, ainult väga kitsalt spetsialiseeritud. Ei saa muuta olukordi, saab muuta suhtumist.

Otsustav samm

Meie psühhosotsiaalse rehabilitatsiooni projektile „Puuetega inimeste tugisiku-võrdväärse nõustamisvõrgustik“ sain Euroopa Nõukogu esinduse Phase Access projektikonkursilt rahastamise perioodiks 1. oktoobrist 2001 kuni 30. septembrini 2002. Ette oli nähtud 201 tugisiku-võrdväärse koolituse jaoks koolitusrühmad elapid-töötasid väljaspool linna üüritud ruumides. Kursustaste said trükitud õppematerjali „Teekond arusaamisenesse endas“. Tihheleõppinud rühmad koosnesid erineva puudediagnoosiga inimestest.

Koolitustes võetakse tugisiku-võrdväärse koolitusele ainult tihheleõppinud rehabilitatuid. Eesti tuleb aga alustada eelkõige tihheleõppinud eneste psühhosotsiaalsest rehabiliteerimisest, alles seejärel saab tutvustada tugisiku-võrdväärse töö põhimõtteid. See tähendab mitmekordset koolitust nii kursustastele kui ka koolitajale-psühholoogile. Niiviisi tuli tutvuda kõigis rühmades.

Arvestades Eesti väiksust, puuetega inimeste ühingute-liitude erinevat tegevust ning rahaliste vahendite nappust, oli otstarbekas koolitada samal ajal võimalikult paljude puuetega inimeste vabatahtlikke. See oli õige otsus.

...võimal, andi tunda mis erinevad puudused ei

...Tõrgete võrdväärse olemus, tegevuse sisu ja laad ning ...
...jalajärgi kui mõistetavaks paljudele puudega inimestele ja nende ...
...7 vabatahtlikku said täiendava koolituse telleritööks (usaldusteletant ...
...õnustaj) ootamatu viibimise majutusraha arvelt (üks ...
...induvalt odavamaks, kui oli arvestatud). Seeme oli mulda külvatud

...Täiendav tellerikoolitus neile, kes olid läbinud tugi- ja ...
...oolituse, oli vilga hea mõte. 10-12 vabatahtlikku liitus telleritöö ...
...telefoniga 126, tegutsedes võrdväärselt tervete inimestega. See ...
...õimulus kasutada omaenese rikkalikku, esmapilgul negatiivset ...
...ust, mis sai hoopis uue värvingu, muutudes väärtuslikuks elukogemuse ...
...öö andis võimaluse olla aktiivne ja arenemisvõimeline ning ...
...alilik, väärtustada ennast ja jõuda parast mõningat enese ...
...itud tööturule.

...Kuna mõistet „tugisik“ tõlgendatakse Eesti mitmeti, asendatakse ...
...õituste klligus ilipsema sõnaga: võrdväärne toetaja

...Võrdväärne toetaja on inimene meie seast, kes on tunnetanud end ...
...õitustada ühistav klisi, leidnud kutsumise õelda toetav sõna huld, ...
...abivajaja leiaks endus uuelti üles jõu iseseisvaks mõtte ...
...õitumiseks tasakaaluks, vastutuseks edasise elu eest.

...Ei ole uudis, et puudega inimestel esineb palju passiivsust, rahulolu ...
...õitlat enesekinnangut, õpitud abitust, oskamatus oma suhteid k ...
...õitneda uute olukordadega, vähe on valmisolekut ja ...
...õitneda enese vastutust oma elu eest. Koos kehulise parame ...
...õitneda inimvõimekus. See ei taastugi iseenesest. Eesti on vaja k ...
...õitneda puuduv psühholoogilise rehabilitatsiooni süsteem: mit ...
...õitksid osutama meditsiinasutused, kui ka sotsiaalsüsteemi korrat ...
...õitnemeniskursused. Kiiret muutust oodata ei ole. Praegu puudub ...
...õitneda rehabilitatsioonikontseptsioon.

...Arenemine ...
...õitneda on puudega inimeste oma organisatsioonid ...
...õitneda sellega, et psühholoogiline toetus oleks kergesti kättesaadav ...
...õitneda oma suhtes kaaslase heaks teha riiklike institutsioonide ...

...vabatahtliku tööga palju läbi.

...Võrdväärse koolitustel lahendati järgmised ülesanded:

...*eneseteadvuse avardamine* – harjumuspärasest erinev maailm ja ...
...õitlus (inimene looduse osana pidevalt pöördleva ...
...õitlus)

...*enesekinnangu muutmine* – suhtumine endesse ja erinevate ...
...õitlus võime ...
...õitlus tolgenduste analüüs;

...*motteaktiivsuse ja leidlikkuse (otsinguvõime) arendamine* – ...
...õitlus ja ...
...õitlus sõnastamine, erinevate lahendusvariantide leidmine;

...*emotsionaalse stabiilsuse olemuse mõtestamine* – oma meeleolu ja ...
...õitlus ...
...õitlus olutsuatsiooni tunda õppimine;

...*inimväärse elu mõtte olemuse teisendamine* – võimete ja võimaluste arves ...
...õitlus, oma elukogemuse väärtustamine, elujulguse ja -vastutuse olemus;

...*võrdväärse toetaja tegevuseks vajalike teadmiste ja oskuste omandamine* ...
...õitlus ja vaatlemise erinevad võimalused ja kasutamine vastavalt ...
...õitlus olukorrale, sõna ja kehakeele suhte arvestamine, usaldusliku suhte kujunemise ...
...õitlus ning võrdväärse toetaja usaldusväärsus;

...*vajaliku täiendava teabe andmine abivajajale* – vajadused, eelarvamused ...
...õitlus abituse sündroomi mõju inimese käitumisele ning tegevusele.

...Võrdväärne toetaja on kahes paralleelses seisundis: ühest küljest toimib ...
...õitlus ja muutumine temas endas, teisest küljest on tema tähelepanu ...
...õitlus abivajaja probleemidele. Mingil ajahetkel võivad rollid ka vahetuda. ...
...õitlus on suhtekaaslaste elukogemuslik võrdväärus ning valmisolek edasi ...
...õitlus elukaatavalt, aktiivselt, optimaalse kasuteguriga.

...Huvitav on, et kursustel kujunes isikupärane suhtumine, teemaga ...
...õitlus elukogemusi analüüsiti, sõnastati, üksteist täiendati aktiivselt. ...
...õitlus õitnemenälgudesse toodi oma elu aktuaalseid keerdsõlmi, millele otsiti ...
...õitlus lahendust. Niiviisi leidsid nad vastuse mitmele enda jaoks sõnastamatu, kuid ...
...õitlus vaeuvatele küsimustele.

...Kursus ...
...õitlus pidada õnnestunuks. Tekkis meeldiv töömeeleolu, aruteludel ...
...õitlus avameelsus ja siirus, hinnangute paardlikkus. Ei olnud hukkamõistu, ...
...õitlus sõnastati eriavaruusi. Iga kursuse lõpus oli tunda, kuidas kasvas ...
...õitlus motiveeritus, suurenes soov ja ...
...õitlus sõnastada probleeme nii, et oleks ...
...õitlus võimalik ...
...õitlus lahenduste ...
...õitlus vähenes elupelglikkus ning ...
...õitlus

... ja võõri nädal ette, et vältustada oma olenevate
... nõuandest abi vajavale inimesele.

... ja lähedastele enamat kasitlemist ja läheduse
... tekkimist.

... töötamisel on tähtsustatud ainult raha teenimine. Siiski on
... tegevuse lühikeseks kuulub ipa tarkasvanud inimese vajadus
... kkkude arenguks vajalikke kohustusi, vastutust ja muud
... eline lähenemine annab tunduvalt paremaid võimalusi
... ida lahendusviise. On vaja astuda eemale harjunud stampidest ning
... indega inimestes ka loojaid (töötajaid);

... puudega ja tervete inimeste suhted. Kaibivad vastastikkõrvaldus
... ktiivad esile arusaamatust. Puudega inimeste olema olemine
... ndvustatud. Nüüd on kätte jõudnud aeg üksteist tundust oppida.

... puudega inimeste seksuaalsuhted;

... haigusega kaasnev surmahirm, millest kõnelemist enamasti välditakse
... kontide kaasajal toonid teravalt esile eelarvamused vastuolul
... abipäeva saamist, lugemuse, lugemisõskuse ja abivajaja
... rapad te. Mõlemise järgist, stampidesse takerdumist, vähem
... peab kohtab peaaegu ipal sammul.

... Puudega laste vanemate mure on oskamatus kujundada ka
... mendi, et tulekvanuna saaksid lapsed oma võimaluste
... m.

... lal - kuid parast karsuste lõppu tein koos I M. Luviga
... a, anonümise at keet kusitluse, millele vastas 71,1 prota
... tavaalustimist oli olukord psühholoogilise toimetuleku
...

... kokkukukkumine	14,7%
... tendimatus, kuidas ennast kaitsta	33,6%
... tendimatus, enesestõmbumine	27,3%
... perekondlikud arusaamatused	14,0%
... usutused	22,4%
... tulise toime	12,7%

... tavaalustimist toetust oli saanud

... pereliikmetelt	22,4%
... kistelt puudega inimestelt	3,1%
... meditsini töötajatelt	27,3%
... otstaaltöötajatelt	19,6%
... opadelt	13,1%
... tavaatelt	12,6%

... vastuste tulli:

... sama tapseid nõuandeid tugisikutöök	44,1%
... tavalama midagi psühholoogiast	52,4%
... loogastuma	10,5%
... sama vastuseid oma eluraskuste lahendamiseks	35,0%

... tava kursust:

... oled sallivam kaasinimeste suhtes	32,9%
... oled leidlikum keerulistes olukordades	44,1%
... ärritud toimetulekuraskuste puhul vähem	36,4%
... olnud teadlikku soovi leida oma küsimustele ise vastuseid	25,2%
... oled hakanud laiemalt huvituma elust	29,4%
... elu on muutunud huvitavamaks	21,0%
... elu on muutunud raskemaks	0,7%
... lüantad õpitut igapäevaelus	46,2%

... lüputvedes võrdväärse toetajana:

... oled kuulaja, annad vähe soovitusi	28,0%
... püüad abivajajat aktiviseerida	30,8%
... oled abivajajal elukorralduslikke probleeme lahendada	27,3%
... oled abivajajaga probleeme ühiselt lahendama leidma	15,7%
... püüad abivajajaga tihedat kontakti hoida	30,8%

...isimeleolu tegutsenud või võidvane toetajana	
...tuleolu, et oleks võimalik aidata	64,1%
...elukindlus, tunned ennast vahe teadlikuna	24,2%
...hinnatud olek, leiad, et abivajaja on ükskõikne või tõrjuv	76,9%

Edaspidi pakub õpilasi	
enesetundmine	44,1%
teise inimese tundmine	53,1%
suhtlemine	65,7%

Kursus kinnitas, et vastajate suhtumine probleemidesse muutus, muutus teadlikkus. Hästi läks korda projektimeeskonna töö. Küsimus ei ole ainult organisatsioonilistes lahendustes, vaid kogu meeskonna pidev olemasolus kursuste töös, vestlusringides, aruteludes. Kõigil kursustel oli lõpp kell 20.00 ja avatud mikrofoni. Seegi mängis õnnestumises olulist

Projekti ette valmistades külastasin rehabiliteeritavate kaasamist Haapsalu Neuroloogilist Rehabilitatsioonikeskust. Kohtusin seal ühe 30 eluaastat optimeeritud olekuga noormehega ratastoolis. Veiki Laane Põlvamaalt me jõeäärne kapten, oli tehnikahuviline ja uudishimuliku inimesena muutunud vana mantelkorstna ehitust ning pugenud sinna sisse. Korstna vartest ku ja tema jäi kivilasu alla. Uurimiskäik lõppes selgroomurruga, näidati jõudnud Haapsalu taastusravile. Leppisime kokku, et kohtume Karaskil esimeses laagris võitis Veiki oma avatud oleku ja vitalse suhtlejana suunata. Eriti hinnatav oli ja on suuri tema oskus mõista vestluselase muresid ja näha peite lahendusi. Hona iseloomustas teda kui elanud psühholoogi. Loomulikult kasvas ta kiiresti sisse meie projektikonnas toosse

Kursust korraldava meeskond oli Karaskil kogu aeg olemas. Me teime need tules elatuses kaasa, soovijad said küsida kõike. Vastuseta ei jäänud. Igal õhtul oli avatud mikrofoni. Nii jõudsid tegelikud valupunktid välja, tuli neile leida lahendusi. Ma ei tea, kuidas on praegu, aga kümme

Mina ja Veiki Laane Karaski koolitusel jutuhuos.

...astat tagasi kannatasid paljud, eriti ratastooli kasutavad invidid lamatiste kaes. See oli tihti põhjus, miks laagrisse ei saanud tulla. Teades tohtrite kompetentsust, oli kerge soovitada parimat. Abi said kõik.

...aan hiljuti Verkilt kirja, kus seisis

„Just selline töö nagu Hona tegi, sidus kogu Karaskil toimunu kokku üheks tervikuks. Inimesed õppisid ja hakkasid vaatama asju mitte sellest küljest, kui halvasti ja muresti kõik on, vaid just menut toetavast vaatevinklist – mida ma ise teha saan ja kuidas mõjutab mu enda suhtumine minu edaspidist arengut ja elu või nagu Hona armastas öelda – elukäiku.

Mina arvates iseloomustab Hona avatust ja suhtumist probleemidesse

Elu koos teistega Veikl Laane ja Jüri Lehtmetsa rollimängu
raskel kohtluseel.

ende kättsusse talle kõige iseloomulikumat mõel ütlemine: „Olen
meelega nõus sind toetama, koos otsima, koos arutlema, kui vaja, siis
müüma, aga lõpuks on ikkagi nii, et valik on sinu, hea sõber. Kui sa loo
d arutada ei taha, siis ei saa seda teha ka keegi teine.”

Elu ka laagrifäärne toetav tegevus. Sellega sai päris kõvasti puutunud
isegi ühe kohtulahendini välja. Ühele pere liikmele keelduti määratud
ajutoetust. Hästi on mees, kui lõpetasime üht järjekordset laagrit ja
a helistas, et kohus on lõppenud ja toetus määratud. Kogu reitakond
sulat. Või siis tütarlaps, kellele kauplesime tööturameti abil välja
koha kohandamise. Või proua, kes sai kohaliku omavalitsuse abil kuld-
münnest ja tegevuskavade pole mingit kasu, kui inimene jätetakse püsti
üks, sest mingil ametnikul on väär arusaam rehabilitatsiooniplaanist
ida oleks juurde vaja? Siin näeb Veiki kohe kindlasti perendustamist

Elu see keegi ole. On ju inimesed isegi kinnised või taha muudest taktid
Elu just selles peitub tegevuse mõte, et inimene õpiks tundma ja teadma
oma rehabilitatsioonimeeskonda ning seejärel jätma sõnumid. Arvan
Eluult nii saab tagada, et meil oleks vähem katkest inimest ja lõhki
kondi

Siin on mõtlemisamet paljudele. Puudega inimeste hulgas on palju neid,
on suhtelised oma elu väga otstarbekalt korraldama. Nende viarikustanne
kannatab just selle all, et neid ei peeta intellektuaalselt suhtikuks vastutust
kandma. Eriti hävitavaks muutub eelarvamustlik suhtumine ametkondade ja
üheldes. Kõrvuti väga tublidega on neidki, kes on rahulolematud, kuna
nende meelest ei lahenda teised nende probleeme piisavalt hästi. See on
õpitud abitus, eluvastutuse vähenemine või hoopis puudumine. Kahjuks ei
taha nad ise seda tunnistada. Nii võibki ametkondlikul tasandil jääda sageli
markamata väärtuslik kogemus ja hinnaline mõtteavaldus, sest enamasti ei
le puudega inimesel küllaldaselt jõudu, et hakata aknast sisse ronima, kui ta
on uksest välja visatud.

Mõtlemiseks...

Invaliidistunute, raskelt haigestunute hulgas on väga palju argu, passiivseid,
madala enesehinnangu ja õpitud abitusega inimesi. Miks on nad sellised? Mis
on kes on nad selliseks muutnud? Otse öeldes: invaliidistumise põhjustanud
trauma või raske haigestumisega kaasnev kriis on andnud löögi inimese
identiteedile, oskamatusse või tahtmatuse tunnistada vajadust töötada läbi oma
tundemaailm. Inimene ei soovi muutuda. Ta hoiab viimase võimaluseni kinni
harjumuspärastest uskumustest ja kommetest, mis pakuvad kindlustunnet

Õhtuvallt löögi tugevusest ja ootamatusest on selle esmamõju kas äge
ja šokeeriv või varkselt süvenev ja murendav. Inimene otsekui heidetakse
pimedusse, kaotusvalu võib olla väga sügav

Kehaliste, sageli nahtavate ja teputsemist paravate jälgede kõrval on vast
lk veel laastavamad ja terved psüühilise tegevuse on inimväärikuse, inimsuhte,
toe ja üldise tegevuse ning otsustamisvabaduse kaotuse või mõräämisega

...inimese suhtumist endasse, käitumist ja suhteid teistega
...inimene suhtuvad ka võimalikku kehalist taastumist, inimesel
...võimalusele ja toeks puudelisena toime tulla, muutunud eluvastatuse
...kanda, teineteist toetada ühiskonda ja avatud tööturule. Langelada
...aga elutalustatusest: puudelisest-haigestunutele kehtivad kõigis
...valdkondades samad õigused ja kohustused nagu kõigile teistele
...sotsiaalselt põeb inimene oma haigust (traumat) kauem kui kehaliselt. See
...tunnetu ja kurnav põdemine on enamasti inimesele endalegi arusaamatu
...olevates resigneerunud eneseavalduses: „Ma olen lõpmata väsinud“

Muutused psüühikas erinevad inimestel suuresti. Seetõttu on järelevalve
...elus välja toodud põhilisemad, mille teadvustamine on vajalik psüühiliseks
...enemiseks:

isikupärase emotsionaalsuse teisenemine – peamiseks muutub mure
...oma tervise, elukorralduse, toimetuleku pärast; suureneb hirmu põhinev
...mõtetele ja tegevusele; mõjuvale kohale asetuvad solvumine, viha,
...aheldatus, kurbus; peaaegu olematuks kahaneb rõõm, rõõmustamine ka
...teiste õnnestumiste ja saavutuste üle;

destruktiivse mõttemustri avaldumine – inimestes ja olukordades halva
...hinnang, nautimise, hukkamõistmine, halvustamine, umbusklikkus, eeliva
...kõrvaldamine, rahulolematu mõttearendus;

hüpohondiline haiglaslikkusele orienteeritus – veendumus ebahariliku
...haiguse, koormatus otsida võimaluste mitmekesisust;

suhtumismudeli muutumine – kaasinimestelt mõõnduste nõudmine, ise
...mõistatavaks peetav tujukus, kannatamatus suhtes; ebakindlus
...suhetes, abituse valikute teemal;

...töödust saab teha ainult ühe võimaliku järelduse: inimese elukvaliteet
...ingemad tingituna eeldage tema enda psüühilistest ja sotsiaalsetest
...tundeid. Loodus, et kehalise paranemisega taastub identiteet iseendast,
...põhjendatud: probleemid ainult kuhjuvad. Muutuma peab arusaamine
...keha, suhtumine iseendasse, minakäsitlus ja suhted teiste inimestega
...tuleb taastada või uuesti määratleda nagu kogu elu, väärtused ja suhte
...kõik. Paljud ei tule sellega toime ilma kõrvalabi

...identiteedi taastamiseks vajab inimene toetamist, kuid keda seda
...? Abi vajavad ka lähedased: vanemad, abikaasa, lapsed, sõbrad, töö

Vaatamas ratastoolisõitu ümber vanalinna 1987.

kaaslased, hoobi saavad ka nende isiksused ja peresuhted. Mida nad tunnevad
...ja kuidas suhtuvad juhtunusse? Kõik ei tea, eriti alguses, kuidas suhtuda
...invaliidistunud pereliikmesse või sõpra. Nad tunnetavad oma oskamatu ja
...võimetust, sest paljud senised sesioonkohad tuleb ümber hinnata. Ka nemad
...vajavad toetust, õpetamist ja mõistmist. Neid leidmata tõmbuvad nad sageli
...ennale, tehes sellega karuteene nii enesele kui ka kannatanule.

Miks ma sellest kirjutan?

olen viimasel ajal jälginud rehabilitatsioonitööd meie kaitseväes. Vigastatud
...sõdurite abiks ja toeks on moodustunud väike kollektiiv (analoog Karaski
...laagritele, eestvedajad käivad ka sellega tutvumas), kus tegeletakse nii füüsilise
...kui ka psüühilise rehabilitatsiooniga. On tekkinud nagu „pesa“, kus iga
...vigastatu saab igakülgset abi. Lemmik tegevused inimesed, keda ta on hakanud

...tuleb... see tundumise üks tühisamaid osi ongi see, kui sul on keegi, kellele sa saad...
...tuleb... Tuleb on, et need inimesed – psühholoogid, terapeudid, psühhiaatrid, füsioteraapeudid, massöörid – suhtlevad omavahel, jagavad kogemusi, teevad panekuid ning suudavad puudega inimest igakülgselt aidata.

Minu on kasvanud veendumus, et nii peaks see toimuma kõigi jaoks. Ma ei soovi sugava puudega inimestega. Vaja on, et tekiks hästi koostöötavaid spetsialiseeritud kompetentsikeskused, mis korraldaksid ka kohanemisteenuseid. Need pool nimetatud „pesad“ oleksid kohad, kust inimene saaks alati abi, kui tal on oma probleemiga oleks tuttav kogu meeskond. Hädatarvlik, et selles keskkonnas oleks ka perenõustaja ja jurist. Nii tekiks üks usaldusväärne meeskond.

Ma peaks kannatanu, eriti raskelt kannatanu, sattuma kohe, kui juhtub midagi, olgu avari või muu. Olen veendunud, et siis oleks abi tõhusam. Minu töö rehabilitatsioonikoolitustega on jõudnud lõpule. Olen juba üle 75 aasta vana ja oli aeg lõpetada.

Arvestatud lugeja!

Ma mulle ebaühtlane kirjutusstiil. Olen juba 83 ja jaanud oma memuaaride kirjutamisega hiljaks. Õige aeg on ammu möödas. Jupiti olen kirjutanud ka teinud, aga kokkupanemine on jäänud tänaseks. Lootsin ikka, et keegi aitab, kellega koos vedasime käima puudega inimeste liikumist, kirjutab, et ma pole seda juhtunud... Ent see omanäoline maailmaparanduslik liikumise aeg ehk laulev revolutsioon meie, invaliidide, elus on juba valmis.

Ma ei kirjuta oma eraelulistest probleemidest. Kui, siis ainult niipalju, kui see vajalik on. Eriti vähe kajastan perekondlikke ja emotsionaalseid probleeme.

Ma olen veendunud minu lapsepõlveski need uudishimulikud ja tühised küsimused, kes vanematelt, eriti emalt minu juuresolekul püüdnud saada tundeid... Maletan neid siiani.

Need jutupidamised tegid mulle selgeks, et olen teistsugune. Iga oma

Reisil Venemaal 1973.

...tundmised ja tähelepanekud olnud juba varem. Tuli oludega kohaneda, leida parim lahendus, et tervete ühiskonnas võimalikult võrdväärselt toimida. Ilma vanemate toetuseta poleks see õnnestunud.

Kujundasin oma toimetulekustrateegia. Toetust ja täiendust sellele olen otsinud ja leidnud siiani. Juba algkoolis leidsin ühest lasteraamatust ütlemise „Ma kaeba oma häda maailmale“. Õppisin elama nii, et kõik selle, mis mind isiklikult või minu tegemisi-toimetamisi-huvisid-vajadusi puudutab, olen nii kiiresti kui võimalik läbi töötanud ja oma järeldused teinud.

Juba ammu panin tähele, et mulle ei meeldi olla avalikkuse tähelepanu keskpunktis, prožektorite valguses. Rohkem hunge järele on kuulata ja kuulutada oma arvamused-nagemused – teha nn nõunikutööd. Ka jutupidamised ja pöördumised ei lähe mulle riietama peale. Püüan alati esmalt teada saada, kas või paari lausega, mida vestluskandlane eelnevalt teab, alles siis räägin edasi oma mõtteid. Püüan pakkuda välja võimalikke lahenduskäike.

inimene ja inimene elada terve inimesena (ma ei häänenenud oma keha, inavilika taudades püevitumas-ujumas) aitas mind elus palju edasi, avan
d nii tööturul kui ka kõrgkoolides. Keeruline oli, aga hakkama sain.

Ma ei tunnistanud ennast invaliidiks, isegi invaliidsusgruppi ega -pensioni
soitlenud õigel ajal. Ilma tööstaažita sai invaliidsuspensiooni taotlema
astatena, edasi nõuti aasta-aastalt kasvavat tööstaaži. Jõudsin sellele
kaheksa aasta pärast, töötades ekskavaatoritehases. Enese invaliidika
istamiseni jõudsin 1984. aastal ühes „Prillitoosi“ saates. Siis sain ka teise
titeedi – invaliidi oma.

Isene kohtumine invaliidide maailmaga, eriti nende sisemaailmaga
0. aastal lõi täie alastusega minu ees lahti kogu selle valdkonna viletsuse
itudujälgid. Mõistes nende süvaolemust ei jäänud üle muud, kui üritada
lahendusi, pöörata invaliididega tehtav töö pea pealt jalgadele. See oli
pea ees vette hüppamine.

En viimastel aastakümnetel tihti mõtisklenud selle üle, milline on
põhiline olemus. Ennast on ju nii raske, peaaegu võimatu hinnata.
aastal sattusin Maalehes Toomas Pauli artiklile „Rahu üle mõistuse“,
kirjutab: „Antropoloog Richard Logan avastas raske füüsilise trauma
lnud inimesi – Arktika polaaruurijaid ja koonduslaagrite vange
en, et nad olid enesekindlad, ent samal ajal oli nende ego peidus: nad
d enesekesksed. Nad ei vastandanud end keskkonnale, ei näinud end
idina, kelle eesmärgid ja kavatsused on üle kõige, vaid tunnistasid end
ümbristsevast. Paradoksaalselt on selline alandlikkus – mõistmine,
b end millegi suurema nimel ohverdada – tugevate inimeste tunnus.
e tähtsamaks ellujääjaid ühendavaks omaduseks on enesekeskseks
luadism või tugev eesmärk. Sellised inimesed üritavad igas olukorras
endast parima, ent nad ei sea esimesele kohale enda huvisid.“

Siis on minus midagi niisugust, et mulle, invaliidile, pakuti omal ajal
VL-i arvutuskeskuse peainseneri ränkrasket kohta! Samuti tegutsesin,
erides oma huvisid, 1994. aastal invaliidu III erakorralise kongressi

ides võimuskult erapoolikult võrrelda seda, mis on viimase 33 aastaga
nud sotsiaalhoolekandes ja muudes invaliidide ehk puudega inimeste
adutavales valdkondades, siis polegi nagu millegagi võrrelda. Muutused

on olnud niivõrd suured.

Invaliikumise tuumikusse jäid paljud nendest, kellega me 1980. aastal
alustasime. Me oleksime olnud üsna üksi, kui meil poleks olnud sõpru ja
toetajaid. Tänu Hagi Šeinile jõudsin televisiooni ja kirjutavasse pressis
jõulisemalt, kui ehk ise oleksime suutnud. Tema psühholoogiharidus, lai
silmaring ning empaatiavõime olid meile suureks toeks. Üritati tahaks esile
tõsta „Ratastoolitantsu“.

Tänu Tõnu Karule saime aimu sellest, mis toimub kogu NSV Liidus nii
invaliidide kui ka proteesimisega. Tõnu oli üks esimesi, kes hakkas mõtlema
ligipääsetavuse teemadel. Koostöös arhitekt Henno Kalmetiga tegi ta ära
suure töö, rääkides sellest probleemist nii meil kui ka Moskvast. Olles kord
ühes noortelaagris Siberis, kus viibisid ka välismaalased, kuulis ta küsimust,
kuidas saavad seal liigelda ratastooliinimesed. See läks südamesse, sealt algas
tema huvi selle teema vastu.

Kui küsida, kas invaliidide organiseerumisest on kasu olnud, siis on
vastus – kahtlemata, isegi väga palju! Mis on aga varesti läinud, mida
peaks tulevikus püüdma parandada? Esimene suurem viltumine toimus
Eesti Puuetega Inimeste Kojaga. Selle eeskuju oli Soome Valtakunnallinen
Vammaisneuvosto. Meie organisatsioon ei sündinud sellisena, nagu me
mõtlesime ja kavandasime. EPIKoja juures peaks alati arvestama, et juhatuses
oleks esindatud nelja põhilise puudeliigi – vaimupuudelist, kurtide, pimedate
ja liikumispuudelist – esindajad. Nende liikmeskonna liikumis-, õppimis- ja
töötamisvõimalus tagab sama ka ülejäänud puudelistele. Riik teeb kulutusi
puudega inimestele hariduse, ka kõrghariduse andmiseks. Sotsiaaltöö
alal kõrghariduse omandanud puudega inimesed peaksid olema parimad
kandidaadid sotsiaalvaldkonna palgalistele ametikohtadele. Neil on puudeline
inimese isiklik kogemus, probleemide „seestpoolt“ nägemise oskus. See on
just see, millest napib Eesti õigusaktide väljatöötamisel. Praegune EPIKoja
töökorraldus võtab suures osas liikmesorganisatsioonidelt iseseisvuse.

Sotsiaaltöö ideoloogid ja sotsiaaltööga tegelevad ametnikud näevad
puudega inimesi makrotasandilt: lihtsalt puudega inimesed. Samuti nähakse
pensionäre. Puudega inimesed jagab kahte põhimõttelisse rühma nende
vaimne seis: kas terved või vaimupuudega. Haritud puudega inimestel on
sajagi raske tööle saada. Sooviksin väga, et konkureerides mingile töökohtale

...võrdse tasemega kandidaatide puhul eelis, mitte miinus.
...ühikondade vahetudes tundub, et minejad võtavad tehtu kaasa. Järeltulijad
...võivad hakkama justkui uuesti jalgratast leiutama. Et seda natukenegi vältida,
...kirja pandud minu mälestused ja kogemused.
...paljude asjade kohta saab ütelda: oleks pidanud. See on tagantjärele tarkus.
...h minema edasi. Kes hakkab meid vedama? Kust leiame veduri – noore,
...a, särasilmse?
...Ma ei kahle, et selline inimene leitakse või otsib ta meid ise üles, sest
...töö vajab sisemist sundi, vägisi seda teha ei saa. Suur osa sellest tööst on
...tegemata, põld on alles pooleldi küntud.

Järelsõna

Besti invaliikumise tekkest ja arengust rääkides ei saa Mihkel Aitsamist üle
ega ümber. Ta on olnud üks liikumise alustaladest ja selle vedaja. Invavanaisa,
nagu teda hellitlevalt kutsutakse, ja invaliikumise *grand old man*.

Tundsin Mihklit üle 35 aasta, lähemalt viimased kümme, kui tulin tööle
liikumispuudega inimeste liitu. Esimesel aastal polnud vist päeva, kui Mihkel
poleks hommikul kontorist läbi tulnud, pärinud uudiste järele ja küsinud, kuidas
läheb. Kõige taga siiras soov aidata töösse sisse elada, valgustada probleemide
tagapõhja, näidata seoseid ja anda nõu. Mihkel teadis ja mäletas ega olnud
kitsi oma tulevikuvisiioone jagamast. Mihkel oli heatahtlik sõber, kellega oli
mõnus maailmaasju arutada, arvamust ja nõu küsida. Imetusväärse vitalsuse,
mõtteerksuse ja uudishimuga, mis andis silmad ette palju noorematelegi.

Mäletan esimese tööaasta kevadel Haapsalus toimunud ühisseminari
Soome Invalidiliitiga, kus mul tuli teha ettekanne. Mu sõnavõtt oli täielik
hasko, hea meelega oleksin kadunud olematusse... Ainult kaks inimest
tulid hiljem mu juurde, et lohutada: pole hullu, ikka juhtub, järgmine kord
läheb paremini. Üks neist oli Mihkel. Sellised asjad ei unune. Tundsin oma
nahal, mida tähendab õigel ajal öeldud toetav sõna. Mõtlen sellele episoodile
tänu tundega veel tänagi.

Oleme teinud koos Mihkliga pikki sõite ja jõudnud sel ajal maast ja ilmast
rääkida. Mihkel on jutustanud oma vanematest, lapsepõlvest, kooliteest.
Mihkli vanemad olid õpetajad ja ehk mängis elukutse rolli ka selles, et peres
väärtustati eelkõige mõtteviisi. Seda, et oluline on see, mis toimub inimese
„kahe kõrva vahel“, nagu Mihkel ise armastas öelda. Mihkel kasvas koos
vennaga võrdsetes tingimustes – kumbagi ei eelistatud, üks ei olnud parem
egrihalvem kui teine. Suved ja sünnitajad olid kui laseisva toimetuleku kool.

President Lennart Meri antud Eesti Punase Risti
teenetemärgi vastuvõtul veebruaris 2001.

**Eesti Punase Risti
teenetemärgi rinnatäht.**

Päevade kaupa oldi paadiga jõel kala ja vähki püüdmas, osa tuli võtta ehitus- ja põllutöödest. Mihkel oli meenutustes tänulik, et vanemad ei lubanud endale mingit haletsemist, sest tänu sellele kasvas temast iseseisev, ennast hindav ja oma elu ise korraldav inimene.

Mihkel on rääkinud, et kordagi ei tulnud jutuks, et ta võiks olla koduõppel. Lapsele meisterdati käepärastest vahenditest kolmerattaline jalgratas, sellega tehti ära kõik käigud, abilisteks vanemad, vennas, koolikaaslased. Oli sõjajärgne aeg, mis erilistest abivahenditest sai sel ajal juttugi olla. Ei mingit hinnaalandust õppetöös, keskkool sai lõpetatud koos teistega.

Mihkli lapse- ja koolipõlvelugusid kuulates mõistsin eriti selgelt, et just sel ajal otsustatakse sinu saatus. Kõik me tuleme oma lapsepõlvest, ka puudega lapsed.

Mihklit kasvatati kui tavalist rüblikut ja süstiti teadmist sellest, et ise tuleb kõigega toime tulla. Seepärast ei tundugi töötamise kõrvalt õppimine Tallinna Polütehnilises Instituudis ja erialane karjäär erilise kangelasteona. Visa hingega Mihkli puhul oli see ju normaalne.

• Meenub Mihkli jutustatud ajastule iseloomulik lugu sellest, kuidas temast sai esimene invaliid Eestis, kellele väljastati autojuhiload. Kõik see toimus 1950. aastate alguses, kui Moskvast hakati eksperimentaalselt valmistama käsijuhtimissõidukeid. Unistus kohandatud autost, mis annaks liikumisvabaduse, ei jäänud teda enam. Tekkis paradoksaalne olukord:

...oli mõeldud, et ei antud lubasid kätte. Puudus pretsedent, selged instruktsioonid ja üldse tundus selline asi – invaliid, kellel ei tööta, autoroolis – ennekuulmatu. Tuli pöörduda Moskvasse kõrgete ametite poole ja sealt saadi lõpuks ka erandlikult lubav otsus. Sellest ajast ole olid Mihkel ja auto lahutamatud. Selliseid lugusid, kus tuli sõna otseses mõttes toonasest mõtteviisist läbi murda, oli Mikhkil rääkida palju.

Mikhkit hakkas 1970. aastate lõpus huvitama teiste invaliidide elu ja oma teo toimetulek. „Hakkasin rohkem võrdlema enda ja nende toimetulekut, mõtlemisainet hakkas pakkuma küsimus – miks on see nii?“ meenutas

Sugenesid kontaktid ja siitpeale tulid loomuliku jätkuna sündmused, mida meenutame kui invaliidumise algusaega. Automi käsijuhtimissõidukite anike seksiooni asutamine 1980. aastal ja meeleolukad rahvarallid, sport ja spordilaagrid, kuna sportimist aktsepteeriti, ühingute moodustumine. Invaspordipisik levis üle liidu Omskini välja, nakatajaks tegi-kestis. Töö avaldas nii suurt muljet, et 1987. aasta lõpus andis NSVL komitee põhiniõttelise nõusoleku asutada Eestis erandkorras füüsiliste etega invaliidide ühing.

7. mail 1988 toimus Tallinnas Eesti Invaühingu asutamiskonverents, meheks valiti Mihkel Aitsam. Meie liit on sellest ühingust välja kasvanud, et reorganiseerimisi kanname 1989. aastast saati praegust nime.

Mihkel oli iseloomuga inimene, tema elus oli kolleegidega tuliseid vaidlusi ja vaidlusi. Teda pole alati mõistetud, kuid ta pole kunagi alla andnud. Ta on ta olnud teerajaja, kelle jälgedes on käidud ja käiakse praegugi. Edes on saanud tugev teerada, mida mööda on teistel hea edasi minna.

Elukõrget töömeelest on Eesti Vabariik tunnustanud 2001. aastal Eesti Risti III klassi teenetemärgiga. Teenetemärgi kinnitas rinda president Mart Meri.

...le raamatu illustreerimiseks tuli läbi vaadata sadu fotosid. Sageli olid dateerimata ja selgitava tekstiga varustamata. Suur tänu Katrin-Ädu andile, Virge Tammarule, Signe Falkenbergile, Hedi Gehrkele, Meelis le, Sven Reemetile, Evelyn Kaibaldile, Tanel ja Tiia Sihverile, Elgi le, Elvi Leppikule ja Arvo Kelemendile, kelle abil said pildid teksti ja

kronoloogilise järjekorra. Eriline tänu Mihkel Aitsamile, kes aitas valida raamatusse kõige õigemad fotod invavannaisa noorusajast.

Raamatus on põnevatest ajaloolistest fotodest muretsa, kõik pildid üles pandud Eesti Liikumispuudega Inimeste Liidu kodulähe pildigaleris aadressil www.elil.ee.

Auli Lõoke

Eesti Liikumispuudega Inimeste Liidu tegevjuht